

EGY

HONVÉD-KÖZTÜZÉR ÉLETE

184⁸|9-ben.

TÖRTÉNETI ÖN-ÉLETLEIRÁS.

BUDAPEST, 1875.

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irodalmi intézet és könyvnyomda.

Franklin-Társulat nyomdaja.

ELŐSZÓ.

A hirlapokban többször olvastam azon óhajtást: „Bár az 1848/9-ki önvédelmi harcunkra vonatkozólag mentől több adat közöltetnék“. Ezen nézetben én is osztozom, s ez ösztönzött és bátorított arra, hogy honvéd-köztüzéri életemet leirjam, annyival is inkább: mivel ily oldalról — legalább tudtommal — igen kevés van sajtó útján történeti igazsággal közölve.

Ezen munkámban szorosán a valóban megtörtént tények leírásához ragaszkodom. Közlöm azt, mit saját magam láttam, hallottam, s tapasztaltam, miként éltem s éreztem, s mily szellem uralkodott köztünk. Nincs ezen munkámban teljességgel semmi valótlanosság, még a legcsekélyebb párbeszédeknel is az eredetileg kimondott szavakat igyekszem alkalmazni. Elméltésemben akkori észjárásomat és érzelmemet hiven tolmácsolom. Gyenge tollam tehetetlen, hatásos költőiséggel s regényes kalandokkal a tisztelt olvasónak élvezetet nyújtani, de vigasztalásomra szolgál az, hogy a hiteles s lelkiismeretes történetírásnak megmarad a becse, habár az egész egyszerűséggel közöl-
tetik is.

Talán némely tisztelt olvasónak nem nyерem ki tetszését azért, mert ezen munkámban nem csupán a dicsőítés hizelgő szárnyán haladok, hanem tapasztalt hibáinkat is előadom, — erre nemcsak történetirői, hanem hazám iránti kötelességem is utal. Az életbeni tapasztalatom bizonyítja, hogy valamint egyes embernek, úgy egy nemzetnek is legnagyobb ártalmára vannak azok, kik azt vakon dicsőítik, tetteiket magasztalják s hibáikat elpalástolják. Csak az által történhet bár kinél, s bár mily tárgynál is javítás, ha a hibák kiismerttetnek és felderítettnek.

A szerző.

I.

Honvédnek beállítás, ujoncz-élet, táborozás kezdete, pákozdi ütközet, Parendorfig felvonulás.

Én a jogi tanfolyamot a kassai akadémián 1843-ik évben bevégezvén, mint vagyontalan s árva ifjú, — atyámat 2-od évi jogász koromban vesztettem el, — a gazdaszatot tüzttem ki élttem pályájául; különben is a szabad természet egyszerűségét kedvelő érzelmem is e térre vonzott. Azonban az akkori időben egy szegény, pártfogás nélküli ifjúnak igen nehéz volt szolgálathoz jutni, nekem is 4 évet kellett a megyénél előbb patvaristai, később irnoki állásban eltölteni, míg végre 1848-ik év elejétől egy vagyonos gróf uradalmában Gömörben irnoki alkalmazást nyertem, és ezen helyzetben találtak az azon évi márcziusi napok.

Hirlapokból értesültünk a pozsonyi országgyűlés által kivívott szabadelvű s nagy horderejű törvényekről, valamint a pozsonyi és pesti fiatalság és népség mozgalmairól és tüntetéseiről. Az akkoriban mintegy a levegőben lévő szabadsági vágy s lelkesedési szellem, mely egész Európát felélénkítette, minket falusiakat sem hagyhatott érintetlenül. Átalános volt a lelkesedés. A „szabadság, egyenlőség, testvériség!“ mindenkitől jelszó gyanánt lett elfogadva. Az igazságosság és méltányosság győzelmét és egymásíránti kölcsönös

szeretet létrejöttét remélte a jó és nemes iránt fogékony emberiség s kivált a fiatalság.

Öröm csillogott minden szemben, vidámság minden arczon; az emberek politikai párt, vallás és polgári állás különbsége nélkül üdvözölték egymást; meg volt bocsátva, el lett feledve minden pártviszály, a szeretet és testvériség érzelme uralkodott.

Az egyetértésnek külső jelekben is adtunk kifejezést, a nemzeti színű kokárdát úr és paraszt egyaránt hordta — a főváros példájára a vidéki városokban is ünnepélyek, éjjeli kivilágítások rendezettek, melyre mi falusiak is csoportosan bevándoroltunk, s a városiakkal egybeolvadva harsogó éljenekkel tolmácsoltuk örömtelt érzelmeinket.

Határtalan bizodalommal voltunk a hazánk független felelős kormányára kinevezett férfiak iránt, és hittük, hogy a meghozott szabadelvű törvényeket fogantatosítani s fentartani akarják is, tudják is.

Ámde az öröm mámorából rövid idő múlva felriasztattunk. A hírlapok „A haza veszélyben“ szóval kezdték tudósításaikat. A kik eddig a korlátlan hatalmat gyakorolták, nem akartak attól egykönnyen megválni, s a mennyiben egyelőre anyagi erővel nem rendelkezettek, a népek közt az egyenletlenség s féltékenység magvát hintették széjjel. Fájdalom! A népek — felvilágosodás és értelem hiányában — megvesztegetett ámítóktól elcsábítva, a helyett hogy a közös szabadság megszilárdítására vállvetve törekedtek volna, inkább a korlátlan hatalom javára vakon rohantak társ népeik és saját maguk megbuktatására. Bánátban a szerbek, felső Magyarországbán a panszlávok, Erdély-

ben az oláhok és az egész Horvát- és Tótország forrongása s alkotmányos kormányunk iránti ellenszegülése, megzavarta örömlünkét.

A magyar hírlapok folyvást s mindinkább nagyobb aggodalommal figyelmeztették a nemzetet a mindig jobban tornyosuló veszélyre. — Mi fiatalok hittünk a veszély nagyságában, az éltesbek reményt tápláltak a kibékülésre; voltak kik már egyelőre veszve hitték a nemzetet, hiszen pénz, fegyver, katonaság s hadvezérek nélkül mikép védelmezhetnénk magunkat?

Bánátban kitört a nyílt lázadás; ennek elfojtására a magyar kormány, Ferdinand királyunk beleegyezésével, 10 honvédzászlóalj toborzását elrendelte; a hírlapok lelkesítő szózatokkal hívták fel a fiatalságot a fegyver-fogásra. Én phlegmatikus és békés indulatú lévén, katonaságra hajlamot magamban sohasem éreztem; de másrésről hazámat szerettem, s nemzetem védelmére mindent megtenni nemcsak a hazafiui kötelesség, de szívem vonzalma is ösztönöztek. Vágy kelt bennem már ezen első toborzásnál honvédnek beállani; a dolgot elhirtelenkedni azonban nem akartam, s előbb a gazdasági igazgatómhoz — ki atyai részvétellel viseltetett irántam — mentem; nézetét kértem hazám helyzete felől, és kinyilatkoztattam, hogy ha a haza csakugyan veszélyben van, annak védelmére fegyvert fogni komoly szándékom. — Az igazgató jóakarólag azzal vigasztalt, hogy a veszély nem oly nagy, mint kürtölik, csak a maroknyi szerb nép lázadt fel, azt pedig a királyi rendes seregek előbb leverik, mint a hogy oda a honvédek megérkezendnek. Tanácsolta, hogy tervemmel

hagyjak fel, s különösen azon lelkesülve mondott nyilatkozatával nyugtatott meg, hogy ő is magyar, szereti hazáját, s ha látná, hogy a haza csakugyan veszélyben van, saját egyetlen fiát is minden habozás nélkül honvédnek küldené. Különben is nem volt hiány az ujonczokban, s az ajánlkozók $\frac{9}{10}$ részét visszautasították. Egyelőre felhagytam tehát tervemmel, de azért nyugtom nem volt, figyelmesen olvastam a hirlapokat, melyekből a veszély gyarapodását czáfolhatatlanul lehetett megérteni. Nem hagyott nyugtot azon gondolat, mennyire terhelné holtomig lelkemet az, ha hazám megsemmisülne a nélkül, hogy én annak védelmére a tőlem kitelhetőt megtettem volna. — Végre midőn megyémben augusztus elején a nemzetőrség mozgósítása elrendeltetett, türelmem véget ért s senki tanácsát sem kérdeztvén, a honvédek sorába beállani siettem.

Már előbb tisztába jöttem magammal a részben, hogyha honvédnek megyek, a tüzérek közé soroztatom magam, mert általában beszélték, hogy a magyar nemzetnek ha harczra kél, az lesz a legnagyobb hiánya, hogy tüzérsége nincsen, s ezt hirtelen kiképezni nehéz, mert a tüzérnek a mathesist kell tudnia. Nekem az iskolában a számtan és mathesisra igen fogékony eszem volt, azt jól tudtam, legjobban véltem tehát hazámat az által szolgálni, ha tüzérnek megyek.

Augusztus közepén az uradalmi székhelyről a közel eső Rosnyóra a hadfogadó tisztséghez indultam; a paplak előtt menvén, a plébános az ablakon kiált: „Hová, hová?“ „A városba megyek honvédnek beállani.“ „Honvédnek, miért teszi azt? Hiszen

önnek itt biztos kenyere és jövője van.“ „A hazám iránti kötelességből.“ „Haza! mi az a haza? Ez valami indefinitív dolog.“ — Nem tudtam reá mit felelni, csak bensőmben éreztem, hogy a „haza“ oly rendkívüli nagy kincs, melyért életemet örömmel feláldozom, s oda se hederítve a plébánosnak, sebes lépéssel folytattam útamat.

A hadfogadó tisztnél kijelentém szándékomat, ő elutasított, mert nem volt felhatalmazva tüzéréket befogadni. Ezekre egyedül csak Pesten volt toborzás. Elhatároztam magam Pestre felmenni. Előbb azonban testvéreimhez és jó barátaimhoz búcsú-utazást tettem. Mindenkitől igen könnyű szívvel vígan búcsúztam el úgy, hogy alig tudták elhinni, hogy én csakugyan a halál torkába sietek. Egy jóakaróm résztvevőleg figyelmeztetett, hogy mi lesz majd belőlem, ha megcsönkulva, s munkatehetetlenül élve maradok? „Büszke leszek csonkaságomra, s hazámért örömet nyomorgok“ válaszolám lelkesedve. Egy városi nő felkiáltott: „az istenért mit gondol, hiszen az ujságok írják; hogy a Bánátban a magyarok közül már sokan elestek“ — „hiszen épen azért megyek, hogy ezek helyét pótoljam.“ Legtöbben azonban helyeselték szándékomat és szerencsét kívántak.

Soha sem vettem, és nem is akartam fontolóra venni, vajon ki és mennyi az ellenség? Hányan vagyunk mi? Lehet-e reménység győzelemre? Nekem elég volt tudni azt, hogy a haza meg van támadva, s így annak védelmére kell sietni. Életemmel számot vettem, a lelkesültség kábító mámorával tettem azt, — gondolám: egyszer úgy is meg kell halni, s lehet-e

magasztosabb és szebb halál, mint imádott hazám védelmében?

Kassáról a gyorskocsival Pest felé elindultam, testvérem és barátaim utolsó „Isten veledje“-je, szülőföldem elhagyása egy mákszemnyi elérzékenyülést sem okoztak bennem, örömmel siettem, repülni szerettem volna kitüzött célom elé. A keskenyebb völgyek és halmos vidékből kibontakozva midőn Mező-Kövesdről Kápolna felé a kocsi a dombon haladt, honnét az alföld beláthatatlan termékeny síkságát szemléltem, elgondoltam: „hát ezen gyönyörű országot engedjük át ellenségünknek? Nem, soha, soha!“ — Égtem a vágytól ezen szép haza megvédésére mielőbb fegyvert foghatni, és elmerengésemben hangosan kiáltottam a kocsisra: „hajts!“ úti társaim mosolygása ébresztett eszméletre.

Pestre késő este érkeztem. Ezen este a Woronyeczky-vadászok, kik más nap a bánáti táborba voltak indulandók, fáklyás-zenét adtak Mészáros hadügyérnek és többeknek, — ezen nagy összegyülekezésnél találtam régi pajtást, ki engem éjjeli szállásra befogadott. Másnap reggel egyenesen az újépületbe mentem, mert ott volt a honvédtüzérség elhelyezve, ezek már akkor az udvaron hadgyakorlatot tartottak, — be vágytam közibök lépni. — Egy tisztnek jelentém szándékomat, ez Makk tüzérfőhadnagyhoz utasított, ehhez belépve, ötlet az asztalnál egy ujoncz tüzérral ülve találtam, könyv volt előttük, úgy vettem ki, hogy Makk oktatást ad a tüzérnek, de máskülönben igen bizalmasak voltak egymás iránt. Előadván szándékomat s Makk azon kérdésére: „mi voltam ezelőtt“

őszintén válaszolván, egy iráskát kaptam és a toborzási helyre utasítottam. Ezen útban először jutott eszembe: hátha alkalmatlannak találnak és elutasítanak? — Ez valódi rettezésbe ejtett, szerencsém hogy ezen gondolatra nem előbb jöttem, s így nem sokáig voltam aggodalom közt.

Öten jöttünk vizsgálat alá és mindnyájunkat alkalmasnak találtak. No hála istennek! Egy nagy kő esett le szívemről. Azonnal feleskettek V. Ferdinánd magyar király és az ország alkotmánya iránti hűségre. Kiszámlálták kinek-kinek a 20 frt foglalót, mind az ötünket átadtak egy bakának, ki minket az újépületbe visszavezetett. A hadfogadó ház jó messze volt az újépülettől, keresztül kellett menni a város legnépesebb utczáin, büszkén lépdeltünk, noha kissé kellemtelen hatással volt reám a baka kísérete, ez által éreztem hogy nem vagyok szabad.

Az újépületben egy tűzmesternek átadatván, ez a már félig honvéd-tüzérekkel benépesített szobába vezetett; egészen ismeretlen arcokkal találkoztam, azonban a fiatal vér, s egy közös szent ügyérti szövetség tudata igen hamar bizalmas pajtási viszonyba hozott minket egymással, annál inkább, mivel társaim nagy része hozzám hasonló deákos fiúkból állott. Először is az ágyamat, s a felett lévő fogast és polcot mutatták ki, mint egyedüli tért, melyet sajátomul használhatok; az ágy szalmazsákból, szalmával bélelt vászon-párnából, 2 pokróczból és 2 lepedőből állott; pompásan aludtam benne. A régibb bajtársak tudunkra adták a rendtartást, a szokást; elbeszélték hová járnak mulatni, mikor szabad kimenni s más éféléket.

Ekkor Pesten alig voltunk 100-an, honvédtüzérek, de folyvást jelentékenyen szaporodtunk. Fizetésünk az al-ágyúsnak 8 kr, a főágyúsnak 14 kr, a tizedesnek 28 kr p. p. volt, mi a mostani pénz szerint 14, 24 $\frac{1}{2}$ és 49 o. é. krnak felel meg. Ezenfelül 4 napra kaptunk 2 kenyeret.

Ebédünk a rendes katonák gyakorlata szerint menázséba összetett pénzből főzetett, sorra szakácsoskodtunk, a kik ehhez először nem értettünk, betanítottak régiebb társaink. A szakácsok — kezükön nagy kosárral — egy tizedes felügyelete alatt mentek ki az élelmet bevásárolni, a tizedes a szakácsok ellenőrzése végett volt kiküldve; különben ez nálunk felesleges volt, mert még akadt pénz mindegyikünkknél, és így a szakács nem hogy elcsípett volna a reá bizott pénzből, hanem inkább saját erszényéből is vásárolt, igyekezett bajtársait valami jó étellel — különösen a galuskát szerettük — meglepni. Reggelire és uzsonnára volt alkalmunk a laktanyában lévő korcsmában, és az ide különféle kalácsokat hozó asszonyoktól tetszésünk, vagyis inkább pénzbeli tehetségünk szerint vásárolni. A profuntot csak délben használtuk, s csak azok vették azt máskor is igénybe, kiknek pénzük már fogyatékán volt.

A napi rend állott: korán reggel gyakorlat, ezután kis szünidő, erre oskola, megint délig szünidő; ebéd után oskola, és gyakorlat, napi parancs hallgatása, ezután szabadság esti takarodóig. Naponkint egynehánynak adtak engedélyt a színházba menni, de azt a reporton kellett kérni. Voltunk egypárszor puskagolyóöntödében dolgozni, egyszer pedig kint voltunk a tüzér-

ségi magazinumoknál rőzsét és sánczkosarakat készíteni. A közszolgálat órállásból, szakácskodásból, asztalok, lóczák dörgöléséből állott, az árnyékszékek dörzsölését is emlegették, de ettől még is megmenekedtünk. Minden szolgálatot örömmel s mondhatni gyermekies szenvedélylyel teljesítettünk, az asztalok surolását lent a kútnál tréfálódzva, s oly tisztán végeztük, hogy bármely nő-cseléd sem tette volna meg jobban.

Az ágyú körüli gyakorlatokat igen hamar megtanultuk, az összes gyakorlatot 3 nap alatt tudtam. Megvető mosolylyal néztük az osztrák ujoncz tűzereket, kik ugyanazon udvaron exerceziroztak, s kiket csak rendes állásra és lépésre betanítani sok idő kellett. Különösen gyermekes örömünk telt abban, ha a folyosón sorakozva menvén, a taktust erős lábdobogással mentül hangosabbá tehattük.

Altiszteink, egy pár legelső ujonczokból lett tizedest kivéve, osztrák tűzerek közül ájtött egyénekből voltak, úgy szinte főtiszteink is. Feljebbvalóink katonás komolysággal tartották fen tekintélyüket, de e mellett emberségesen bántak velünk; nagy leereszkedésnek tartottuk, ha szolgálaton kívül egy al- vagy főtiszt egy pár bizodalmas szót intézett hozzánk; bennünk feljebbvalóink irányában illő tisztelet, s készség feltétlen engedelmességre, — távol azonban a szolgálai félelemtől és meghunyászkodástól — létezett. A főtisztek közül Makk volt az, ki legjobban szeretett velünk elbeszélgetni, de ez bennünk irányában nem valami kedvező hatást eredményezett; mindig csak magáról beszélt, mit tett már, és mit szándékozik még

a magyar tüzérség érdekében tenni, folyvást dicsérte magát; sovány, vézna, alacsony alakja, negédeskedő és a szavakat ismétlő beszédmódja, az atilla hajtokája felett kihegyesedő vattermörder, mely közt fejét mindig mozgatta, a gombolatlan atilla, s ez alól a keze végén kilátszó fehér manschettli öt hiú s nem épen katonás egyénnek árulta el, mind ez nem tetszett nekünk; mind a mellett tiszteltük, mert tehetséget, s még akkor jó akaratot is hittünk benne. Legnépszerűbb tisztünk volt Ulrich hadnagy, ez magát katonásan tartotta, csákóját kissé szemébe húzta, mindig begombolt atillája, kemény nyakkravalója, vastag bajusza, jó magyar arcza, rövid s magyar zamatú beszédmódja igen tetszett nekünk, ő senkit sem szólított meg, de a megszólítást elfogadta s készséggel többnyire nyers rövid katona-élczezel válaszolt; egyszer panaszkodtunk neki a melegség ellen. „Micsoda? Hát e nyári kitliben is nehezükre esik a meleg, nézzenek engem ezen posztó és a bolond szabó által kibélelt atillában; — tán csak nem akarnak anyámasszony katonáinak tartatni?“ — Későbbben a táborban zivataros időben megszólítottuk Ulrichot: „Főhadnagy uram, czudar idő van!“ „Szép időben a bolond is lehet katona.“ Ennél biztatóbb szót nem mondhatott volna. Egy katonatiszt szép szavakkal és hizelgéssel nem nyerheti meg a közkatona vonzalmát. Egy katona feljebbvalójában magánál különb embert kíván látni, olyat, a ki fegyelmet s rendet tud tartani, s a kiből bízhat, hogy válságos időben a helyét megállja.

Szolgalaton kívüli időnkét hétköznap Pest utcáin töltöttük, ünnepnapokon, a midőn több szabad időnk

volt, a városligetben, a budai városmajorban vagy a császár-fürdőben mulattunk. Öltözetünk: vitorla-vászonból zubbony, s nadrág és kék posztósapkából vörös zsinórral állott, a sapka tetején elől ólomgomb volt nemzeti címerrel, ezen alól ólomból oda illesztett öntvény, mely 2 ágyút keresztben és e közt 6 golyót ábrázolt, ez volt tüzérségi jelvényünk. Igen jól éreztem magam ezen egyszerű egyenruhában, fesztelenül járhattam benne; soha sem szerettem a természetellenies, de még is szokásos ál-illemszabályokat, melyre úgyszólván a közhangulat kényszeríti az úgynevezett úri rendet. — Büszkék voltunk a magyar állam ruháját hordhatni; azt, hogy külön úgynevezett extra-ruhát készíttessünk, honvédi büszkeségünk sem nekem sem társaimnak meg nem engedte; nem czifraságért lettünk katonák, s legszebbnek, legbecsesebbnek tartottuk azon ruhát, melyet hazánktól kaptunk. Csak két tüzér-társam volt, kik extra-ruhában hetykélkedtek, az egyik azon egyén, kit először a Makk szobájában találtam, a másik egy nagy népszónoknak s különben is jó humoros írónak — írói néven V—s G—n — testvére volt. Ezeket elneveztük kadétoknak, s különösen ez utóbbit sokat boszantottuk.

Kaszárnyai életünk egy ideig rendes kerékvágásban folyt, egy este azonban szeptember elején — midőn a folyosón őrt álltam, a tisztem sebesen felém jövén figyelmeztetett, hogy jól vigyázzunk, mert az osztrák tüzérek ez éjjel meg akarnak minket támadni. Még ekkor osztrák tüzérség is volt az újépületben elszállásolva. Akkorában az osztrák kormány a magyarok irányában nyílt ellenségeskedést még nem muta-

tott, csak alattomban szította a tüzet ellenünk a szerbek, tótok, oláhok és horvátok közt, de nyiltan ezeket lázadóknak nevezte; osztrák katonaságot és vezéreket küldött ellenük, kik természetesen titkos utasításuk nyomán nem javára, hanem kárára működtek hazánk érdekének. — Semmiféle fegyverünk sem lévén, akkor rögtön osztottak ki kardokat. Nem lehetett tréfának venni a dolgot, mert már ezelőtt a honvédek és olasz katonák közti harc a Károly-laktanyában ily eshetőséget lehetségesnek mutatott. Elszántan vártuk a történendőket. Éjjel 11 óra tájban nagy lármat, puskazörgést, s nagy csapatnak hangos és sebes lépteit hallottuk a folyosón felénk közelegni. „Talpra fiúk!“ bízattuk egymást, de harczra nem került a dolog, mert a felfelé toluló sokaság nem osztrák katonaság, hanem a legújabb időben toborzott „Hunyady“ honvédzászlóalj volt. Az éj minden megtámadás nélkül mult el. Reggelre az udvart vidéki nemzetőrökkel megtelve találtuk. Úgy hallottuk hogy ezen éjjel az osztrák tüzérek egynehány ágyúval az újépületből megszöktek, ezek üldözésére a pesti nemzetőrök berkocsikon küldettek ki, az ágyúkat kézhez is kerítették. Ez idő tájt beszéltek, hogy a nemzetőrök nagyobb puskapor-szállítmányt elfogtak.

E naptól fogva a harczra készülés lázas tevékenységbe hozta a honvéd-parancsnokságot, minket teljes posztó-ruházattal elláttak. Ruházatunk volt: fekete csákó, ennek az ellenzője felett vízszintesen oly hosszsan mint az ellenző, egy újjnyi széles pléh-lemez, rajta „Honvéd-tüzér“ kinyomattal, e felett függőlegesen szinte pléhből — az ország czímere koronával,

a csákó tetején nemzeti színű rózsá, s e mögé volt szúrva a lószőrforogó; — tobákszínű atilla s kék pantalon-nadrág vörös zsinórzattal és a vállon átvetett fekete szíjjon rövid kard. — Az ágyúkat felszerelték, a tüzéreket ütegekbe osztották, én az 1-ső gyaloghonvéd-ütegbe az 1-ső vetágyúhoz (haubitc) jutottam, üteg-parancsnokunk Gruber József hadnagy volt. Ezután velünk lovakkal felszerelt teljes ütegekbeni gyakorlatok tartattak, rövid idő múlva hallottuk az öröndetes hírt, hogy Jellasich horvát serege ellen indulunk.

Szeptember 15-ke volt a kiindulás napja; a riadót megfújták, mi az ágyúkhöz sorakoztunk, egy kis szünidő következett, ezt a Pestről való bajtársaim felhasználták az övéiktől elbúcsúzásra; egynek szülői, másnak testvérei, rokonai, barátai könyes szemekkel érzékenyen váltak el szeretett honvédeiktől, egyik bajtársam csinos nejétől s gyönyörű kis fiacskájától vett búcsút; még ezen megható látvány sem volt képes harciba vágyó kedélyemet megindítani, — de azt is ünnepélyesen mondom, hogy a szeretteiktől elváló honvédek közül egyetlen egyet sem láttam könyezni, még a nejét és kis fiát megcsókoló honvéd-társamnál is a férfiás eltökélés és lelkesedés legyőzte az elválás keserűségét. — Közbevetőleg mondvá ezen korszakban voltak esetek, hogy fiatal emberek nősülésük utáni nap nejeiket elhagyva siettek a táborba; ilyen volt a többek közt Fáy Gyula Zemplénből, ki nejét nem is látta többé, a szerbek elleni egyik csatában elesett. — Lelkesedve, örömmel indultunk mindnyájan hazánk iránti kötelességünket leróni.

2 üteg = 16 ágyú és 2 osztály (divisio) Württemberg-huszár Répássy őrnagy vezénylete alatt indult ki Pestről, — először is a muzeum elé mentünk, hogy miért kerültünk oda az újépületből, midőn Buda felé vezetett utunk? Azt nem tudom. A közkatonával nem közlik az ilyen dolgot, röviden kiadják a parancsot: „Fél bal!” vagy „Fél jobb, indulj!” És a katonának gépiesen kell azt teljesíteni; ez az oka, hogy ezen történeti munkámban sohasem fogom indokolni s nem is indokolhatnám előljáróim rendeletét. A muzeumtól visszafordulva a Dunán keresztül Budára, onnét Tétény felé tartottunk. Elindulásunktól Buda város végéig folyvást harsogó éljen-kiáltások kísérték. A városból kiérve nem kellett sorakozva az ágyúk után menni, víg társalgás közt gyalogoltunk az út oldalán. Téténybe délben értünk, s ott éjjeleztünk. Az ágyúkat a helység végén szép rendbe elhelyezvén, minket a községben elszállásoltak, többen jutottunk egy-egy házhoz. Ekkor először életemben kóstoltam meg a paraszt konyhát, nagy cserép tálban hozták be a levest, fakanalakat adtak hozzá, épen úgy tálaltak, mint otthon a cselédeknél láttam; szokatlan volt biz ez, de nem lehangoló, előre tudhattuk ezt, s arra gondoltunk, hogy még igen is jó lenne, ha mindig így ebédelhetnénk. Másnap Martonvásárra, harmadik nap Velenczére, negyedik nap Fehérvárra érkeztünk.

Fehérvárott történt ütegünkben legelőször nagyobb mérvű előléptetés. Al-ágyúsokból főágyúsok, ezekből tizedesek, s egy pár tizedesből tüzemesterek neveztettek ki, én ekkor főágyús lettem. Fehérvárról

Palotára, innét Kenesére mentünk. Palota és Kenese közt egy faluban osztrák lovasság volt elszállásolva, békével haladtunk el köztük, pedig már akkor gondoltuk mi, s hihetőleg ők is, hogy rövid időn mint ellenség állunk szemben egymással. Kenese a Balaton észak-keleti végén fekszik. Innét gyönyörű kilátás van a Balatonra, ez hosszában elvész a láthatár mögött s a közepén, innen úgy látszik mintha szigetből, egy nagy kőszirten emelkedik ki a tihanyi apátság. Jobb partján a Balatonnak változatos alakban szőlőkkel borított hegyek vonulnak végig, míg baloldaltól magas part s e mögött síkság keríti a tavat, melyen a „Kisfaludy“ gőzös akkor sietve úszott. Kenezséről másnap Lepsénybe értünk. Ezen egész utazás a szokásos katonai masirozástól semmit sem különbözött, ágyúink, üteg és társzekereink a községek végén helyeztettek el, minden 2-dik állomáson meg kellett nekünk ezek tengelyeit kenni; mi éjjelre a községekbe beszállásoltattunk, s mindenhol szíves fogadtatásban részesültünk; midőn éjjeli szállásra ágyúinktól a községbe indultunk, csoportosan és danolva mentünk, leggyakrabban egész erővel hangoztattuk a „Hajtogassuk a kancsókat“ szavakkal kezdődő harczi dalt. Utazásunk legkevésbé sem esett nehezen, gyalogoltunk ugyan, de naponként rövid állomásokat tettünk, és nyalábunkat a társzekér vitte, mi tehát csak könnyű karddal oldalunkon vígan társalogva vagy danolva haladtunk; többször gyakoroltuk magunkat a távolság meghatározásában; kitűztünk előttünk útba eső valamely feltűnőbb tárgyat, felbecsültük ennek távolságát, s lépéssel megmértük, s annyira vittük, hogy

1000—1500 lépésnyi távolságban alig tévedtünk egy-nehány lépést.

Lepsény mellett magyar csapatokkal találkoztunk, itt az első éjt szobában töltöttük, de másnap szabad ég alatt éjszakáztunk; az ágyúfedezeten lévő gránátosok pattogó tűz mellett s szalma-almon telepedtek le, mi a táborozáshoz még szokatlanok, fa és fekvésre való szalma nélkül az éjjelt az ágyú mellett kuczorogva s dideregve töltöttük, s annyival terhesebb volt reánk ez éjjel, mert bizony mi eddig vízivő józan életű emberek voltunk, és magunkat szesz italal nem erősítettük. Ez volt tábori életem legroszabb éjszakája. Másnap kissé előbbre haladtunk a helységtől és a mezőségen ütöttünk tábort, itt csatlakoztunk össze a Jellasich elől visszavonuló kis seregünkkel, különösen ide érkezett az 1-ső honvédszászlóalj is; ebben több ismerőseim közt volt M. Pista zempléni előkelő családból való vagyonos ifjú; ez gyermekkori játszótársam volt; használtam az alkalmat ötet felkeresni, ott feküdt mint altiszt puszta földön borjujára hajtva fejét a tűz mellett, ki eddig, mint szülőjének legfiatalabb s legkedvesebb magzatja igen kényelmes helyzetben nevedett; ő örömmel fogadott, egy darabig jó kedvvel csevegtünk, s midőn elbucszásra került a sor, 20 pfrrtal akart megajándékozni. „Isten ments — mondám — hiszen van még vagy 15 frtom, ezzel sem tudok mit csinálni, maholnap összeütközünk az ellenséggel, addig ezt sem tudom elkölteni; pedig ha elesem, nem akarnám, hogy az ellenséget pénzemmel boldogítsam“. Hiába, Zrínyi Miklós nagylelkűségével nem bírtam, s nem akartam, hogy

az én pénzemből ellenségem élvezetet szerezzen magának.

Másnap vissza felé rendeltettünk; eddig az egész ütegünk együtt volt, de elindulásunk után nem messzire kétfelé vált az út, mi a fél üteggel balra, a másik fél üteg jobbra vezényeltetett, elváltunk a nélkül hogy elbúcsúzhattunk volna egymástól, s többé sohasem is került együvé ez üteg. Mi Fehérvárnak mentünk, amazok a Duna felé huzódtak.

Székes-Fehérvárra érve, halmos helyen a vásáros bódék mellett letelepedtünk, egy vagy két napot ott időztünk. Itt ismét több különféle csapattal — leginkább nemzetőrökkel szaporodott táborunk. Itten látogatta meg a tábort Kiss Ernő ezredes, ki nem rég ezelőtt fényes győzelmet vívott az alvidéken a rácok ellen, ágyúink előtt elhaladva mutatta környezetének, hogy ily ágyúkat foglalt el a szerbektől, Vasváryt is itt láttam először és utoljára; mosolygó kedves arczával ellentétet képezett az oldalán függő széles pallos.

Itten kaptunk először ingyen bort egy-egy itczét, ezenfelől a magunk pénzéből szaporítottuk az adagot; nevetséges hatást tett a bor köztünk, mindnyájunkat lerészegített, egyik jó kedvében danolt, másik nagy lelkesedéssel az összes ellenséget egy maga akarta leaprítani, harmadik sírva borult az ágyúra, ölelte csókolta mint kedvesét, egy helyen többen összefogódzva tánczoltak, s egyik a másik után bukott a földre, más oldalon czivakodtak stb. A „parancs“ ideje elérkezett, sorakoznunk kellett volna, de a napos tizedes minden iparkodása dugába ment, egyenként vezetett minket a glédába, de a míg másokért ment, az

előbbiek szétoszlottak; tánczolás, nevetés czivakodás hangzott mindenütt, a napos tizedes bosszuságában bolondnak nevezte azt a ki a katonának bort ad, jó kedvünkben annál jobban ingereltük a tizedest. Végre hangzott: „Itt jön a főhadnagy úr“ — Gruber ütegparancsnokunk már ekkor főhadnagy volt. — Mindnyájan igyekeztünk sorakozni, persze kiki csak úgy a hogy tudott. A főhadnagy komolyan előnkbe állt, felolvastatta a napi parancsot, elmondta a mondandókat, s minden megjegyzés és megrovás nélkül szétoszlattott minket; és mi folytattuk mámortól vezérlettel multságunkat. Később midőn a szeszes italt megszoktuk, nem tett ez köztünk ily zavart.

Midőn Fehérvárról ismét vissza felé rendelték, a táborban elégedetlenség és zúgolódás támadt, a nemzetőrség nem akart hátrálni, kész lett volna kaszával, villával az ellenségre rohanni, végre is a rábeszélésnek engedve, a pákozdi mezőségre vonultunk.

A mi fél ütegünk a tábor bal szárnyára közel a velencei tóhoz helyzetetett el, mögöttünk Miklós-huszárok voltak, jobbra — a Pestről Fehérvárra vezető országúton túl az 1-ső honvéd-zászlóalj és fél üteg ágyú, ezek megett 2 század gránátos táborozott.

Ezen tanyánkon a tábori élethez már bele kezdünk szokni, volt fánk, alom-szalmánk, jó nyugvóhelyet készíthettünk magunknak; húst ingyen kaptunk, de a főzéssel még nem sokra mehettünk, mert víz hiányzott, alig volt egy pár kút a honnét a tábor vizet meríthetett, mindig nagy csoport által voltak azok körülvéve, a velencei tó széle süppedékes posvány volt, ahhoz nem lehetett hozzá jutni, e miatt a

földre lehányt hús-készletünket nem moshattuk meg, alig volt annyi vizünk a mibe azt felfőzhattük; „majd kiforr a piszok“ biztattuk magunkat. No de mind ezzel nem sokat törődtünk, mert a markotányosnék elláttak étellel, különösen libapecsenyével, $\frac{1}{4}$ rész libát 14 garason $= 29\frac{2}{5}$ o. é. kr. árultak; kicsiny volt biz az, mert fél libát ebéd után is megehetett az ember, de csak hogy volt, az árára mit tekint az ellenség előtt álló katona, — ha pénze van. Itt a szeszes ital is jobban járta, szóval a mit a hasunk és torkunk kívánt, ha kaphattuk, azt bizony meg nem tagadtuk magunktól.

Tábornokaink Moga és Holtsche mögöttünk a szőlők alatt tanyáztak, közkatona módjára volt a tanyájuk, — ha jól emlékszem — sátoruk sem volt. Első nap délután körültek sétálgattam, midőn közelben pisztolylövés történt; a tábornokok egyik szolgálja a fegyvereket tisztítván, vigyázatlanságból egy pisztolyt elsütött, ennek golyója egy fuvaros ember lábszárát találta, láttam ugrálni szegényt, aztán leült, a csizmáját lehuzta, én szaladtam tőle, természeti ösztönömből undorodván sebet nézni, de aztán elgondoltam, hiszen ma vagy holnap, én vagy közelben lévő társam még súlyosabb sebet kaphat, és ezt csakugyan nézmem kell, s eltökéltem magam a különben is csekély seb megtekintésére. Később érzéketlen lettem bármily seb vagy hulla előtt.

Pákozdnáli táborozásunk másod napján az a hír szárnyalt, hogy ismét vissza vonulunk, sőt azt is beszéltek, hogy a magyar és osztrák kormány egymással kiegyezkedni készül, és mi honvédek az olaszok ellen

fogunk küldetni. Ez köztünk nagy elkeseredést és ingerültséget okozott, árulást hittünk. E napon egy jó barátomnak írt levelet ekként írtam alá: „Elárult hazájáért szerencsétlen barátod.“

Ugyanazon napon gróf Batthyány Lajos miniszterelnök a tábori karral hozzánk lovagolt, mi tüzerek ezen felkiáltással mentünk eleibe: „Uram! mi csatát kívánunk, mi győzni akarunk vagy halni.“ Batthyány kissé indulatosan válaszolá: „A katonának legelső kötelessége az engedelmesség, legyenek önök engedelmesek, s legyenek bizodalommal parancsnokaik iránt, ők biztosan megteendik azt, mit a haza érdeke kíván. Egyébiránt még lesz elég alkalmuk bebizonyítani bátorságukat s vitézségüket“. S ezzel a kísérelővel együtt elnyargalt.

Ezen nap este a „Miklós“-huszárok tanyáján voltam; tréfa és adomákkal töltöttük lobogó tűz mellett az időt, midőn a huszár-százados egy köztünk ülő huszárhadnagyhoz jön, és előtte a jövő napra szöllő s még csak akkor érkezett parancsot felolvasta, melyben az ütközetre való kilátás lőn tudatva, és az erre való elkészülés megrendelve. Elragadó örömet okozott bennem, hogy még is valahára lesz csatánk, s siettem társaimhoz, velök ez örvendetes hírt tudatni.

Szeptember 29-én a tábor ünnepies komoly színt öltött, az egyes csapatok csoportokban maradtak, egyedül a tábori karból való tisztek jártak lóháton egy csapattól a másikhöz. Hátunk mögött jó távolságban új nemzetőrcsapatok jelentek meg, és hozzánk még 6 ágyú csatlakozott. Mindenkinek helyén kellett maradni, a kanócok meggyújtattak. Mi oly vig érze-

lemmel, mintha táncmulatságra készülnénk, vártuk az ütközet perczét, csak az okozott kedvetlenséget, hogy Holsche tábornok az országút sánczát egy helyen a hátunk mögött, és nem előttünk, húzatta be, hogy visszavonulás esetére az országútra érhessünk; tehát a tábornok csupán csak hátravonulásra gondolt, holott mi minden áron győzni akartunk.

A csata, seregünk jobb szárnyán kezdődött; a mint az első ágyúlövést hallottuk, mi tüzerek az ágyúink előtt kört képezvén, — melynek közepén főtiszteink s maga Holsche tábornok is megjelent, — ünnepélyesen elkezdtek énekelni Vörösmarty magasztos szövegét: „Hazádnak rendületlenül“; ezután az ágyúk mindinkább sűrűbb moraja közt vígan rákezdtek a „Hajtogassuk a kancsókat“, mit „Éljen a haza“ általános lelkesült felkiáltás követt.

Mi egy kissé emelkedett tiszta helyen álltunk, előttünk széles lapály, ezen túl szőlőkkel fedett part, hátunk mögött keskeny lapály és e mögött szintén szőlőkkel fedett part, tetején kopár legelővel — volt. Balra tőlünk nem nagy távolságban a velencei tó, jobbra jó távolra a völgyet, melyben voltunk, kopár hegy körítette, ezen hegy túlsó oldalán volt seregünk jobb szárnya, mely a csatát vívta. Láttuk az ágyúfüstöt, láttunk egyes zászlóaljokat a partnak felénk néző oldalára húzódnival, s ismét előre nyomulni, e csatázás alatt a mellettünk lévő 2 század gránátos sebes menetben segítségükre rendeltetett. Hallottuk folyvást az ágyú és puskalövéseket, de minket senki sem háborgatott.

Már délután volt az idő, a jobb szárnyon a lövé-

sek majdnem megszűntek, a midőn az előttünk lévő lapályon felállított egy csapat huszárokhoz a lovas előőrseinket csatlakozni láttuk. „Helyére mindenki, a kanócok jól égjenek,“ kiáltott üteg-parancsnokunk; egy szakasz huszár ágyú-fedezetül jobb oldalunkon foglalt helyet. Feszült figyelemmel és már ekkor dobogó szívvel vártam a történendőket. Egyszer előbukkan a szőlők közül az ellenséges tüzérség, lemozdonyoz, egy percz mulva azon helyen több füstgomolyag látszik, az ágyúgolyók ugrálva jönnek felénk, ezután hallottuk csak a kilőtt ágyúk durranását. Fiatal, felhevült vérünk igen hajlandó volt a tüzelést rögtön viszonzni, de Makk eleinkbe állt és folyvást kiabálta: „Ne lőjjenek, ne lőjjenek, szamarak, szamarak azok!“ Ez intézkedés igen helyes volt, mert először is időt kellett engedni az előttünk lévő huszárság hátunk mögé húzódására, s 2-szor igen czélszerű volt reánk nézve is, hogy vaktában hirtelen nem lövöldöztünk, hanem megszokva az ellenség golyójának fütyülését, időt nyertünk elfogult kedélyünk megedzésére, és ágyúink jó irányozására. Az ellenség tüzérei csakugyan ügyetlenek voltak; az előttük nem messze lévő valami egy század huszárainkból, ezeknek egész hátunk mögé vonulásáig csak egyetlen lovat birtak lelőni, ennek is a gazdája a folytonos ágyuzás daczára időt vett magának a nyeret és kantárt a lováról levenni, s azt szerencsésen el is hozta. Hozánk a golyók már csak ugrálva jöttek, minden golyót láttunk és utjából kitérhettünk. Midőn előttünk huszárok már nem voltak, Gruber üteg-parancsnokunk egész hidegséggel elkezdett vezényelni: „1-ső hatfon-

tos tűz! — 3-ik hatfontos tűz!“ mintha csak veszélytelen gyakorlaton lennénk, egy néhány vezénylet szerint — rövid időközönként — tett, egyes lövéseink után „Tűz! irányzó tüzelj“ parancsra elkezdtek az erős tüzelést, de alig lőttünk egy néhányat, az ellenség ágyúi elnémultak, és hátra húzódtak. Mi is megszüntettük a lövöldözést. Ezen első tűzpróba alatt egy pillanatra sem jött agyamba azon gondolat: De jó lenne, ha helyettem mások csatáznának. Örömmel álltam ki a síkra, de még is midőn az ellenség ágyúiból a füstfelhő kigömbölyödött és ezután rögtön a halált osztó golyó zúgása érinté füleimet, feszült aggály szoritotta keblemet, mely csak az ellenség lövöldözésének megszűntével nyert könnyebbülést.

Az ellenség tüzelése sem emberben, sem állatban — kivéve az egy huszár-lovat — kárt nem tett, egyedül 1 mozdony-kerékből 2 küllőt egy golyó kitört, mely golyó elég csudálatosan a lovak lába közt minden kár nélkül tova gurult. — Hátunk mögött egy nemzetőr a már a földön lassan gömbörgő ágyúgolyót sarkával akarta megállítani, de az a sarkát elszakította.

Rövid csend állott be. Ellenség nem mutatkozván, az 1-ső honvédzászlóaljából az 1-ső és 6-ik század csatárlánczban előre küldetett, azonban alig haladtak ezek egypár száz lépésre, a midőn a szőlőkből a szerzsánok nagy tömege borzasztó ordítással feléjük rohant, de nem volt idejük a honvédekkel összeütközni, mert a mi, és az 1-ső honvédzászlóalj jobb szárnyán felállított ágyúink keresztűzbe fogták, s jól talált golyóink által tömegükben okozott pusztítás

hátra szaladásra kényszeríté őket. Iszonyú, de minket akkor gyönyörködtető látvány volt embertársaink halálát, s sokaknak kínlódását, a mint megsebesítve felállani vagy mászni törekedtek, szemlélni. A szerezsánok ismételték a rohamot, de újlag visszaverettek s a szőlőkbe visszaszaladtak; mi helyben maradtunk, és újra csend állott be.

A tüzelés megszűntével Holtsche tábornok lóháton előttünk lassan ellépdelvén, újjait szájához érintve „Jeden a puszi“ szóval dicsért meg minket, mit mi hangos éljenzéssel viszonztunk. — Ekkor mögöttünk a távolból katonai zenekartól a Rákóczi-induló játszása hatotta meg füleinket, hátra tekinténk, s láttuk, hogy egy zászlóalj „Princz Preusz“ (így szoktuk volt nevezni a porosz herczeg nevét viselő magyar soredet) zenekar kíséretében Velence felől a hátunk mögött levő kopár hegytetőre érkezik. Noha nem volt segítségükre szükségünk, de még is örültünk megjelenésüknek, s kedvtelve néztük a messziről is kivehető nemzeti lobogójukat és villogó fegyverüket. Szébb koszorú soha sem ékíté e hegyet.

Az ellenség eltűnt, de egy kis idő múlva a velencei tó felett egy csúcsos part élén egy néhány lovas jelent meg. Makk egy ágyút egy néhány lépésre előre vonatott, s ő maga czélozott e lovas csoportra; az ágyú elsült, de a golyó a part aljába fúródott. Ekkor Korányi nevű tüzemesterünk — ujoncz honvéd — szintén azon lovasokra irányozván az ágyút, ennek golyója a lovasok előtt a földet érve, első ugrásában közzéjük csapott, mire ezek visszaszaladtak, s csak egy üres ló maradt a hely színén; nem sokára egy

pár gyalog ember jött, s láttuk, hogy valamit emelnek a földről, s ezt tovább vonszolják. Az ágyúgolyónk, a mint utóbb megtudtuk, Jellasich segédjének a lábát szakította el. Egy pár nap mulva Makk azzal dicsekedett: „Lám, én vak, vak vagyok, még is, még is lelőttem a Jellasich segédjét.“ Ezzel előttünk is mert dicsekedni, kik szemtanúi voltunk az ő rossz, s a Korányi szép lövésének. Makk dicséretet nyert, Korányi figyelem nélkül hagyatott. Ez volt az első, de aztán is történt még sok bravour, melynek érdemét nem a tettet elkövető valódi, hanem más szemtelen dicsekvő egyén tulajdonította magának, és kiüntetését is nyert. Különben ily dolog az életben igen gyakori.

Ezen 2 ágyú-lövés után ismét szüneteltünk, a midőn köztünk terem a nagy népszónok és író V—s G—n, s elkezd beszélni: „Hallottam, hogy a tüzerek nagyon jól —“. Ekkor egy ágyúnk elsül, erre az én emberem a földre veti magát, ismét más ágyúnk dördült el, már erre felugrott s lélek-szakadva visszaszaladt, s talán Pestig meg sem állott; annyi igaz, hogy soha sem láttam többet. A pákozdi ütközet után ezen nagy hazafi (!) Pesten a népnek ezen csatáról szónokolt, s a többi közt egy tüzér-csákót mutogatott, melynek ellenzője el volt szakadva. „Ime polgártársak! Tüzér testvérem ezen csákójáról az ellenzőt az ágyú golyója szakította le“. A testvére köztünk csakugyan tüzér volt, az úgynevezett kadét, de a csatában sem maga, sem ruházata semmiféle sérülést sem kapott. A 2 ágyú-lövés azért történt, mert egy huszár-ló elszabadulván, egyenesen az ellenség felé nyargalt,

s midőn már az ellenség állásához a szőlőkhöz közel volt, 2 svalizsér eleibe nyargalt, nehogy a ló az ellenség kezébe essék, e két ágyúlövessel a svalizséreket vissza akartuk riasztani, a mi sikerült is, s a huszár-ló is vissza vágatott.

Részünkről e lövések voltak a csatában a legutolsók, a további lövöldözés szigorúan megtiltatott.

Este felé a Martonvásárra való visszavonulásra adatott parancs, az 1-ső honvédszászlóalj előőrsön hagyatván, nem épen jó kedvvel retiráltunk. Én az üteg-kosci saraglyájába a lehető kényelemmel befészkeltem magam, lovaink lépésben haladván, az esti csendet, a már megszokott ágyú-zörgésen kívül más nem zavarván, gondolatokba merültem; szívem érzékenysége lépett előtérbe, szemrehányást tettem magamnak; ugyan miért örültem én annak, hogy embertársaimat golyóinktól elhullani láttam? Én, ki ezelőtt egy csirkét nem lettem volna képes megmetszeni, mostan általam megölt embertársaim halála fölött ujjongtam. A háború kegyetlenségét undorodva rosszszaltam, elgondoltam, mily nemtelenné és a vérszopó vadállathoz hasonlónak válhatik az ember, azon ember, ki nemes teremtménynek szereti magát nevezni, s ki az Istenségtől nemes tulajdonok felfogására s kifejlesztésére van hivatva; és még is nem e nemes cél, nem a közös szeretet, és embertársai boldogítására, hanem szánt-szándékkal egymás gyilkolására használja fel erejét.

No de ilyféle érzékenykedésem első és utolsó volt az egész hadjárat alatt. Szívem mindinkább elfásult.

A fentebbi gondolatokbani elmerüléséből a napali csata helyéről hallatszó puska-tüzelés ébresztett fel. Ezen tüzelés saját katonáink közt egymás ellen, tévedésből történt. Ugyan is az első honvédszászlóalj előörsön lévén, midőn estve vissza felé húzódott, az előttök a szőlőben elhelyezve lévő „Princz Preusz“ katonák, — kik a pinczékben jól tele itták magukat — azt hitték, hogy előttük már magyar katonaság nincs, és így a szintén fekete szijjas határőröknek vélték honvédeinket, és elkezdték ellenük a tüzelést, — a honvédek maguk előtt fehér szijjas katonaságot látván, gondolták, hogy őket az ellenség megkerülte, és szintén vissza tüzeltek a „Princz Preusz“-okra. A parancsnokok közbevetése folytán a tévedés kiderült, s szerencsére — tudtommal — egy néhány sérülésen kívül nagyobb baj nem történt.

Martonvásár előtt 3 napig táboroztunk; itt seregünk ismét számos nemzetőrökkel gyarapodott.

Itt időzésünk alatt egy éjjel folyvást szakadt reánk az eső, úgy, hogy lefeküdnünk nem lehetett, hanem az egész éjet a gyengén pislogó tűz körül töltöttük. Éjfél tájban mellettünk elnyargaló számos ló dobogása zavarta meg a csendet. — „Ugyan hová mehetnek ily koromsötétben a huszárok?“ kérdé az egyik. „Nem láttam én a lovakon embereket“ mondá a másik. „Bizonyosan szellemek vagy boszorkányok nyargalnak“ jegyzé meg a harmadik. És csakugyan csupán lovak nyargaltak, — egy osztály huszárság lovai az esőtől átfázva, a pányva-karókat a földből kirántván, elvágattak, hajnal előtt azonban az abrakolást jelző trombitaszóra visszatértek.

Az országgyűlés mind két háza külön küldöttséget küldött a sereghez a haza nevében dicséretet nyilvánítani a pákozdi győzedelemért, és a további harcra lelkesítés végett. Ezen küldöttségek nem kímélték a nagy fáradságot, hogy megbizásukat mentől jobban teljesíthessék. Ütegtől üteghez, minden lovas osztályhoz és gyalog zászlóaljhoz külön elmentek, és mindenütt szónokoltak; a felső ház küldöttségének — kik közt egy kath. püspök is volt — szónoka báró Perényi Zsigmond, az alsóházé Pázmándy Dénes volt. Noha ambitionknak jól esett az országgyűlés figyelme, de más részről nekünk hazafias lelkesítésre egy mákszemnyi szükségünk sem volt, sőt ellenkezőleg mi kivántuk az országgyűléstől azt, hogy a haza iránt ők is oly hűséggel és áldozatkészséggel legyenek, mint mi vagyunk.

A táborban a küldöttségek szónoklatánál nagyobb érdekeltséget keltett a budapesti polgárság részéről a honvédségnek ajándékol hozott különféle élelmi szerek, italok, dohány és szivarok özöne. Kár, hogy az elosztás nem a parancsnokságra bízott, hanem a holmit egyenesen a táborba hozták. Képzelné, volt kapkodás és pazarlás; az élelem, dohány és szivar az első csapatoknál mind lefoglaltatott, de bor jutott mindenkinek. A mi fél ütegünk mellett is letettek 1 hat akós hordóval budai jó vörös bort; volt ivás nagyban, csak hogy az nap este már útnak indultunk, s e nagy hordót magunkkal nem czipelhetvén, szereztünk egy átalagot, ezt tele töltve, az üteg-kocsi saraglyájába tettük, kulacsainkat is tele meritettük, a fennmaradt bort a hordóban ott hagytuk. Nem sokáig

tartott az átalag bor, mert éjjelre a főző-edényekben leszürve, fejünk mögé állítottuk, s ittuk mig tartott benne.

Jellasich seregével Fehérvárról Bécs felé megszőkvén, mi is Martonvásárról, Bicskén, Kócson, Bábólnán keresztül, Győrnek, s onnét Parendorf alá mentünk.

Seregünk igen tarka volt; meglátszott azon, hogy rögtönözve van összeállítva. Honvédtüzérség mellett osztrák egyenruhás tüzéreink is voltak, a régi sorkatonaság fehér szíjjal régi öltönyükben, honvédség barna atillában vörös zsinórzattal, a nemzetőrök különféle öltözetben, részint szabályszerű kék atillában különféle csákókban, részint csak katonaköpenyben s saját fővegükben; különösen felöltő volt a dunántúli nemzetőrség czifra szűrőkben, kaszával vagy lándzsával — még tiszta zsidóságból alakult — saját polgári ruházatukban legkülönbözőbb fővegekkel, de egyaránt puskákkal ellátott — 2 század is volt. Tábornokok: Moga, Holsche és az öreg gróf Teleky Ádám jött velünk, ezek iránt kevés bizalommal viseltetünk, s magunk közt csak lisztes zsákoknak gúnyoltuk őket.

Ez utazásra igen szép időnk volt, éjjelenként táborba szálltunk, s minden állomáson rendesen elláttunk hússal, fával s fekvéshez való szalmával, — már valjon az egész seregnek kijutott-e úgy mint nekünk tüzéreknek? Azt nem tudom, mert mindenütt először is a tüzérek elégítették ki, első szekér fa, szalma, a mienk volt, a mészáros legelőbb a tüzéreknek adott húst tetszésünkre bízván, a levágott marhá-

ból, melyik részt akarjuk. Tény az, hogy egy este egy ösmerős huszárhadnagy hozzám közemberhez jött aludni, mert alájuk szalma nem jutott, nekünk pedig volt. A gyalogolásban sem fáradtunk el, mert meg volt engedve az ágyú-mozdonyra és az üteg-kocsira felülni, nekem különösen mint 5-ik számnak a vet-ágyú lafettáján lévő egyes ülésen kényelmes hely jutott.

Az előre száguldó huszárok egy néhány horvát foglyot ejtettek, de nagyobb csapat ellenséget az egész úton nem láttunk.

Azonban egyszer még is volt támadás, de nem fegyveres ellenség, hanem jámbor nyulak ellen, t. i. Ötevény mellett megállapodván, igen sok nyúl ugrott fel a tábor közt; no volt erre hajszolás, csákó, sapka, kenyér, kard, szurony repült a nyulak után; volt szaladgálás, földre bukás, ujjongatás és nagy nevetés; egynek a lába közül, másnak köpenye alól szabadult ki a nyúl, némelyik egész testével a nyúlra vetette magát, az ember végig terült a földön, de a nyúl elszalad; a mit elfogtak is, ha ügyetlenül tartották kezükben, a nyúl egyet rúgott a kezükre, s szabaddá tette magát, igen kevés esett áldozatul.

Magyaróvár felső végén a gyepen töltöttünk egy delet, mellettünk egy zászlóalj székely határőr tanyáztott; ekkor találkoztam először székelyekkel, kik jámborságuk és szives készségük által a legjobb benyomást tették reánk; nem is kellett kérnünk, de a mint látták, hogy egy vagy más apróságra szükségünk van, azonnal megkináltak vele, tűz-élesztés, víz-hordásnál segítségünkre voltak, s a főzést illetőleg tanácsot

adtak; beszédjükben feltűnő volt: józan értelmességük, tiszta hazaszeretetük, s önfeláldozási készségük. Az nem tetszett nekik, hogy a magyarok oly nagy káromkodók és Istent szidalmazók. „Már mink“ — úgy mond az egyik — „borzadunk az ily beszédnek csak hallásától is, mi a csatába sem megyünk káromkodással, hanem Isten segítségét híva, támadjuk meg ellenségünket.“ Elfelejtethetlen emlékekben maradnak előttem ezen jó székelyek.

Parendorfra — az osztrák határ közelébe — érkezvén, táborba szálltunk, és 3 hétig itt időztünk.

Már ekkor az osztrák kormány a magyar kormányt pártütőnek nyilatkoztatván, a katonai elemek határozott párt-állást foglaltak el.

Az osztrák seregből a régi magyar sorkatonaság azon része, — mely régebben Magyarhonban állomásozott, vagy ez évben a magyar kormány sürgetésére hazánkba berendeltetett, — a magyar nemzeti ügghöz szegődött. Azonban tisztjeinek egy része — különösen idegen nemzetbeliek — az osztrákokhoz menekült.

Az idegen osztrák katonaságból közénk szorult kisebb csapatok s egyes tiszték csak önkéntes ajánlkozásuk folytán vétettek be a magyar seregbe.

II.

Parendorfi táborozás, schwechati ütközet.

Aarendorfi tábor több tekintetben eredeti és érdekes látványt nyújtott. Fél kört képező dombok oldalán terült az el, és így minden pontról majdnem az egész tábort lehetett áttekinteni. Az öltönyök különbfélesége a szürös gatyás és kaszával felfegyverzett nemzetőrtől a czifra huszárig nagy tarkaságot tüntetett elő. A legnagyobbbrészt nem rég alkotott ujoncz-sereg, új ruha és nem épen katonás tartásu tekintettel, a régi soredrebeli legénység kopott ruhája és edzett harcziás kinézése mellett ellentétet képezett. Hasonlóul a katonai fegyelem is különbözött. A soredredekben a legkisebb altiszti fokon lévő őrvezető a legénységtől „Frajter úr“ ezimen tiszteltetett, a honvéd, de különösen a nemzetőr közember a századossal pajtáskodott, ezek közt a rangkülönbség feszeséget nem okozott. De mind ezen ellentétek mellett a tábornak dicséretes egyöntetüséget adott: a szellemi lelkesültség, a harczvágy, mely mindenkinek arczán visszatükröződött, a vidám kedély és azon jó indulatú rokonszenv, melyet egymás iránt ki-ki tanusított. Látszott ugyan némi felsőbbbség-igény a rendes katonánál a honvédek és nemzetőrök iránt; a büszke huszár sem tekinthette ugyan magához hasonlóknak a

bakát, de mégis nemes leereszkedéssel engedett felsőbbégi tudatából, hiszen az a baka is magyar, ez is a huszárok hazája felszabadításáért van itten. A tüzekek voltak azok, kiket általában még a huszárok is mint nélkülözhetlen társukat megbecsültek; és a tüzekek voltak azok, kik egyenlő rokonszenvvel és semmi lenézésel sem voltak bármely hont-védő osztály iránt.

A tábori életnek legmeghatóbb és legregényesebb része a kora reggeli felébredés. Éjjel méla csend uralkodik, — a sötétséget a csillagok és a táborban a kialvófélben lévő tűzhelyek gyenge csillogása ékesítette; kora hajnalban a csendet legelőbb a huszárok trombitálása kezdi élénkíteni, — jobbra-balra, elől-hátul, távolabb-közelebb egymásután vagy egyszerre igen regényesen hangzik az és magasztos benyomást eszközöl, — ezután a tábori tüzekek vidámabb csillogása és szaporodása s a tompa moraj jelöli a tábor ébredését, a moraj mindig nagyobb lesz, dobpergés, lódobogás, szekérsörgés vegyül közé és így fokenként beáll azon állandó zúgás, mely egész nap szakadatlanul tölti be a tábort.

Hajnalhasadtától egész nap a tábor élénk mozgásban van. A különféle hadesapatok közt széles utcászerű térségek léteznek, azon járnak folytonosan összevissza egyes katonák gyalog és lóháton; parendorfi asszonyok árulják az „Alta“ és „Najabeint“ (ó és új bort) markotányosnék czipelik terhes nyalábjaikat, szekerek húzódnak keresztül élelemmel, fával és alomszalmával, — egy-egy szolgálatot tevő gyalog s lovasági csapat és tüzéség szorítja félre a járókelőket. Jobbra-balra a csapatok tanyáznak; fegyverük gulába

rakva, ezek előtt egyes örök lassú lépésben sétálgatnak, a többi legénység különféle foglalkozásban van; főznek, tisztogatnak, a tűz körül beszélgetnek, kártyáznak, veszekednek, isznak, danolnak, helyenként sorakozva a tisztt vizsgálatot tart; imitt-amott a régi sorkatonaság közt látni, hogy a tizedes nadrágot porol, csakhogy a nadrágban bent van a közkatona is. — A honvédségnél a tizedesek ily munkától meg voltak kimélve, mert ezeknél a botozás nem volt megengedve. — Helyenként valamely különös eset nagy tömeget csődít együvé, különösen ha az előőrsön lévő huszárok foglyokat hoznak magukkal, ezeket mindenki akarja látni, a huszárokat éltetik, a foglyokat a nemzetőrök közül a műveletlen parasztosztály szidalmazza, sőt tettelegesen is bántalmazni akarja, a miben azonban nemcsak az őriző huszárok, hanem a honvédség s nemzetőrség értelmesebb része által is megakadályoztatnak.

A katonai tábor mögött nagy tért foglalnak el a fuvaros szekerek.

A fővezérség és élelmezési biztosság szállása bent volt a községben, itt a gránátos őrség, lovas nyargonczok, a sok katonatiszt és polgári főbb hivatalnokok jövése-menése, egy-egy újabb fegyveres csapat megérkezése kötötte le az ember figyelmét; élénk beszélgetés s sebes futkosás mutatá, hogy itt mindenkinek sürgős dolga van; a léha ácsorgók szerepét csak mi közhonvédek tettük, kik vágytunk egy-egy főbb személyiséget meglátni, vagy újságot hallani. Itt láttam először gróf Andrassy Gyulát nemzetőri őrnagyi ruhában; tudvalevőleg ő volt ekkor a Zemplén-megyei nemzetőrök őrnagya.

Az élelmezési biztosság körül mindenféle katonaosztályból őrmesterek, tizedesek jártak irással kezükben, s szekerekkel hátuk mögött, az élelem átvétele végett; az élelmi raktár és mészárszékek körül mindig nagy tolongás, s mindenütt élénk sürgés-forgás úgy, hogy a nagy lárma majdnem szédülésbe hozta az embert.

Így tartott ez egész nap, és minden nap egyformán.

Este a táborban az ide és tova mászkálás megszűnt, mindenki saját tűzhelyéhez vonult, ekkor a számtalan s messze elnyuló tábori tüzek élénk lobogása szép látványt nyújtott. Az éjjeli takarodó eldobolása után a huszárok trombitái harsogtak az éjjeli imára, a közelünkbe eső trombitahangokra a messze távolból szellőfuvallat gyanánt hallatszó trombitálás válaszolt, — ezt mindig élvezettel hallgattuk. Az éjjeli takarodás jelzése megszűntével a moraj is mindinkább gyengébb lett, a tüzek apróbb fényt löveltek, helyenként el is enyésztek, míg nem sokára halotti csend állott be.

Ezen parendorfi hosszas táborozás ideje alatt, a félütegünk személyzetéről — szeretett bajtársaimról — kedvező alkalom nyilik említést tenni. Ütegparancsnokunk Gruber József főhadnagy — gondolom pesti születésű — az osztrák tüzérségből lépett a honvédségbe, körülbelül 30—35 éves, közép izmostermetű szőke férfiú volt, kis bajuszzsal, szakállát borotválta. Modora komoly, magába zárkozott, velünk sohasem beszélgetett, ennek egyik oka az is lehetett, hogy keveset tudott magyarul, — hivatalos rendeletek kiadásánál is lehetőleg röviden fejezte ki magát; egészen régi osztrák katonai tekintélyt gyakorolt. Máskülönbem emberségesen bánt velünk, nem szekirozott, sem pedig

durva szavakkal nem illetett. A rendet szerette, s teendőit érteni látszott. Mi tiszteltük benne a kötelességét jól betöltő parancsnokot, sőt vonzalommal voltunk irányában. Csak egy ízben nehezteltünk meg reá, ugyanis egy eső után a lovak alá száraz szalmát hoztak, de mi abból — minthogy fekvőhelyünk szintén megnedvesedett — egyrészt, tán valamivel többet is a szükségesnél, magunknak lefoglaltunk. A szekereszeti legénység panaszt tett főhadnagyunknak, ő haragosan hozzánk jön, s a szalmát visszaadni parancsolja, tettét azzal okadatolván: „Egy ember 20 frt (mert ennyi volt a katonai foglalónk), de a ló 120 frt.“ A szalma nagy részét elvitték alólunk, s e mellett igen zokon esett, hogy a lovaknál sokkal kevesebbre becsültetünk, de kellett is főhadnagy uramnak ezért egy ideig nyelnie, t. i. ezután egymást, kivált mikor ő is hallotta, 20 frtos embernek neveztük; sorakoztatáskor „20 frtos emberek sorakozzunk“ szóval híttuk össze egymást; — ő elég ildomos volt ezt szó nélkül hagyni, és mi is lassacskán felhagytunk e czélzással.

Két tüzemesterünk szintén előbb osztrák tüzér volt, az egyik értelmes, szép tudománnyal bíró katona, ez minket szeretett, örömet elbeszélgetett velünk, s kérdéseinkre szívesen adott oktatást. A másik együgyű hetykélkedő ember volt, mint tüzemester igen nagy úrnak hitte magát, hiszen az osztrákoknál nem volt több főágyúsnál s alig vergődhetett volna valaha tizedességig; szeretett parancsolgatni, máskor nagy úri megalázással közibünk vegyült, de beszédével és okoskodásával csak nevetségessé tette magát. A 3-ik tüzemester Korányi ujonctüzér volt, ő honvédmodorral

nyelvünkön beszélt, de e mellett tekintélyt igényelt, — ez nem sokáig maradt köztünk, megbetegedvén kórházba került, s többé nem láttuk.

Volt egy öreg — régi katona — tizedesünk, ez irányzó volt az 1-ső vetágyúnál, ezt általában Graf bácsinak hittuk; szerette az italt, gyakran megkináltuk; szerettünk vele tréfálni, de vigyáznunk kellett, hogy meg ne sértsük, mert ingerültségében a „b—m Krisztus Máriadot“ járta. Jó kedvében bajuszát szokta volt pedergetni, s „Első vetágyú“ szavával büszkén tekintett ágyúja személyzetére, kik közt négyen voltunk végzett jogászok.

Ezekon kívül ütegünk többi tüzérségét egy pár közönséges régi katona kivételével, mind ujonczok képeztük. Előéletünket vagy előbbi foglalkozásunkat tekintve, igen tarka vegyületből állottunk. Legtöbben voltunk deáktféle fiúk, különösen jogászok, mérnökök, különféle vallásu papnövendékek, bányász-akademi-kus, gyógyszerész, kereskedő, — az iparosokból órás, szakács, szabó, suszter, fodrász, kőműves, lakatos, pinczér stb. A földműves parasztsztyályból senki sem volt, sőt még a szekerészek közt is csak az öreg Gácsi bácsi vala, a ki irni s olvasni nem tudott, a többiek fiakkerekből, urasági kocsisokból s jómodú gazdák fiaiból állottak.

Alig van az országban vallás, mely köztünk képviselve ne lett volna, egypár derék rácz fiú is volt köztünk.

Mindezen különféle elemekből és az ország minden vidékéről összekerült ütegszemélyzet a legjobb baráti viszonyban és vonzalommal volt egymás iránt, testvérileg szerettük egymást; lenézésnek vagy meg-

vetésnek nyoma sem volt; igaz ugyan, hogy fiatalsági ingerkedésből mi deákok a szakácsot: rántásnak, — a szabót: kecskének, — a susztert: csiriznek, — a kőművest: tündősnek, s ezek viszont minket „tentanyalóknak“ neveztek, de ez mind czélzás nélküli tréfálódzásból mondatott, és azzal fogadtatott; — sőt az igazat megvallva, ilyenkor mi deákok húztuk a rövidebbet, mert az iparosok a maguk előnyére azt szokták volt nekünk mondani: „Adta tentanyalói, mi, ha a honvédség bármily okból széteszlik, másnap már tudunk magunknak kenyeret szerezni, — de ti koplalni fogtok.“ — Csak egyetlen társunk a kadét, — (elbeszélésem elején említettem, hogy két társunkat, a kik elég hiúk voltak maguk költségén készített finom ruhában járni, kadétnak neveztek, ezek egyike a Makk pártfogoltja, még a pákozdi ütközet előtt Pestre rendeltetett, és így csak egy maradt köztünk) volt az, a kivel nem rokonszenveztünk, mert ez igen hetykélkedő és gúnyolódó volt, a kin ki tudott kapni, azt élcelte; különben kijutott neki is tőlünk a maga része, került is minket és inkább a főhadnagy és tűzmesterek körül hízelkedett, de ezek közül is csak az együgyü tűzmestert birta megnyerni.

Bajtársaink közt a vezérszerepre, ki körül mindnyájan csoportosultunk, Kocsis Náczit, ezelőtt juratust, érdemesítettük; ez szolid, értelmes, szabad szellemű jószívü fiú volt, szeretttük őtet mindnyájan.

Természeti hajlamaink is eltérők valának; egyik legjobb pajtásom tulságos philantrop volt, érzelmű igen sértette, ha „paraszt“, „kend“ elnevezést hallott, ő mindenkit egyenlő és egyrangú polgártársnak tar-

tott. Másik élczes, víg kedélyü, szenvedélyes dallos és versfaragó volt. 3-ik bölcselkedett s nagyokat ivott, ez külhoni akadémiából mint evangélikus papjelölt került haza. 4-ik halálba szerette a huszárokat, csak akkor érezte magát elemében ha huszárral, vagy legalább huszárokról beszélhetett. 5-ik egy volt kath. kispap rendkívül tisztán tartotta öltözetét, oly vigyázva evett, hogy a léből egy csepp nemesak ruhájára de a földre sem esett, no de el is ettük előle az ételt. A jó ételkét igen szerette, s e felett örömet „nagyon pompás“ szóval szokta volt kifejezni, általában „barátnak“ hívtuk. 6-iknak egyébre sem volt gondja, csak pipájára. 7-ik egy selmeczi bányászakadémikus, rendkívül phlegmaticus, e mellett igen lusta és álmos volt, a dallos czimboránk azt mondta róla, hogy még akkor is alszik, a midőn eszik; és valóban szemén bármikor is alig lehetett látni, hogy nyitva lenne, — melegítkezni igen szeretett, mindig a tűznél volt; irányábani ingerkedésünkre egy szót sem válaszolt, csak ha épen kedvére szóltunk, akkor száját kissé széjjelhúzta, ezzel adott magáról életjelt. 8-ik a szakács, esténként félrehuzódva, malacz-röfögés, borjú-bögés, mén-nyerítés, pulyka, kakashangjának utánzása által mulattatott minket, különösen a kandur-macska szerelmeskedését komikusan játszotta. 9-ik, a pinczér, nagyokat tudott hazudni. No de nem akarom a tiszteit olvasót többi társaim jellemzésével úntatni, ahány ember, annyi természet, de mégis nem hagyhatom említetlenül a köztünk lévő 2 fiatal 15—16 éves gyerkőczöt; — az egyik egy nyugalmazott katonatisztnak jó nevelésben részesült fia, jól beszélt fran-

eziaul, szépen énekelt, s a mint később nyomára, jöttem, jól tudott zongorázni, — a másik fiú egy pesti fodrász-inas, hamis, alattomos gyermek, a lopáshoz ügyesen értett, köztünk csinyt tenni őrizkedett, vagy legalább rajta nem kaptuk, de láttuk, a mint másokat rászédett. Magamról annyit mondhatok, hogy társaim bizalmával és barátságával dicsekedhettem, noha gyakran voltam társaimmal ellenkező nézetben. A tüzes-vérü fiatalság t. i. elérhetetlen vágyakkal bir, erejében, tehetségében elbizakodott, hajlandó az elégtelenségre, s a mit ma kíván, ha holnap elnyeri, már nem elégszik meg vele, hanem megint mást, tán épen ellenkezőt óhajt; hibáját nem szereti elismerni, s fellebbvalója iránt szeretet zugolódni; én voltam az Kocsis Náczi és egy pár társammal, a kik csillapítottuk a kedélyeket, kivált midőn láttuk, hogy társaink elégtelensége vagy zúgolódása indokolatlan; meg is hallgattak minket, s nem is volt köztünk és fellebbvalóink közt egész táborozásunk alatt a legcsekélyebb összeközösés sem. Engem mérséklő irányom miatt pajtásaim tréfából pecsovicznak neveztek el.

Társaim neveit feleslegesnek tartom megemlíteni, ez az életben lévőknek szerénységét sértené; nem vergődött abból egyik sem az önvédelmi harc alatt jelentékeny szerepre; tudtommal még hadnagyságig sem vitte egyikünk sem, kivéve a Makk által pártfogolt kadétot, ki tudtommal csatában nem vett ugyan részt, sem a tábori kellemetlenségeket át nem szenvedte, de azért őt az év végével Komáromban mint hadnagyot és Makk segédjét találtam. — Magunkféle közemberek neveivel a történelem semmit sem nyer, igen szerény

napszámosai valánk szeretett hazánk szent ügyének, tettünket érdemül felvétetni vagy magunkat jutalomra méltóknak tartatni csak nem akarhatjuk, hiszen csak tartozó kötelességünket teljesítettük. Meg valánk és meg vagyunk bőségesen jutalmazva öntudatunk által.

Társaim nagyobb része és jó magam az életben azon osztályhoz tartoztunk, kik vagyon és pártfogás nélkül csak önerejükre támaszkodhatván, kivált az akkori idők körülményei miatt, szerény igényekkel léptünk az életbe, megelégedvén azzal, ha munkánk által a mindennapi kenyeret megkereshettük. Mily jól esik ilyeneknek, ha tér nyílik belsőbb nemes érzületük kifejtésére és élteknek egy nemes célérti feláldozására.

Parendorf alatti táborozásunknak — mely okt. 9-től azon hó végeig tartott — az idő kedvezett, többnyire szép őszi napok jártak. Két éjjel csunya esős idő volt, ekkor mind a kétszer az osztrák területre valánk előnyomulva. A száraz időjárás annyival kívánatosb volt reánk, mivel sátraink nem voltak; igen ritkán elvértve lehetett látni az egész táborban egyes igen kezdetleges sátort, vagy kunyhócskát. — Nem hiányoztak ugyan a hideg őszi szelek és deres éjszakák, de ez ellen mi tüzérek tudtuk, magunkat védeni. — Minden ágyúnál ásó, csákány, mi tehát öten-hatan összeállva, egy lábnyi mély gödröt ástunk, a földet a gödör szélére leginkább észak felé kihánytuk, a gödör fenekét szalmával behintvén; ez jó menedéket nyújtott a hideg szél ellen. Jó helynek találták ezt mások is; egyszer erős hideg szél fújván, egy gyalogsági honvédtiszt

szolgája ura ágyát — minden előleges megkeresésünk nélkül — az én gödrömbe elteríti, — én és pajtásaim csak néztük mit csinál; midőn már az ágy meg volt vetve, oda mentem mondván: „Ezen gödröt én is ástam, és így magam részére alvóhelyhez itt jogom van, különben miattam a tiszt úr is itt hálhat.“ S ezzel a megvetett ágy alsó pokróczát a gödörből oly darabon kihúztam, a mennyi nekem fekvésre elegendő volt, a 2-ik háló-társam szintén a maga fekvőhelyéről lehúzta a pokróczot s így tettek egyenként többi hálótársaim is, ekként a tiszt úr ágya a gödörből kihányt föld tetejére jutott; sietett is azt a szolga onnét gyorsan elvinni. A hűvös éjjelek enyhítésére a szeszes ital mellett az segített, hogy szorosán feküdtünk egymás mellett, s így 2 oldalról egymástól melegedtünk; alattunk bőven volt szalma, csak épen egy oldalunk volt a hidegnek kitéve, s ezt a mennyire lehetett köpönyegünkkel védelmeztük. Tán felesleges is említenem, hogy a táborban éjjelre sohasem vetkőztünk le, csak úgy mint nappal voltunk, ruhástól dültünk a szalmára, a csákó párna helyett szolgált, s fejünket sapkáinkkal fedtük. — A gödör oly szűk volt, hogy abba csak szorulva férhettünk el; nekem szokásom vala legutoljára lefeküdni, e miatt hely jóformán csak társaim tetején jutott, azonban a terhet az alattam lévőök megútván, egyik jobbra másik balra húzódtott, ekként végre közöttük beszorultam. Ily fekvés mellett rugdalózni ugyan nem lehetett, de egymástól melegedve jól aludtunk. Korán reggel még hajnal előtt leginkább a lábunk megfázása ébresztett fel; első gondunk volt pislogó tűzhelyhez menni; ott volt a markotányosné,

benyeltünk egy adag pálinkát, s leültünk a tűzhöz; az álmos bajtársunkat már ott találtuk. Mindinkább többen gyülekezvén a tűzhöz, kezdetét vette a beszélgetés, közénk jött a víg dallos, s széttelkintve kin kezdje ingerkedését, szeme az álmoson akadt meg: „Menj már félre a tűztől, hagyj melegedni másnak is.“ Az álmos nagynehezen felemelte szemét a dallosra, de más mozdulatot nem tett: „Nézzétek csak fiúk szent Gogót, a ki a nyárban a tűznél fagyott meg, ha nem pislogna mint a miskolczi kocsonya azt gondolhatnók, hogy meghalt.“ Az álmos mosolyra húzta szét száját. „No már mégis éled, menj hát bajtárs tovább.“ De bizony az álmos nem mozdult, sőt inkább a tűzfelé hajolt, kezeit előbbre tolva. Ekkor hátulról egyik társunk egy csomó szalmát átdob felettünk a tűzbe, a szalma lángot vet, s mindenkit — még álmos barátunkat is — kényszerít a tűztől hátravonulni, tér nyilván, mindnyájunknak jutott hely a tűz körül. „Nem adnám sokért, — kezdé a dallos — ha álmos barátunk valahára a száját kitátaná.“ Egyik társunk elővesz egy savanyú almát, s átnyújtja az álmosnak. „Nesze pajtás, tegnaptól maradt nálam, neked adom.“ Az álmos átveszi s rögtön kezdi enni. „No már mégis kinyílt a szája,“ — mondá egyikünk; az álmos mosolygott, alkalmasint gondolván, okosabb vagyok mint ti, mert én eszem, ti csak néztek. „Már fiúk — szól ismét a dallos — én alig hiszem, hogy ő a honvédesküti képes lett volna elmondani.“ Az álmos szemeit boszúsan veti a beszélőre, ekkor egyik társunk megjegyzi: „Hiszen 20 frtért mégis csak beszélhetett annyit“. De már ezt az álmos is megsokalta. „Tán csak nem

20 frtért jöttem honvédnek“ válaszolt. „Éljen! Éljen!“ kiáltánk mindnyájan. De ki volt az, a ki szólásra kész-tette? Ki volt más mint „rántás“ barátunk. „No te legokosabb vagy köztünk — szól a dallos — gyere ide előre, mai nap nem leszesz rántás, hanem pecsenye.“ Öntudatos büszkeséggel előlép a rántás, míg ez alatt a pecsenye szóra megjegyzi egyik: „disznópecsenye“, másik „ökörpecsenye“; átalános nevetés. „Bizony tudom meg is ennétek ha a lennék“ válaszolt rántás bajtársunk. — „Jó reggelt fiúk, tudjátok mi az ujság?“ szakítá félbe a tréfálódzást egy közénk jött czimbora. „Jó reggelt Náczi pajtás“ kiáltánk, mert hogy ő volt az, Kocsis Náczi, ki Korányi megbetegedése után helyettes tüzmaster lett, s az ütegpárancsnokunk mellett kelle lennie, de ha csak szerét tehette, közibünk vegyült, s kedves szokása volt beszédjét azzal kezdeni: „Fiúk, tudjátok-e mi az ujság?“ a mit a parancsnokunk által neki volt alkalma legelőbb kitudni. „Mi hát az ujság?“

„Egy Vasa-ezredbeli közembert ma reggel agyon fognak löni.“ — „Miért?“ — „Mert kapitányának ellentállt, és ezt német hunczfutnak nevezte.“ — „Jól tette — szól egy tüzesvérű — azok a h—t schwarzgelb tiszték úgy sem jóba törik a fejüket, áruló az mind.“ — „Kár a szegény emberért.“ — „Végre is schwarzgelbeknek tesznek mindnyájunkat.“ — „Ha már a honvéd-táborban egy német tiszt miatt egy magyar embert agyonlőnek, mit várhatunk akkor.“ — „Roszul állunk“ s több efféle megjegyzések voltak köztünk hallhatók. „Ej! ej! fiúk, ne tüzeskedjetek“ — szóla Náczi barátunk — „hiszen ugyan mondjátok meg, mi

lenne belőlünk és szegény hazánkból, ha feljebbvalóinknak nem lennénk kötelesek engedelmeskedni, és kiki büntetlenül szidná előljáróját?“ — „Igaz, de mégis egy német tisztért egy magyar fiut agyonlövetni?“ — „Már fiúk,“ — szólt Náci — „igazat mondva én sem bizom egészen azon német tisztokban, noha lehetnek, s hiszem vannak köztük is becsületes magyar érzelmű egyének, de ki tudná még mostan az aranyat a salaktól kiválasztani? Bizzuk ezen dolgot a kormányra; e mellett átláthatjátok, hogy jelenleg még a magyarokból elég tiszt nem telik; és végre is a fegyelemnek meg kell lenni, és elkerülhetetlen szükség, hogy a katona előljárójának feltétlenül engedelmeskedjék.“ — „Ugyan mit vitatkoztok az ily tárgyról, a mihez semmi közünk“ — közbeszólék — „nem tudjuk a körülményeket, nem ismerjük sem a századost, sem a szerencsétlen közembert, s végre is a törvény mérte reá az ítéletet, ez előtt pedig meg kell mindnyájunknak hajolni.“ — „Igaza van a pecsovicsnak“ — monda a dallos — „hagyjunk fel ezzel s inkább danoljunk“ s rákezde: „Legyen úgy mint régen volt“, a többiek kontráztak, — ezen dalt a dallos velem való ingerkedésből tette, mert azt nem szerettem; soha sem voltam pöffeszkedő, s nem kívántam, hogy süvegeljen meg valaki, és nem is tartottam ildomosnak ezt danolni, a midőn több nem magyar ajkú fiú volt ütegünknel is.

Ilyféle dolgokkal telt el az idő viradtig, ekkor hozzáláttunk a mosdálkozás és tisztitkozáshoz; reggelire a profuntot a kinek mije volt, azzal zsirozta, már t. i. szalonnával, sajttal, vagy csak vereshagymá-

val, vagy éppen csak sóval. Reggeli után napiparancsra sorakoztunk; ezután a ki szolgálatra volt rendelve, elment a kötelességét végezni, a többi tette azt, a mi neki tetszett, vagy a mit szükségesnek látott; ruhát foldozgatott, vagy mosott, levelet irt, dohányt vágott, de mindezek felett legfőbb gondunk a hasunkra volt. Az államtól naponként rendszeren minden emberre 1 font hus és $\frac{1}{2}$ kenyér járult, de ehhez egyéb eleség is elért egészséges gyomrunkba. Összejártuk tehát a tábor, megkerestük a hol ennivalót árultak, vagy bementünk a faluba vásárolni; itt az élelmi czikkeket áruló egy pár kiskereskedő lakása egész nap valóságos ostrom alatt volt, az ajtó be is volt csukva, csak az ablakon adták ki a vett holmit, só, paprika, vörös- és foghagyma, szalonna, sajt, túró, liszt, tojás, káposzta, eczet voltak a legkeresettebb czikkek; ezekből annyi nyeresége volt az eladónak, a mennyit ő akart, mert itt idő nem volt alkudni, örült a ki hamarabb megkapta a kívánt holmit, fizetett a mennyit kértek, s sietett a nagy tolongásból kiszabadulni. Bort a parendorfi krovát asszonyok helybe hoztak hozzánk, de há éppen nem hoztak, egy ital borért, ha megkivántuk, egy óráig is elmászkáltunk. A táborba leginkább gyümölcsöt hoztak szekereken, árultak néha káposztát, sőt egyszer galuskát is hoztak egy szekeren 4 hordóval; no volt ennek kelendősége, egy nagy kanállal egyet merített a galuskából, azt kis fatányérra rázta ki, és ennek ára 2 garas = 4 o. é. kr. volt, s a ki megette az adagot, visszaadta a tányért, abba ismét másnak 10-ik — 100-iknak adatott a nélkül, hogy a fatányér megmosatott volna. Ezen galuska töpörtüvel

és kevés tehéntúróval volt vegyítve, a barnás lisztből gyúrt tészta lágy volt és összetapadt; — a gazdasszonyok képzelhetik legjobban, milyen lehetett a hordókba összepréselt tészta, de azért elfogyott az mind. Alig képzelhetik a jelenlegi finyás vagy legalább tisztaságot kedvelő egyének, hogy mily eledelek tették a táborozó honvédség — még a vasat is megemészítő — gyomrának az élvezetes vendégséget. — Az ebédfőzésnél nem tartottunk sorrendet, de azért nem volt a miatt köztünk czivódás, külön csapatokban átvettük a húst, s mindig volt, aki azt készséggel megfőzte; vacsorára ki mit szerzett magának, azt maga megfőzte vagy megsütötte; többször tettünk össze pénzt, és közösen főztünk valami ételt, leginkább galuskát. Ennek elkészítésében — a szükséges eszközök hiányában — tudtunk magunkon segíteni; a tésztát fazékba felvertük, aztán kanállal csipdesve behánytuk a forró vízbe, ha megfőtt, kiöntöttük a köpönyegre, ezen a víz átszűrődött, ekkor az üresen maradt fazékban a vaját vagy zsírt felolvasztottuk, a tésztát abba ismét berakván, túróval megvegyítettük. — A délutáni sorakozás és parancs kiadása után a tűz körül foglaltunk helyet. Katonai gyakorlatunk itt táborozásunk alatt kétszer volt.

Estve általában a tűz mellett csoportosultunk, néha eljött közénk a már említett régi kiképzett tűzmester, ettől kérdeztük a tűzeri szakmához tartozó dolgokat, hozzá fellebbeztük az egymás közti vitatkozás eldöntését. Egyszer ily tanulmányos beszélgetés közt egyik társam megjegyzé: „Gránátot könnyű ártalmatlanná tenni, ha t. i. földre esik, hirtelen a szá-

ját be kell földdel tömni.“ Megfigyeltem ezen beszédet, s a mennyiben tűzmesterünk nem tett erre ellenvetést, hittem annak alaposágában. Ha a tűzmester nem volt köztünk, beszélgetés és meséléssel vagy danolással töltöttük el az estét. Volt köztünk egy pinczér, furfangos fiú, sokat tudott mesélni, és nagyokat hazudni, beszélt tengeri utazásról, tigrisvadászatról, Indiáról, Chináról, pedig Pestnél tovább alig volt; ha aztán a gyengébb felfogásuak közül egyik vagy másik elhitte hazugságát, oly nagyokat kaczagott, hogy mindnyájunkat nevetésre indított. Az iparosok szintén elbeszéltek a mesterségükben divó fogásokat és csalásokat; a gyógyszerész elmondta, hogy gyakornok korában többször megverte a főnöke, mert nem vegyített a china közé lisztet. Végre az álomtól szemünk nehezedvén, egy adag bor vagy pálinka megivása után egyenként fekvőhelyünkre huzódtunk.

Azon nap délben, a midőn a „Vasa“ közkatonát főbelőtték, s a ki iránt — mivel róla saját társai is állíták, hogy mindig házsártos, kötekedő s fejbevalóinak ellenszegülő volt — semmi részvétet sem tanusítottunk, — mondom azon nap délben hozzánk jön az együgyű tűzmester, s hetykén mondja: „No fejbelték a Vását, jó példa volt ez magokra is.“ Ezen — minket gyalázatosan sértő — szavakra válaszolám: „Bocsásson meg tűzmester úr, ez reánk nem vonatkozik, mi nem vagyunk ellenszegülők, a hol pedig igazságunk van, azt rendes uton megmondani soha sem fogunk félni, ha százat lőnek is föbe előttünk.“ — „Ugy van“ — kiáltának többen — „nem fé-

lünk senkitől, kövesse meg magát tűzmester úr!“ A szamar ember főhadnagyunkhoz siet elpanaszolni, hogy mi zendülést akarunk, és őt már is sértegetjük. A főhadnagy haragra lobban, de Kocsis Náczi, ki kérdezvén tőlünk a dolog mibenlétét, felvilágosítja a főhadnagyot, és ez az együgyű tűzmestert össze-szidta, köztünk pedig a tűzmester általános megvetés tárgya lett.

Egy nap találkoztam egy kassai nemzetőrrel, ki ügyvéd és rokonom volt, ez beszélte, hogy ők a magyar határt nem akarják átlépni, mert nekik csak hazájuk megvédése kötelességük, és országunkon kívül nem tartoznak harczolni; többektől lehetett ily balga okoskodást hallani. „Édes barátom — válaszolám — ily beszédnek jelenleg nincs semmi értelme, más volt az akkor, a midőn az osztrák kormány a maga érdekében rendelkezett a magyar insurrectioval, — de most, midőn önnömagunkat kell védelmeznünk, fel kell keresni és széttörni ellenségünket ott, a hol van; különösen pedig saját érdekünk kívánja, hogy segítsük a bécsieket, kik velünk együtt a szabadságért küzdenek.“ Nem birtam ugyan nézetét megváltoztatni, de mint a következés mutatta, nem sokat hajtottak ily beszédre a parancsnokok, be kellett masirozniok az osztrák tartományba Bécs felé a nemzetőröknek is.

Egyszer a táborban járkálván, észreveszem a kedves humanisztikus barátomat, a mint a tűznél egy cigány „Vasa“-bakával üldögélt és beszélgetett. Hátuk mögé lopódtam, a cigány burgonyát sütött, bajtársam vágyó szemekkel nézett a burgonya felé, a mint a cigány tapogatta, valjon megsültek-e azok.

Régibb beszélgetésüket ezen kérdéssel folytatja bajtársam: „Honnét jöttek kegyetek Magyarországba?“ — „Bécsből“, volt a cigány rövid válasza, ki a kegyed czimezés daczára minden figyelmét csak a burgonyára fordítá, s nem látszott nagy kedvet mutatni a beszélgetéshez. — „Hát ott volt kegyed a revolutiokor?“ — „Nem volt ott semmi restoráczió, csak a németeket öldöstük.“ — „Már látja kegyed, ezt rosszul tették, hiszen a bécsiek azon szabadelvű eszmékért harcznak, a miért mi, az ő részükre kellett volna kegyeteknek állniok.“ — „Öltük biz ott, a mint kommandiroztak.“ — Ezen idő alatt a burgonyák megsültek, a cigány egyenkint kivesszi azokat szabad kézzel a tűzből, s sapkájába rakja. „Adjon kegyed nekem a burgonyából“ — kérelmeze humanus barátom. — „Nem adok én“ — válaszolá a cigány. — „Adjon kend hát pénzért.“ — „Ugy sem adok.“ — „No hát a teremtését, ízélje meg kend.“ E közben humanus barátom indulatosan felkelt, s tanyánk felé indul; én elkezdtem jóízűen nevetni, hahotázásomra ő visszatekint, haragos szemeket vet reám és sebesen távozik.

Ezen esetet nem mulasztottam el társaimnak elbeszélni; volt azon kaczagás, s szokássá lett köztünk e szójárás: „Adjon kegyed.“ „Nem adok én.“ „Adjon kend hát pénzért.“

Tréfás eset volt az egész, de a gondolkodó fontos tanulságot meríthet az általában divatozó humanisztikus nyilvánulások értéke felől. — Egy jószívű szelid ember, ki azt hiszi magáról, hogy igen humanus, pártolja a magához látszik emelni a népet, kürtöli mások előtt a humanismust, s midőn egy szegény ember nem

akar az ő szerénytelen kívánságának szolgálni, oly hirtelen elfelejti a humanismust, s megveti, lenézi az eddigi polgártársat. — Lehet-e a cigányt kárhóztatni azért, mert ő — ki tudja mily nehéz módon — hozzájutván eledeléhez, hogy azzal éhes gyomrát kielégítse, azt mással megosztani nem akarja? Hiszen már csak az is mutatja éhségét, hogy pénzért sem akart adni eledeléből. És mégis ezáltal a humanus ember képes volt reá megharagudni. — Hányan voltak akkor? Hányan vannak most is ilyféle humanus emberek?

De térjünk más eseményre. Egyszer lárma támad társaim közt, mi az oka? Lopáson kapták a köztünk lévő két legfiatalabb társunkat t. i. a fodrász-inast és a gyöngéd jó nevelésben részesült fiatal gyerkőcöt; kenyeret csiptek. A dolgot parancsnokunknak nem adtuk fel, az ellopott kenyeret a tulajdonos átvette, a két tolvaj büntetése pirongatás s megvetés volt. — Én sajnálván a különben szelid indulatú gyöngéd fiút, félrehíttam, s négyszemközt kérdőre vettem, miként merészelt ily gyalázatos tette vetemedni? „Barátocskám“ — rimáncodék a szegény fiú — „ne ítélj el, ezt én kénytelenségből tettem, a pénzemet, kenyeremet ellopták, éhen csak meg nem halhatok.“ — „Mért nem őrized élelmedet?“ — „Őrizhetem én azt, midőn erővel is elveszik tőlem, látod gyöngé vagyok, és azt teszitek velem, a mit akartok.“ — „De hát mért nem panaszkodol?“ — „Látod, árulkodni nem akarok, aztán rémítgetnek is az erőszakoskodók, hogy ha szólok, így meg amugy bánnak el velem, aztán kinek is panaszkodnám? Ti fel sem vesztek; az a fodrászfiú egyedüli czimborám, ő vett reá most is ezen gyaláza-

tos tette.“ Beláttam magam is, hogy e fiúra semmi gondot sem fordítottunk, mellőztük őt, s e mellett akadt köztünk is egy pár oly egyén, ki a gyengébben — ha bár titkon — hatalmaskodni szeretett. — „No hallod-e fiu!“ — mondám — „mai naptól fogva gondom alá veszek, mindig velem leszesz, pénzedet, kenyeredet add nekem, s ha méltatlankodik veled valaki, nekem mondd meg; a fodrászfiútól pedig jövőre őrizkedjél.“ — „Az Isten áldjon meg pajtáskám, ne félj, hogy jövőre valami becestelen tette vetemedjem!“

E fiú aztán felügyeletem alatt jól viselte magát, jóllakhatott mindig, a még egy ideig körülte olálkodó fodrászfiút hátrálásra kényszerítettem. A lazább lelkiismeretűek nem merték bántani, mert látták, hogy pártfogolom, én pedig magam irányában némi megbecsülést tudtam fentartani, nem annyira hatalmaskodás vagy anyagi erő, hanem az igazság és szolid viseletem által.

Egészségi állapotunk jónak volt mondható, a félütegből 3 hét alatt alig került három a kórházba; én is jó egészségnék örvendtem, csak épen egyszer húsvételre lévén kiküldve, a mészáros — ezek a tűzéreket kiválóan szerették — először is azt kérdi, hogy a sok felaggatott szép hús közül melyikből akarok, és a czimernek melyik részéből? Szerettem volna boldogult anyám egykori szakácsnéja tudásával birni, ki ugyan tudta megválasztani a levesnek vagy pecsenyének valót; nekem gyermekkoromból csak a „Fartó“ mint legkedvesebb darab maradt meg emlémben, ezt kértem tehát; valjon azt adott-e a mészáros vagy nem? már azt nem tudom. — A járuló húst kikapván,

a mészáros nekem egy kövér marhavesét ajándékozott. A táborba érkezve első gondom volt a vesét megsütni; serpenyőbe tettem, zsirt, vereshagymát adtam hozzá, perczegett a pecsenye, s kellemes illatot árasztott, több pajtásom ajánlkozott részt venni e pecsenye-
 evésben, ezt nem tudtam megtagadni, de másrésről önzésem és jó étvágyam arra ösztönzött, hogy azt magam egyem meg; — mig tehát pajtásaimat „Majd ha megsül“ igérettel biztattam, és azok eltávoztak, én nem várván a jól megsülés idejét, a vesét félnyersen mohón megettem. Ettől fejem és gyomrom nagyon megfájult, borral orvosoltam magam, semmit sem használt; végre másnap délután bementem a faluba fekete kávéra, jó nagy adagot ittam meg, czukor nélkül; a tanyámra visszaérkezve, társaim előmbe hoztak egy jó nagy darab és kövér sertéshúst, mely egy nagy üstben saját zsirjában sült meg, — jóízűen elfogyasztottam ezen zsiros pecsenyét, utána egy itcze bort lenyeltem, s másnapra teljesen egészséges lettem. A fél kövér sertést most sem tudom ki szivességéből kapta akkor ütegünk.

A parendorfí táborból Bécs felé háromszor indulunk el. 1-ször Brucknak mentünk az országúton, az ettől baloldalra eső dombok oldalán felállított több katonai zenekar által lelkesítő indulók játszása mellett haladtunk a határhoz. Elérzékenyített a midőn szeretett hazám földjéről kiléptem, egy kevés füvet téptem le és tettem keblemhez a haza határán, elgondolván, ki tudja: látom-e azt valaha. Bruckon túl tábort ütöttünk, az eső esni kezdett; este a nagy esőben parancsolat jött mentől gyorsabban vissza-

húzódni, s folytonos eső és koromsötétségben jöttünk vissza az elhagyott táborba. Itt fa és alom-szalma hiányozván, ide és tova mászkálva töltöttük el az éjt; kora hajnalban jött szalma, fa, a felhők eloszoltak, szép meleg napunk lett, volt tehát alkalmunk átöltözködni és megpihenni.

Másodszor Brucktól jobbra léptük át a határt, a határon túl egy falun mentünk keresztül, ezen falu előtt sok hazai városunk, — az épületek magasságát, az utcák rendességét és tisztaságát illetőleg — elbujhat; ott a péknél oly szép zsemlyéket vettünk, a minőket Pesten alig kaphattunk volna. E faluból kiérve, egy előttünk jó távolban levő dombon egy huszár folyvást karikába lovagolt, ezt arra magyarázták, hogy az ellenség közel van, velünk a kanóczoikat meggyújtatták, s csatarendben haladtunk előre. Én már kora reggel azon hiszemben lévén, hogy eznapi csatánk lesz, szeszes italból a szokásos adagnál többet ittam, kulacsomat is megtöltöttem, s folyvást szörpölgettem, de daczára ennek, midőn a kanóczoikat meggyújtása elrendeltetett, páni rettegés fogott el. Igyekeztem magamat szeszes itallal bátorítani, — nem ért semmit. — Ellenséget nem láttunk, e nap csata nélkül folyt le; mi a partos vidéken erdő közt egy halom tetején felszántott földön telepedtünk meg, s ott éjszakáztunk. Éjjel az eső esett, tüzet rakni nem volt szabad, lábunk bokáig ment a lágy és nedves földbe; 2 darab hasáb fát összeraktam, ezen kisértém meg a lefekvést, de a reám zuhanó eső nem hagyott soká itt nyugodnom; az ütegcocsi saraglyáján kerestem menedéket, de itt is nedves testem átfázván, mozgásra kényszerítettem.

Kellemetlen, fárasztó éjszaka volt ez, annyival inkább, mert markotányosné sem volt közelünkben, ki legalább kevés pálinkával megmelegítette volna gyomrunkat. Az alig várt hajnal bekövetkeztével tüzet rakni megengedtetvén, s a markotányosné is megérkezvén, éjjeli szenvedésünk enyhületet nyert. Szép nap következett, és mi ismét a parendorfi táborba visszarendelttünk. Útközben kezdtem elmélkedni, vajjon mi oka lehetett tegnapi félelmemnek? Én, a ki eltökélve valék hazám védelmére utolsó csepp véremet odaadni, kiben ezen elhatározásom megbánása egy pillanatnyira sem jött előtérbe, miért rettegtem tehát annyira? Rögtöni ötlet fejté meg ennek az okát. Tegnapi félelmem oka a túlságos szeszes ital élvezete volt. A szeszes ital eleinte víg szeszélybe hozott ugyan, de midőn az ellenséget közel, s a csatát kikerülhetlenné véltem, a halál képzelete elrémített; a mámoros állapot nem engedte meg a nemesebb lelki erőt előtérbe jönni, hanem az élethezi vonzalom fogott el egészen; részegen az öntudatos lelki uralomra képes nem voltam. Ellenben józan állapotomban, vagyis inkább szeszes italtól menten, — mert szorosán véve a lelkesedés is mámoros állapot — az imádott hazám megszabadításáért fellángoló lélek bennem oly eltökélést és bátorságot táplált, hogy a veszély nem hogy csüggesztette, sőt inkább fokozta elszántságomat. Ez legalább nálam így volt, el is tökélttem magamban, hogy jövőre, ha fogom tudni az ütközet idejét, akkor szeszes italt nem iszom; teljesítettem is ezt, és pedig sikerrel.

Harmadszor indulván Bécs felé, ezuttal ütközet

nélkül nem hátráltunk. Fischamend közelébe érkezvén, ott érdekes látványt nyújtott, a mint két előőrsi huszár két osztrák lovast üzőbe vett; táborunk dombon állott, az előttünk elterülő völgyön volt a kergetés, jól láthattuk azt. Az egyik huszár elmaradt, az egyik osztrák lovas jó messze előre elnyargalt, míg végre az előbbre haladó huszár utolérte a hátrább maradt ellenséget, és ezt foglyúl ejtette. Kiváncsian vártuk a huszár által vezetett fogoly megérkeztét, előttünk haladtak, roppant éljen kísérete a huszárt, a schwalziser rőt göndörhajú férfi mosolyogva ment, azt állítván, hogy önnönjósántából jött hozzánk. E fogoly olasz volt, a huszár pedig egy ujoncz fiatal hadapród.

Szigorúan, halálbüntetés terhe alatt volt megtiltva ez idegen országban valamit erőszakkal beszerezni, nehogy a nép előtt ellenségnek látszassunk. Dicséretet érdemlő figyelemmel volt gondoskodva, hogy hazánkból érkező élelemmel elegendőleg elgyünk látva.

Nem erőszakoltunk, de nem is kértünk semmit az ottani lakosoktól, azonban Fischamendből egynehány német elszánta magát a magyarok táborába jönni, és itten italt, különösen jó bort árulni, de a magyar bankót el nem fogadták. Én azon nap este véletlenül találkoztam egy pár régi ismerősömmel, ezekkel együtt töltöttem az estét, a találkozás öröme elragadott, szerencsére volt kevés ezüstpénzem és német bankóm, a hozzánk tévedt egy fischamendi németet letartóztattuk tehát, s vetélkedtünk azon, hogy a sógornak jó vásárt csináljunk, el is fogyasztottuk minden készletét, becsületesen megfizettünk

neki, s arczáról láttuk velünk való megelegedését. De bennünk is tett hatást a sok és jó bor, lelkesülve beszélgettünk, minden ellenségünk általunk legyőzve porba feküdt előttünk; sokáig tartott légvárakat ostromló harcziás lármázásunk, míg végre ütegparrancsnokunk elcsendesülésre intett, s mi szót fogadva nyugalomra mentünk.

Másnap okt. 30-án alig kezdett virradni, a midőn indulót fújtak; tudomásunkra jött, hogy ma lesz ütközet, én tehát legutóbb felállított elvem szerint szeszest italt nem ittam. Útunk Fischamenden keresztül vezetett; itt a város kapuja előtt találkoztunk és útat engedtünk a magyarokhoz csatlakozó egy zászlóalj Chekkopieri olasz származású sorkatonaságnak, ezeket éljenekkel üdvözöltük, míg ők olasz nyelven a magyarokat és a szabadságot éltették. E városból kiérvén, a sereg arczvonalba csatarendben lett felállítva, a kanócok meggyújtattak és lassan előre haladtunk. A nemzeti színű zászlók minden csapatnál hüvelyükből kibontva élénken lengedeztek a levegőben, s lelkesítő érzést gerjesztettek a hazáért dobogó szívekben. Én biztos győzelem sikeréről valék meggyőződve, vágyakoztam, de bizton is hittem, hogy minden szentek estéjén a bécsi nagyszerű Szent-István templomát meglátogatom. Mi a Bécs felé vezető országút baloldalán haladtunk előre, síkon mentünk, balra tőlünk völgyes halmos mezőség terült el, ékítve csapatainkkal; jobbra tőlünk terjedelmes síkság, melyet a Duna medre vágott keresztül, előttünk kissé jobbra a lapályon egy terjedelmes erdő és ennek oldalán egy község volt látható, úgy hiszem Manswörth. Jobboldalt

gyalogságunk csatárlánczban ezen erdő felé nyomulva puskázott, s az erdőből és faluból kiszorítván az ellent, azontul folyvást előre haladt, érdekes volt a szabályosan előre nyomuló csatárlánczot szemlélni; már nem messze voltunk a tőlünk balra eső Manswörth községtől, épen ott a hol az országút Bécs felé balra kanyarodik, ekkor dördült meg részünkről a jobbszárnyn az első ágyú. Erre a hátunk mögött lévő Sándor-huszárezred zenekara rákezdte a Rákóczy-indulót, — lelkesítőbb hatás alig képzelhető. Mindnyájunk ajkáról torokszakadtából egyszerre dördült el az „Éljen!“ többszörösen ismételtetvén az. Jobboldalról a főtábori kartól való több lovas tiszt nyargalt hozzánk, és ezek közül egy Sándor-huszárezredbeli őrnagy Bárczay nevű, rövidnyakú zömök férfi, tűzérparancsnokunknak németül rendeletet ad ki, hogy ezen üteg mint tartalék hátul marad, s mihozzánk fordulva, magyarul lelkesülten kiált: „Fiúk, bátran viseljétek magatokat, a haza sokat vár tőletek!“ Ezzel társaival tovább nyargalt, lelkesült éljen kíséré őket, de a tartalékba rendeltetés miatt elkedvetlenedtünk. Azonban nem soká tartott lehangoltságunk, mert alig haladtunk 100 lépést előre, egyszerre csak sűrűn kezdett Schwechattól az ellenséges ágyúgolyó körültünk fütyülni, s egy ágyús lónak a lábát elszakította. „Mozdonyról!“ vezényszóra hirtelen lemozdonyoztunk, sietségben a forduláskor a hátulsó ágyús lovak az első lovak istrángjába hágtak, nem tudtak abból kibontakozni, e miatt ágyúnkból tüzelni nem lehetett, én kiszabadítván a lovakat, ezek hátra mentek, s a vetágyúinkból is megindult a tüzelés; irány-

zónk egy újabban hozzánk került tűzmester volt, ki régebben az osztrák tüzérek közt szolgált, (Graf bácsi irányzónk betegesen feküdt) — én az 5-ik szám voltam, vagyis az irányzó jelzése szerint a ruddal a lafettát jobbra vagy balra igazgattam; — irányzónk már három lövést egymásután tétetett a nélkül, hogy irányzott volna, meg volt zavarodva váratlan megtámadtatásunk által, figyelmeztetésemre magához jött és célzott. — Az ellenség golyói folyvást erősen füttyültek körülünk, s egy ellenséges granát egypár ugrás után épen ágyúnk előtt rekedt meg a lágy földben, erősen füstölt s sebesen forgott; eszembe jutván a tábori beszélgetésből, hogy a granát torkát földdel kell bedugni, fogtam egy marok földet, s a granát felé szaladtam, azonban a tűzmester kiáltására: „Rögtön feküdjék le!“ a többi társaim példája után én is a földre vetetem magam, s ez szerencsém volt, mert ezen pillanatban a granát szétpattant, de egyikünket sem sértett meg. Rövid idő múlva az ellenség ágyúi elnémultak, nekünk is „Állj!“ parancsoltatott. Körültekintvén az egy lovon kívül más kárunk nem történt. Én a lövöldözés alatt, s általában azon nap nem csak félelemnek, de elfogultságnak is egy mákszemnyi jelét nem éreztem; rajongó lelkesedéssel voltam megtelve, nagy eredményt reményltem ez ütközettől; — az ellenség tüzelésekor kiegyenesedve, mellemet előre tartottam, mintegy kihíva az ellent: „Lőjj ide, a ki angyalod van!“

A tüzelés megszűntével Gruber főhadnagyunk — ki a tüzelés alatt lóháton hordta hozzánk a töltényeket — két százarral előre lovagolt az ellenséget kém-

lelni; előttünk lassú emelkedésű domb volt, mely a kilátást elfogta, — főhadnagyunk eltűnt, midőn azon irányból egynehány puskalövés történt, tehát találkozta az ellenséggel; rövid idő múlva visszalépdelt a két százarral, s mindegyikük egy-egy gyalogsági szuronyos puskát hozott magával, az ágyúgolyóinktól elesett katonák mellől szedték azt fel. Kevés szünetelés után ismét előre nyargalt egypár huszár, ezek a tért az ellenségtől megtisztulva találták, e végett előre vezényeltettünk. Felhatolván a dombra, előttünk terült el Schwechat községe, ezentúl kissé jobbra jó távolban a síkságon látszott Bécs városa, magasan emelkedő Szent-István tornyával. Bécs mögött erdős hegyek kerítették be a láthatárt. Jobbra tőlünk síkság terült el ligetes erdőséggel, imitt-amott fasorokkal s majorforma épületekkel vegyítve, e síkságon gyalogságunk csatárlánczban velünk egy vonalban állott. Balra mellettünk keskeny völgy, azontúl dombos mezőség, melyen seregünk ágyúzását, s előbb vagy hátrább vonulását szemlélgettük; ágyú-hangokat hallottunk a dombok által előlünk eltakart vidékről is.

Azon helyen, a hol most álltunk s ágyúinkat lemozdonyoztuk, két osztrák gyalogsági közkatonát találtunk meghalva, ágyúgolyóink fejüket szakította el; ezek kikutatása s levetkőztetése hirtelen megtörtént, egyiknél 3 ezüst huszas, másiknál kevés aprópénz találtatott. Én a halottakra tekintve teljes egykedvűséggel kihúztam atillám zsebéből a már ezelőtt a földből kiszaggatott répát, és jóízűen falatoztam. Tán két óráig is hevertünk itt tétlenül, nézve azt,

miként húzza az ellenség jobboldalunkról a seregét Schwechat felé. Tiszteink hihetőleg felsőbb parancsra várván, semmit sem tettek, csak szóval okoskodtak és gáncsolódtak: „Miért nem indítanak már előre minket?” — „Minek engedik Schwechaton összegyülni az ellenséget?” „Én azt tenném“, „Én ezt tenném“, s több efféle beszédek folytak; unalmamban lefeküdtem, a lafettára tévén fejemet, és szunyókáltam. Ez idő alatt még 10 ágyú csatlakozott hozzánk, s így egy sorban 14 ágyúnk volt felállítva. Mellettünk ágyúfedezetül egy csapat huszárság volt, ennek a legénysége több ezredből került össze, különböző ruhájuk és fővegük vala, elneveztük őket quodlibet-huszároknak.

Végre a vetágyúkból kezdtünk lassan Schwechatra gránátokkal lövöldözni, s meg is gyújtottunk egy épületet. Erre a nélkül, hogy ellenséget látnánk, vagy reánk lövöldöznének, parancs érkezett a visszavonulásra; már felmozdonyoztunk, midőn egy nemzetőri százados közénk jön, s haragosan kiabálja: „Nem kell reterálni, le kell az ágyúkat mozdonyozni.“ Mi ismét lemozdonyoztunk, pedig ez a lágy földben fáradsággal történt; alig álltunk azonban az ágyúkkal lövésre készen, egy lovas tiszt vágatva jött, s rögtöni visszavonulást parancsolt. Engedelmeskedtünk, ágyúinkkal hátra indulva láttuk gyalog csapatainkat rendetlenül, teljes szaladásban jó távol előttünk; — egypár zászlóalj rendes tömegben haladt visszafelé.

Mi vágatva siettünk hátra, de még alig mentünk 800 lépésre, midőn 12 fontos ágyúgolyók repültek utánunk; hátratekinték, 2 üteg ellenséges ágyút láték

ott felállítva, a hol ezelőtt mi voltunk. Ez ágyúzás köztünk semmi kárt sem okozott. Az egész visszavonulásunk alatt csak egyetlen nemzetőr-halottat hanyattfekve láttunk, finom ruhája úri egyént árult el, pajtási kegyelet arczát sapkával takarta be. — Mi négy ágyúnkkal azon helyen, a hol reggel a Rákóczy-indulót éljeneztük, megállottunk s lemozdonyoztunk, s addig itt időztünk, míg minden gyalogságunk hátunk mögé nem vonult; — ez idő alatt az ellenség nem tüzelt reánk, s nem is üldözött. Ezután lépésbe haladtunk hátra, figyelve, vajjon nem jön-e utánunk ellenség, azonban ez békében hagyott minket menekülni. Még egyszer megálltunk az előnkbe hozott ágyútöltények átvétele végett. — Fischamenden keresztülmenve, annak tulsó végén letelepedtünk, azonban alig időztünk itt egy órát, ismét hátrálásra adatott parancs. Egész éjjel mentünk s csak keveset álldogáltunk, másnap reggel 10 óra tájban már a pozsonyi Duna-hid mellett voltunk, ott a földsánczok közt állapodván meg.

Igen kedvetlen valék. Oly lelkesedéssel, biztos győzelem reményében mentem Bécs felé, s ily kudarczczal kellett hátrálni. Nem tudtam megérteni, miért kellett nekünk Schwechat elől retirálni, midőn ellenséget sem láttunk. Árulást gondoltam, hiszen igen hajlandók vagyunk oly dolognál, a mit nem értünk, a siker megghiúsulásánál hűtlenséget vagy árulást feltételezni. A csatában lévő közkatona az ütközet teljes folyamáról semmit sem tudhat, csak azt látja, a mi közvetlen közelében történik, és így egy közvitéznek hírlapi tudósításra kell szorulni, ha azon ütközet-

ról, a melyben ő maga jelen volt, tudomást akar szerezni.

Igen szép napunk volt, az éjjeli fáradságot kissé kihevertük; élelmet kaptunk, s ha lelkünk nem is, de gyomrunk ki lett elégítve. Ezen nap este 10 óra tájban ütegünknek indulásra jött parancsolat, a hídon és Pozsonyon keresztül haladtunk. Hová megyünk? mit tudja azt a közember, nem is törődünk azzal, álmos voltam még a város megtekintése sem érdekelt, behunyt szemmel, szunyókálva ültem az ágyún.

III.

Simunics tábornok visszaszorítása Morvába. Nádasi előörsi elszá-
lásolás. Nagyszombati ütközet.

Pozsonyt elhagyva, Nagyszombat felé vezető úton mentünk, folyvást szakadt az eső, ez még inkább növelé lehangolt kedélyünket, végre délelőtt kissé kiderült. Megállást parancsoltak; épen a tábori kar mellett voltunk, a főbb tiszték messze-látón néznek előttünk egy hely felé, és tanakodnak. Lovas-katonacsapatot vettek ott észre, s nem tudták eltalálni, valjon a mieink-e azok, vagy ellenség. Hogy ellenség legyen, az majdnem hihetetlen volt; de részünkről sem volt arra katonaság küldve, sem nem vártak onnét semmiféle csapatot sem; a kétséget még nevelé, hogy a mint mi megállottunk, azon lovascsapat szintén csatarendben megállott. Végre a parancsnok kiadja a rendeletet: „Két huszár menjen kitudni, micsoda csapat az?“ Két huszár rögtön előre vágat, onnét szintén két lovas eleikbe nyargal. A négy lovas összetalálkozik, s rövid idő múlva a mi két huszárunk visszanyargal, s amazok is a csapatjuk felé vonulnak. „Különös“ mondák a főtisztek. „Megfoghatlan“ jegyzé meg a parancsnok. Végre a két huszár megérkezik, s jelentik, hogy azon csapat Csehországból megszökött nádor-huszárok. Ezeknek már többször kellett magu-

kat az ellenségén keresztül vágni, s most is azt hitték, hogy ellenséggel állanak szemközt.

Nagy lett köztünk az öröm; előre indultunk, a felénk jövő nádor-huszárokat roppant éljennel üdvözlöttük. Száznál többen voltak, kérdezvén: ki a parancsnokuk? „Virág hadnagy úr“ válaszolák. Emberek, lovak igen kimerülteknek látszottak, nem jött utánuk semmi podgyász, még a lovakon is kevés volt abból, több huszár gyalog ballagott, a feltört hátú lovakat kantáron vezetvén. — Ezek Pozsonyba mentek; gondolom ott kiheverték fáradságos s veszedelmes útjokat, s jó áldomásban is részesültek.

Én reám ezen huszárokkali találkozás igen kedves benyomást tett, elmúlt a schwechati vesztett csata miatti elkedvetlenedésem. — Hiszen oly nemzet, melynek fiai életveszélyek közt, messze idegen földről sietnek a haza védelmére, könnyen nem adhatja fel a haza ügyét.

Éjjelre Szent-György városba érkeztünk. Üte-
günk a város végén letelepedvén, mi az ágyúk köz-
lébe éjjelre egy pusztai istállóba húzódtunk. Hat hete,
hogy fedél alatt nem voltunk, s az utolsó napokban
az esős idő, folytonos utazás, rendetlen étkezés, ren-
detlen s kevés alvás kifárasztottak, s midőn korán
este legalább a széltől és esőtől védett helyen friss
alommal ellátott istállóban leheveredtünk, nagyurias
kényelmet éreztünk; a jó hangulat kitünt abból, hogy
beszélgetésbe eredtünk, egyik-másik elmondta a
schwechati csata élményeit; üteg-parancsnokunk vi-
seletével meg voltunk elégedve, hanem az együgyű
tűzmester gyávasága általános nevetést idézett elő,

ő ugyan is az ágyúzás alatt az üteg-köcsi hátuljára bujt, s hogy lábait is biztosítsa a golyó ellen, a saraglyába fogódzva, lábait a saraglyába emelgette, meg-meg lebecsátotta, és így folytonos ugrálást vitt véghez.

Jó kedvünkben csak a „Kadét“ társunk nem osztozott; ő inkább panaszolni kezdte, mennyire nehezeze esik neki ezen hadjárat, mennyit kell nyomorogni, koplalni és álmatlankodnia. „Pedig ez még csak a kezdet kezdete, eddig még semmit sem szenvedtünk, s már is ráuntál a katonáskodásra?“ kérdém tőle. „Nem szenvedtünk? — kérdé gúnyosan a kadét — nem tudom miként éltetek ez előtt, ha ezen életet szenvedésnek nem veszitek, én más élethez valék otthon szoktatva.“

A kadét uram igen hetykélkedet és úrfiasságot negélyzett, pedig — a mint hallottuk — ez előtt iparos, szabólegény volt.

„Igaz, nem czérnával és tüvel foglalkoztunk“ válaszolák czélzatosan többen.

A kadét ezen czélzást — mint az ilyféle jellemek tenni szokták — zsebre téve, folytatá beszédét: „Nem hiszem én azt, hogy ezen élet nektek rosszúl ne essék; folyvást szabad ég alatt a földön kuczorogni, mint az oláh cigányoknak, az egyedüli és folytonos paraszt-étel, a gulyáshús; nyomorult fekvő hely, ha épen egész éjjel nem kell utazni, — most is ezen bűzös ronda istállóban, mint a marhának terítenek alákn almot, — e mellett azon hitvány egy pár krajczárnyi díjért lelövetik az embert, mint a kutyát, már kinek tetszhetnék ez?“

„Tudhattad azt — válaszolá egyikünk — hogy a

háborús élet ilyen vagy még rosszabb is szokott lenni; tudtuk ezt mindnyájan, de hazánk megmentéseért örömmel szenvedünk s készséggel meghalunk. Valjon minek álltál be honvédnek, ha nem tetszik a honért szenvedni?”

„Meg is bántam már én ezt; nem is jó kedvem-ből jöttem honvédnek, hanem attól tartottam, hogy sorkatonának 10 évre besoroznak, és ezt kikerülendő, inkább 3 évre a honvédek közé léptem.“

„Már ez még is gyalázatos alávaló beszéd — kiálték fel indulatosan — ugyan fiúk! Mondjátok meg őszintén, melyitek bánta meg, hogy hazája védelmére katonává lett?” — „Én nem bántam meg.“ „Én sem“, „Én sem“ volt az egyhangú felelet.

„Nincs egy sem a ki megbánta volna?” — „Csak a kadét“ felelték gúnyosan társaim. A kadét elhallgatott, mi nekünk sem volt kedvünk ily emberrel tovább beszélni és még egy pár gúnyos megjegyzés után csend lett, s mi hamar elaludtunk.

Másnap kivonultunk, — ezen nap is többnyire esett az eső, — de éjjelre ugyan ezen városba tértünk vissza. Mink is szállásra jutottunk, csak hogy tömve voltunk vegyesen gyalog honvédekkel a szobában; nedves ruhánkat nem birtuk jól kiszáritani, fekvésünk sem volt oly kényelmes, mint mult éjjel az istállóban. A meleg, fojtott lég rosszul esett szabad, friss levegő-höz szokott testünknek.

Következő reggel ismét kiindultunk, és dél tájban Bazin városába érkeztünk, végig haladván a városon, ennek túlsó végén urasági cseléd-lakok mellett foglalt ütegünk helyet; — én őrnök voltam az ágyú-

hoz rendelve, s őr-társaimmal egy elég tiszta és jó tágas cseléd-szobában kaptunk lakást. — Szép, tiszta meleg nap volt, a városból sokan jöttek az ágyúkat nézni. Alkonyat felé két éltesb úri nő, s két szép fiatal kisasszony egy fiatal ember kíséretében az ágyúinkat messziről nézdegélték; a nők a fiatal embert kérdésekkel ostromolták. — Láttam, hogy igen kíváncsiak az ágyúkat közelebről megtekinteni, és arról magyarázatot nyerni; de az őrt álló társam nem annyira durva mint inkább kormos tekintete, — hiszen még a schwechati ágyú-füstöt sem volt érkezésünk arcunkról lemosni — visszatartóztatá őket, — én tehát hozzájuk mentem, s lehető udvariassággal felszólítám, jöjjenek közelebb s nézzék körül az ágyúkat. A két fiatal leány különös örömmel ugrott inkább mint lépett az ágyúhoz, a többiek követték; megmutogattam nekik, mint töltik és sütik el az ágyút, melyik a vet-, s melyik a sugár-ágyú, mi különbség köztük, többféle kérdezősködésükre feleltem; — megjegyzem, németül folyt a beszélgetés. — Tudnivágyuk ki lett elégitve, s megköszönvén szivességemet, haza felé indultak; — utánuk nézek, s látom, hogy az egyik fiatal leány sűg valamit egyik éltesb nőnek — hihetőleg anyjának, — ez igenre bölintotta fejét, a fiatal embert magukhoz hitták, s felém mutatva szoltak neki valamit; — ez eljött hozzám, s felkért, hogy követném őket a lakásukra. Az örvezetőtől engedelmet kértem és kaptam is egy pár órai eltávozhatásra, egy társam készségesen ajánlkozván addig is helyt állani érettem. A társasághoz érve, az egyik kisasszony kérdé, mely vidékről való vagyok? Megmondám azt. „Ah tehát ön talán

ösmeri P—y G—zát?“ „Igen jól — válaszolám — hiszen jó barátom, együtt voltunk patvaristák, de ő 47-ben Pozsonyba jött juratusnak; testvérével A—nnal együtt jártam iskolába.“ „Az az“ kiáltá vígan a szép leány, s anyjához szaladva örömmel mondja, hogy én ösmerem P—y G—zát, — ez oly kedvesen hatott reájuk, hogy engem is mintegy ösmerősüknek tartottak. — Nem valék rest a beszédben, s kedves társalgás közt beérkeztünk az ódon vár-épületbe. — A család, ki által meg lettem híva, egy uradalmi főtiszté volt. A szobába érkezvén, a társaság tagjai maguk közé leültettek, — a házi asszony súgott valamit a fiatal embernek, ez az ajtó mellett felaggatva lévő kulcsokból kettőt levett s távozott, sejtettem hová megy; rövid idő mulva hozott előmbé jó kinézésű vörös bort, erősen kínálgattak, azaz erősen nem kellett engem kínálniok, hanem folytonosan kínálgattak; a bor igen jó volt; nyelvem mindinkább jobban megeredt, lelkesülésem gyarapodott, s én voltam a társaság szóvivője. Sok mindenfélét kérdeztek a katona-életről, a csatákról. — Szokásom ugyan soha sem volt — vitéz Hári Jánosként — elvetni a sulykot, de lehetett igazat és érdekeset beszélni, — a schwechati ütközet elvesztésének okát — akkori felfogásom szerint — árulásnak tulajdonítottam. Azon kérdésükre, valjon mit hiszek, fog-e győzni a magyar? A lelkesedés és önbizalom egész erejével bizonyitgattam, hogy az máskép nem is lehet, s úgy látszott hogy a társaság, különösen a fiatalabbak, örömmel hittek szavaimnak. Következett a nagyszerű vacsora, egy tábornoknak sem dukálhatott volna különb. Legelőbb is töltött káposzta friss kol-

bász és hurkával, finom galuska, pulyka, és kövér libapecsenye, tészta-sütemény, sajt, szőlő és másféle gyümölcs, s ehhez többféle jobbnál jobb bor. Képzeltetni mily jól esett ez nekem, ki gyermekkoromtól tisztességes ételmezésben részesültem, s most már majd 3 hónapja közkatonai konyháról éltem.

„Dictum, factum, ittam, eddegéltem, s újabb harczaimról jóízűt beszéltem. De végre is ezen élvezetdús mulatság sem tarthatott mindig; eljött az elválás ideje. Igen tartóztattak, hogy háljak ottan, de ezt nem tehettem, nyílt mentségül az őrállást hoztam fel, de volt annak egy titkos oka is, féltem t. i. hogy a szép tiszta ágyban oly vendéget talállok hagyni, mely az inggallérom alatt a meleg szobában testemet csipte. Mi türés tagadás, a hosszas táborozás és hadjárat elkerülhetetlen és legkellemetlenebb hozzá tartozandósága ez.

Bucsúzásra kerülván a sor, fél hízott liba, sertés s pulykahús, kalács, sütemény külön-külön papirosba lettek bepakolva, megtelt minden, már t. i. az atillám 2 hátulsó zsebje, — a katonaruha nincs arra készítve, hogy abba sokat lehessen pakolni. — No de a sajátos női leleményesség itt is segített, a köpönyegem mind a két újját alól bekötötték, és azt tele tömték. Erre következett a bor elpakolása, a mindig oldalomon lévő bádog-kulacs megtelt, de ez nekik mind kevés volt, gondolkodtak mibe adjanak még bort, cilinderbe nem lehet, végre egy jó két itczés kőkorsót kerítettek, ezt megtöltötték, arra zsinórt kötöttek és nyakamba akasztották. Ezenfelől mind a két kezembe adtak jó nagy csomag ételt. — A nagy szivesség felülmulta az előt-

tem igen értékes adomány becsét. Végre hogy emlékemet megőrizhessék, egy emléklapot kellett betöltenem. Ezt irtam bele:

„Szabad hazában boldogul élj!”

Sz. Gy.

honvédtüzér.

Viszont én is kértem emléklapot, melyen német nyelven olvasható volt:

„Legyen ön boldog és megelégedett. Ezt kívánja önnek

barátnéja

M—sz T—z.“

Megköszönvén e kitünő szivességet, szivélyes búcsúvétellel eltávoztam. De örültem, hogy pajtásaimat megvendékelhetem. Már késő volt az idő, társaim aludtak, s így csak reggel volt a páratlan vendégség, én magamnak csak egy libaczombot tettem félre.

A tisztelt család gondoskodása még elmenetelem után sem ért véget, egy cselédet küldtek megnézni, hogy minő ágyban fekszem. No ez ugyan elmondhatta, mily kényelmesen valék a földön a szalmán végig nyújtózkodva, várván az óra ütését, a midőn órállásra kellett mennem. Így váltakozik kellemesről kellemetlenre a hadjáratban a katona élete.

Bazinból másnap reggel elindulva este előtt Nagyszombatba értünk, előtte való nap ott volt az ellenség, de visszahúzódott. Itten ki volt adva a parancs, hogy csak két órára mehetünk vacsorálni, s ismét az ágyúnál kell megjelenni. A szállást jelölő egyén mellettünk termett, ezt több polgár követte.

A szállás-készítőnek semmi dolog sem jutott, mert a polgárság a szivesség őszinte kifejezésével elkezdett reánk licitálni: „Uraim, jöjjenek hozzám! én négyet viszek“, „Én nyolczat“, „Én tizenketőt“, „Én tizenhatot“, „Hozzám tessék jönni“, „Hozzám is jöjjenek“ — „Ne csábitgassák magukhoz, nekem is jusson“ — s több ilyféle felszólalások történtek, nem is volt időnk gondolkodni, erővel huzgáltak, s én mihamar 12-ed magammal egy úri ember által vezetettve elmentem a piacra egy kereskedő házához, az épületben hátul az első emeleten bevezettettünk egy tágas szobába, ennek közepét hosszú asztal foglalta el; alig mulattunk egy pár perczet, az asztal megtelt poharakkal és jó borral, — a házi gazda s a család férfi tagjai, kereskedő-segédék, tanulók közénk vegyültek, volt körülünk sürgés-forgás, egyikök kínált, mások az üres üvegekkel siettek a pinczébe, azokat megtölteni, — volt sok kérdezősködés, való s valótlan harczitettek elbeszélése, a bor felhevített, mindenki igyekezett nagyobb bravourt elbeszélni, a civilek, — közbevetőleg mondva, nálunk is szokássá vált a nem katonákat lenézőleg civileknek nevezni, — csak úgy híztak a sok vitéz tettek hallásától. Urias vacsoránk volt, bor a mennyi csak kellett, de mulatozásunk még javában folyt, midőn egyikünk elkiáltja magát: „Fiúk már két órája elmúlt ittlétünknek.“ Felszedtük tehát magunkat, s megköszönve a szives fogadtatást, a háziak részéről a legszebb kivánságok kísérete mellett mentünk, némelyikünk csak botorkázott, ágyúinkhoz. Sokáig ácsorogtunk, végre 10 óra tájban elindultunk; a közeli faluba érve, ismét megálltunk, s hosszú ideig

időztünk. Az ily álldogálás a hadjáratban a közemberekre igen unalmas és terhes, nem mondják meg előre meddig mulatunk, nem adnak engedelmet az eltávozásra, s így csak a sáros úton idestova futkosással melegítettük lábainkat. Jó hosszú idő múlva ismét más faluig mentünk előre, ismét sokáig ácsorogtunk, így telt el szabad ég alatt az egész éj. Szerencsémre a libacszomb, s a kulacsomban lévő jó bor nálam szétoszlatta a várakozás unalmasságát. Még a viradás is a szokottnál később jött, mert az őszi napokban szokásos nagy ködön keresztül nehezen tört útat a világosság. Midőn megvirradt, az országúton szabadban voltunk, csend volt mindenhol körülünk.

Később a köd felvonulván, az életben keves ember által élvezhető nagyszerű és regényes látvány tárult szemeink elé. Közvetlen előttünk Nádasd falu partoldalban, a felső végén ódon tornyos kastélyával, e mögött s ettől balra a lejtős mezőségen, nagy részt szép zöld vetéseken, kibontakozva csatarendben szemközt állott egymással az ellenséges és a magyar sereg; a háttért változatos, erdős s sziklás magas hegység rekeszté be, tovább balra előttünk meredek sziklás hegyen Szomolyán-vár regényes omladéka és alatta a helység egészíté ki a szép panorámát, melyet különösen emelt még az, hogy mind ez a sötét köd hirteleni felemelkedésével egyszerre tünt szemeink elé, — és a köd felhőkké tömörülván ezüst szegélyű keretet alkotta a naptól fényesen világított nagyszerű képnek, melyben a rendkívüli sajtászerűséget a csatázó nagy számú sereg élénksége képezte.

Az ágyúk mindkét részről megdördültek, a csa-

patok közt fordulatok és kanyarulatok történtek. Mi tartalékban hátul lévén, nekünk csak a szerencse jutott: a látvány szépségét élvezhetni. Rövid idő múlva az ellenség hátra vonult; a mint ez az erdőbe behúzódtott, gyalogságunk csatárlánczban előre hatolt, és benyomulván az erdőbe, seregünk többi része is megindult; s mi szintén utánuk ballagtunk. A faluban hallottuk, hogy egy Pestről ösmerős tüzér-társunk, egy fiatal szép fiú — Kempelen nevű — lábát elvitte az ágyúgolyú; — a mint hallottam — a szegény fiú a fegyelmet szem előtt tartván, egy lábon jelenté parancsnokának, hogy tovább nem mehet, mert egy lába hibázik.

Nádasdon keresztül menve az országoton a hegység felé haladtunk, a bükk és tölgyfák közt fenyvesek és kiálló sziklák tették e vadont érdekessé. Az úton csak egy gyalog osztrák katonát találtunk, kinek a sarkát vitte el az ágyúgolyó. Sokáig mentünk erdő közt, egy pár előkelő úri egyén, gyönyörű kétesövű puskákkal, csinos bérruhás vadászoktól kísérve csatlakozott seregünkhöz.

Seregünk nagyszámú volt, lehetünk 8—10 ezeren.

A hegyen fölfelé menésünkben ágyúnkhoz húzódtott az együgyű tüzemester; nagy kedve lehetett a beszélgetéshez, hogy épen reánk szorult vagy tán okos jövődölését mindenkinek tudtára akarta adni: ő ugyan is azzal kezdé: „Ugyan mi vége lesz a mi hadjáratunknak?” És kérdést sem várva profétai bölcseséggel folytatá: „Ennek sehogy sem lesz jó vége; nekünk okvetetlen bukni kell, hiszen az osztrák sereg oly rendezett, annak oly sok jó tisztjei vannak. Nálunk

pedig kevés régi katona akad a ki értené a dolgot, — itt magát is értette a gyászvitéz. — Az ujoncz honvédség, meg ezen tanulatlan és rendetlen nemzetőr-ség! ? Ez ám a katona előttem, midőn a tisztjei is kevesebb exercizirozást tudnak, mint amott egy közkatona. — Mit tudnak önök? Az ágyút megtölteni és kisütni még nem is tudják mi az a tüzér, és még is azt hiszik, hogy túltesznek a tanult tüzérek; — meglátják nem sokára vége lesz az egész komediának.“ — „Ha tüzmaster úron állana, elhiszem azt, hogy mindjárt letenné a fegyvert, csak ütközetbe ne kellessen menni.“ — „Láttuk mit tudnak az osztrák tüzérek.“ — „Nem vártunk egy honvéd-tüzmaster-től ily beszédet.“ — „Az ütegcocsi mögötti tánczolás-sal, bizony nem mentjük meg a hazát.“ — „Aki nem bízik ügyünk győzelmében, az inkább menjen haza tollat fosztani.“ — Ilyforma feleleteket adtunk neki, többen egyszerre beszélvén. De nem volt idő több beszédre, mert egy huszár azon parancsolattal jött, hogy a tüzérek igen sietve előre menjenek, több kiáltás hallatszott: „Tüzérek előre!“ Megfogódtunk tehát üléseinkben, s az ágyúk vágatva rohantak; gyalogság, lovasság félre állt, éljenezve a tüzéreket. Én különösnek találtam, hogy mily vágatva visznek a halál torkába, holott az elítélt bűnösöket is csak lassu lépésben viszik a vesztőhelyre. — Máskülönben a meghiusult schwechati ütközet után ábrándos képzeletektől megtisztulva, katonai helyzetemről tisztább fogalmam lett. Dilettans műkedvelőből, — ezen szakmában, — rendes pályára szegődött, s magát a sorsnak egészen megadó ember vált belőlem. A csatát mint rendes szerepet, melyre

hivatva vagyok, közönséges dolognak vettem; s higadt elszántsággal mentem oda, a hová rendelve valék. — Erdő közt a hegytetőre érve, kellemes völgy ligetekkel és falukkal borítva terült el előttünk; — honvéd-életemben bár mily életveszélyes helyzetben voltam is, figyelemre méltattam, és kedélyemet kedvesen lepte meg a körültem levő tárgyak vagy vidék sajátossága, regényessége vagy nagyszerűsége. — A hegynek — melyen voltunk — innenső lejtője erdőtlen mezőség; — előttünk a völgyben fekvő Jablonicz helységből az ellenséget hátra vonulni láttuk, mind a mellett a végső háztól egy pár ágyú bocsátgatá reánk golyóit. A hegytetőről egy pár száz lépésre lejjebb ereszkedve, lemozdonyoztunk, vetágyúnkból a második lövésre az ellenség ágyúi mögött lévő pajtát meggyújtottuk, mire onnét az ágyúk is vissza húzódtak. Az ellenség golyói köztünk kárt nem tettek. A gyámság és lovasság ismét előre küldetvén, mi lassan követtük őket. Jablonicz közepén az urasági pálinkaházból nagy csöbrökben pálinkát hoztak ki az útra, kérdém: minek ez? „Tessék uraim“ válaszolt egyik tót, — no ha így van, fogjunk hozzá, a kőkorszóban volt még egy kevés borom, azt megittam, s azt, valamint a pléh-kulacsot megtöltöttem, és e mellett ittam is a mennyi jól esett, s csak ekkor szaladtam a már előre haladt ágyúinkhoz. Hamar utol értem azokat, mert a völgyet áthasító mély árkon a hidat az ellenség elrontotta, s átjárót kellett keresni; jó sokára mehettünk át az árkon, addig pajtásaimat is megkínáltam a pálinkából, mert kivülem kevés vette észre és használta fel a potya pálinkát. Az árok tulsó olda-

lán a part-oldalban lévő ház-sor előtt menve, minden háznál az asszonyok kenyérrel és késsel, a férfiak pálinkás-üveggel és pohárkával álltak az ajtó mellett, és kínálgattak, — pálinkára nem volt szükségem, de egy karaj kenyeret elfogadtam; jól esett azt útközben harapdálni, úgy is a tegnapi nagyszombati vacsora után csak futtában ehettünk valamit. Az ide való tót lakoságot sikerült ellenségeinknek magyarok gyűlölőivé tenni, s arczokról lehetett látni, hogy a kínálgatásnak nem a szíveség, hanem a tőlünk való félelem az indító oka.

E faluból kiérve a part-oldalban huszárköponyegeket láttunk a földön elszórva, a Miklós-huszárok egy százada atakra ment, s köponyegeiket levetették, hogy ne alkalmatlankodjanak nekik, nem sokára hallottunk egynehány ágyúlovést és puskaropogást. A huszárok támadása sikertelen vala, mert az ellenség ágyúi egy kis erdő szélén egy sáncz mögött voltak, s mellettük az erdőben elrejtett vadászok az előre vágatató huszárokat ágyú- és puskatűzzel fogadták; egy ágyúgolyó a vezénylő huszár-százados lábát elvitte, s lovát megölte; a huszárok ezután az úgy is eredményre nem vezethető támadásból vissza vonultak. Mi azon térre jutván, hol a százados megsérült, az ellenséget már nem láttuk, s utánuk előre mentünk. Szenicz mellett egy előbbre haladt ütegünk váltott mai nap utoljára a már Szeniczből kivonult ellenséggel egy pár ágyúlovést. Szeniczen maradtunk éjjelre, mi mindjárt a mezőváros innenső végén megállapodtunk, az ágyúkhöz gyalogságból rendeltetett őrség, mi pedig a legközelebb eső nagyobb épületbe

bementünk. Ott a szobák katonasággal jóformán meg voltak telve, én tehát az evang. papjelölt-társammal, — kit jövőben theologusnak fogok nevezni — ki velem egy ágyúnál szolgált, s kivel Parendorfból kiindulva egy kenyeren voltam, — felszedtük magunkat jobb szállást keresni. Minden ház tömve volt katonasággal, mindég tovább másztuk a nagy sarat, végre elértünk az urasági emeletes kastélyhoz, abba bementünk, ott is sok katonaságot találtunk, a huszárrok az udvaron ütöttek tanyát, mi egy udvarmesterfélétől kértünk szállást, ez először elutasított, de ismét kérdezett, mik vagyunk? „Tüzérek.“ — „No ugy csak adok helyet.“ Felvezetett az emeletre egy előszobába. Ezen helyiség nem volt fűtve, de volt benne egy magas oldalokkal ellátott ágy, mely nappal deszkaféddel beborítottván, asztal gyanánt szolgált; az ágyban volt matrác, pokrócz és fejal, ezt elég kényelmesnek találtuk, s a már előbb a sártól megtisztított csizmáinkat levetve, nedves kapczáinkat fekvő helyünkre téve, hogy alattunk megszáradhassanak, ruhástól csak épen a köpönyegünket terítvén lábainkhoz, bebujtunk a pokrócz alá, nem volt ugyan bő helyünk, de annál könnyebben megmelegedtünk, s a hosszabb időtöli folytonos utazás s mult éjjeli álmatlanság által kifáradva hamar elaludtunk. Mély álmomból azonban felriaszt pajtásom: „Öltözködj, mert el kell mennünk.“ — „Miért, hiszen csend van, nem fájnak riadót?“ — „Nem a miatt, hanem csúfúl jártam, hirtelen nem tudván az ajtóra akadni, az urasági szobákba vezető ajtó előtt, melyben főtiszteink vannak elszállásolva, üritettem ki magam.“ Fel kellett a jó meleg ágyból

kelni, csizmámat felöltöttem, a pálinkából jót ittunk, s kimentünk az utcára; csend volt mindenütt, csak a korcsmák ablakai világítottak, melyek még ekkor is tömve voltak iddógáló katonasággal. Egyenesen oda mentünk, a hol társainkat elhagytuk, bementünk a szobába s az álmoságtól és pálinkától mámoros és szédülő fővel levettem magam a földön fekvő társaim közé, s egy fekvő emberre estem, ki ezért — a nélkül, hogy szólott volna — öklével kegyetlen döfést adott oldalomba, én reá czifrán elkáromkodtam magam, de a döfést mint megérdemelt büntetést vizonzás nélkül hagytam. Azonban kíváncsi lettem megtudni, ki ezen vakmerő szomszédom, mert ily ütést egyik társamtól sem hittem nyerhetni; koromsötét lévén nem ösmerhettem meg, de kora hajnalban midőn gyertya-világot hoztak, első dolgom volt álmos szememmel reá tekinteni, de a mint megösmertem, rögtön behunytam szemeimet, s alvónak tettem magam, mert a gyöngédtelen szomszéd nem volt más, mint maga az üteg-parancsnokunk Gruber főhadnagy.

A viradat útban talált Holics felé, a hegyi vidékből kibontakozva előttünk Morvaország terjedelmes síksága, a hegyoldalban jobbra Szakolcza városa, balra pedig Holics szép tájképet mutatott.

Holicsra délelőtt értünk, ottan a polgárok siettek fekete-sárga s kétfejű sassal ellátott czég-tábláikat előttünk leszedni; — a városon áthaladva kint a mezőn egy darabig álltunk, láttuk a morva vasuton a mozdony füstölését, vonván maga után a hosszú sor kocsit, melyek hihetőleg ellenünk katonaságot hoz-

tak; kár, hogy ágyúlövésen túl volt a vasut. Vissza- fordultunk a városba, s más utcán a császári kastély háta mögé jutottunk, nagy kőkallal szegélyezett, s a hegység felé vezető út mellett telepedtünk le, oldalt balra hosszú magas kőfal kerítette az uradalmi belső telket. Erős és hideg északi szél támadt, hirtelen fagyni kezdett, a havat szemünkbe csapdosta a szél; könnyű posztó-ruhánkban fáztunk, hát még az egész éjjelt itt tölteni? Nehéz dolognak néztünk elébe. Az úttól délre eső helyen néztünk ki magunknaka sánczban tanyát, — a gyalogság a kőfalon keresztül a kertbe jutván, onnét szerzett magának tűzifát, mi is épen ezen míveletre készültünk, a mint ütegparancsnokunk hozzánk jó, s súgva mondja: „Húzódjanak be észrevétlenül a városba s szállásolják be magukat, holnap korán reggel ismét jelenjenek meg itt.“ Nem mondtuk azt magunknak kétszer, egyenként a városba indultunk, én egy pár társammal egy iparosnál találtam helyet; vacsoránk becsületes volt, s mi hamar lefeküdtünk, és reggelre friss erővel ébredtünk fel, — ily jó éjjelünk már régen nem volt. Éjszakára ismét Széniczre mentünk, következő nap Jabloniczon keresztül — hol a lába ellövése miatt elhalt huszár-százados temetésén részt vevén — délre Nádasra értünk. Ezen nap az idő kiderült, meleg volt, az előtte való nap esett hó elolvadt, a fagy felengedt, s lágy sár borította az utat. Nádason egy paraszt háznál ebéd közben egy itcze bort megittam, erre erős álom jött reám, de mély álmomból felriasztattam, tovább kellett mennünk; — én a hirteleni felköltés által, s a bor hatása következtében, egészen bódult helyzetben valék, mig elindu-

láskor társaim a gyalogösvényen a sarat kerülték, én a szekérúton a legnagyobb sárban ballagtam tántorogva az ágyú után. Ütegparancsnokunk haragos kiáltására, hogy mért nem megyek a gyalogúton, eszméltem fel, s társaimhoz csatlakoztam.

Éjszakára Nagyszombatba értünk, ott elszállásoltatván, másnap pihenő időnk volt. — Parendorfbóli elindulásunk óta most volt először alkalmunk magunkat megtisztítani, tiszta ruhát venni, s felöltönyeinket foldozgatni; tettük is ezt. A gyenge fiatal tüzértársam, kit még a parendorfi táborban gondozásom alá vettem, mint máskor, most is velem volt szálláson. Ő a tisztitkozáshoz kezdve, lábravalót kér tőlem. „Minek az neked?” — „Hát barátocskám a rongyos nadrágomat akarom megfoldozni, és lábravaló nélkül vagyok, az utolsót még Parendorfban kimosván, kiterítettem, s onnét ellopták, azóta a nélkül vagyok.” Szegény fiú! a majd két hetet, e csúnya napokban pusztán vékony s rongyos nadrágban töltötte. A kért fehérneművel megajándékoztam.

Mivel egyszerű posztó-atilla és bélés nélküli köpönyeg a téli hideg ellen engem is csekély védelemmel biztatott, itt időzésünk alatt vettem flanell alsónadrágot és inget.

A pihenés után való nap Nádasra mentünk vissza, itt lesz — a mint beszéltek — téli szállásunk. A mi félütegünk legénysége a falu alsó vége felé nyert elhelyezést, míg ágyúink, valamint a félüteg 3 fontos ágyú is a legénységgel együtt a falu felső végén lévő kastélyba s e körül kapott helyet. Én a védenczettel és más két tüzértársammal egy öreg zsellér-asszony-

hoz jutottunk, ennek férjénél levő leánya, és ennek kis gyermeke, meg egy magyar csizmadia nejével s kis fiával, és így tizen laktunk egy szobában; a fiatal asszony férje a tömlőczben volt; a mint kitudtuk, a magyar kormány elleni tót forrongásban vett részt.

Itteni tanyázásunk csakugyan tartós volt, mi képezvén a Pozsonynál táborozó magyarság jobb-szárnyát.

Dandárunk — Ordódy őrnagy parancsnoksága alatt — állott: a mi félütegünkéből, egy három fontos félütegből, egy század Hunyady-huszárból, egy zászlóalj „Erneszt“ sorkatonaságból, az 1-ső honvéd-zászlóaljból — ez Szomolyányon volt elszállásolva, — és egy ugynevezett 2-ik pesti önkéntes-zászlóaljból.

Az ellenség előőrsei Jabloniczon voltak, a mi előőrseink a hegységnek jabloniczi oldalán foglaltak állást.

Nádason időzésünk alatt gyakorlatról szó sem volt, csak napiparancsra, és ruhaszemléletre állottunk elő. E nyugalmas életet azonban gyakran a riadót jelző ágyúlövés, trombitálás dobolás zavarta meg; siettünk az ágyúkhöz, kivonultunk a faluból az ellenség elé; volt-e okadatolva e gyakori alarm, vagy csak gyakorlatul szolgált? azt nem tudom, de mindig a nélkül tértünk vissza, hogy ellenséget láttunk volna; s többnyire rövid idő múlva jöttünk haza, csak kétszer vonultunk ki hosszabb időre; egyszer a hegység közepéig mentünk, fagyos de nem igen hideg havazó idő volt, — az erdőben kellett hálnunk, kényeren kívül egyéb élelmet nem hoztunk magunkkal, társaink búsultak, mit fogunk enni. „Ej fiuk! van nekem sócs-

kám, paprikácskám, majd megzsirozzuk azzal a kenyeret“ vigasztalám őket. Azóta rajtam száradt a sócska, paprikácska elnevezés. Falevelekből fekvőhelyet csináltunk, s a havazás daczára elaludtunk. Reggel én ébredtem fel legelőbb, a sok havat leráztván magamról, körülnéztem, de társaimat nem láttam; a hó teljeesen betakarta őket, a ki felkelt, csak úgy bámult a nagy hóra, s aztán a később felkelők bámulásán nevetésre fakadt. Furcsa is volt a hó alól felvászorgó álmos és bámuló arcz, és a hótól tarka köpönyeg. Tüzet raktunk, a markotányosnénál volt pálinka, nem kellett egyéb a vig hangulat fentartására. Különben is éjjel a hótakaró alatt nem volt hidegünk, s igen jól aludtunk.

Máskor délben a gazdasszonyunk éppen a levest találta fel, midőn az ágyút elsütötték, és riadót fujtak. Az ételt ott hagyva, felszedtük magunkat, én egy kenyeret hónom alá vettem, s siettünk ágyúinkhoz. Ekkor egészen a hegy legtetejére mentünk, ellenséget nem láttunk, de 2 ágyúnk, és 1 század honvéd az 1-ső zászlóaljából itt hagyatott éjszakára. Zord, hideg idő volt, erősen fujt az északi szél. Társaim velem együtt éhesek valának, egyikünk sem ebédelt, de nem is hoztak magukkal semmit sem, gondolván, hogy úgy mint máskor hamar visszatérünk. A két ágyú legénységénél az én egyetlen kenyerem volt, ezt magunk közt lelkiismeretesen szétosztottuk, — ez vala ebédünk és vacsoránk. A hideg ellen a közeli erdőből szereztünk fát, s a nagy szél ellen a kavicsbányákba húzódtunk, magunk alá a tűzben melegített lapos köveket raktunk, s így ha nem éppen kényelmesen, de valahogy csak

kihúztuk — melegítkezés és alvással felváltva — az éjjelt. Hajnalban igen jól esett volna a reggeli, de nem volt. Ilyenkor érzi a katona a markotányosné becsét. Ne képzeljék tisztelt olvasóim, hogy a markotányosnék olyan fiatalféle czifrán öltözött nők, mint a minőket festeni szoktak, vagy a minőket táborbani kiindulásunk előtt Pest utczáin, pörge félrevetett csárdáskalapban, nemzeti szalagon csüggő kis kulacs-csal, rövid szoknyában, nyalkán és csábitón öltözködve — sétálni láttunk. Ilyeneket ekkor még a táborban nem lehetett látni, legfeljebb elvétve egyes üteg- vagy századparancsnok társzekerén. — A valódi markotányosné már kora javát elérő, közönséges vagy még ennél is kellemetlenebb külsejű asszony, kinek hátára egy nagy terhes nyaláb van felkötve, melyből legfelől a fazék és serpenyő körvonalai tűnnek elő; mind a két karján kosarat visz élelemmel, mind a két markában itallal telt korsó van, és még elől a kötényében is visz könnyebb nemű élelmet, különösen zsemlyét. — Később már talyigán vagy épen szekeren járó markotányosnék is voltak. A katona háborúkori utazásakor habár falun vagy városon megy is keresztül, a sorból nem lévén szabad kilépnie, — csak épen az út szélén árulóktól vehet a mit azt; de azt is csak úgy: ha hozzáférhet; mert annyi ember veszi az ily árúsokat körül, hogy tizedik sem juthat hozzá; — soká ácsorogni nem lehet, nem szabad, mert a sereg mindig előre halad. A markotányosné tehát az, a ki mindenféle élelmi czikket és italt összevásárolván, a táborban azzal csapatját ellátja. Egy jó markotányosné a táborozásnál megbecsülhetetlen egyéniség.

Húségesen követi ez a tábort, a csata színhelyén is ott van, volt eset, hogy elesett vagy megsérült egy-egy közülök.

Jól esett volna tehát reggel a markotányosné megjelenése, de sokáig váraoztattak magukra, csunya hideg idő volt, s messze valánk a falutól. Végre a gyalogsághoz mégis jött egy pár, ezek aztán a fennmaradt kevés étellel és itallal hozzánk is eljöttek. Egy zsemlyét 5 garasért = $10\frac{1}{2}$ o. é. krajczár, $\frac{1}{20}$ itczényi gyenge pálinkát szintén 5 garasért adtak, elfogyott az ily is mind, de csak kóstolóravaló volt az nekünk.

Egy pár gyalogsági tiszt-szolga is jött a faluból, csupokat és kosarakat hozván kezükben, melyben tisztjeik reggelije volt; ezek közel hozzánk valának — szintén kavicsbányában — letelepedve; irigyeltük jóízűen költött reggelijüket, csak úgy félszeggel keservesen tekintgettük rájuk. Egy tiszt felénk tekint, s a szolgáljának — felém mutatva — mond valamit, a szolga hozzám jön, s felszólít, mennék a főhadnagy úrhoz. Rögtön ott termettem, az eddig előttem ismeretlen főhadnagy megszólít: „Barátom, ön jó ismerőse az én legkedvesebb barátomnak M—r Pistának, jöjjön tehát hozzánk egy kis reggelire.“ Még a lepszényi legelső táborozáskor említettem, hogy az első honvédszászlóaljnál felkerestem M. P—t, ki később más zászlóaljba lett áttéve, — ekkor látott engem a jelenlegi főhadnagy, annak a révén jutottam most jó reggelihez.

Egy párszor részünkről is volt az ellenség ellen támadás rendezve. Egyszer csak az Erneszt-zászlóalj

küldetett ki; jelentve lévén, hogy egy hegyi faluban két század ellenség szállt be, ezeket kellett bekeríteniök és elfogniok. E zászlóaljnak sikerült a falut észrevétlenül bekeríteni, támadásra kerülvén azonban a sor, a faluban hangzó sok dob és trombita megértette a miéinkkel az ellenség tulnyomó sokaságát; azt nézték tehát a miéink, hogy baj nélkül visszahúzódhassanak; e részben előnyükre szolgált, hogy nekik is, mint régi rendes katonáknak az ellenséggel egyenlő fővegük, köpönyegük és fehér átvetőszíjjuk volt, s így a falun keresztül az ellenséggel vegyesen ismeretlenül vonultak át, és megmenekedtek.

Máskor ismét kiindultunk, ekkor kemény hideg volt, a vetágyúm egy más ágyúval, az Erneszt-zászlóalj és egynehány huszárral a hegyeken balra húzódtott és éjjelre a hegy tetején lévő falucskába — ha jól emlékszem „Rozbehi“ volt a falu neve — szálltunk meg. Előtte egy kiálló sziklán régi vár omladékai valának láthatók.

Mi tüzérek 16-an és 2 Hunyadi-huszar együtt voltunk egy paraszt ház szűk szobájába beszállásolva. Az öreg tót gazdától kértünk pénzért ennivalót, de ez igen komoran válaszolta: hogy neki nincs semmije, hanem majd csak főznek valamit vacsorára. Küldtük menjen a faluba valamit vásárolni, dohányt is akartunk hozatni, de mindenre csak azt mondta: nincs. Hiába mondtuk, hogy ingyen nem kívánunk semmit, mindenért megfizetünk, ő komor és közönyös maradt.

Mi a lóczákon összeszorulva letelepedvén, nyugodtan vártuk a vacsorát, a huszároknak a lovuk körül volt az istállóban dolguk.

A huszárok bejöttek s nemsokára a vén asszony is behozta a vacsorát; ez egy nagy tál krumplilevesből állott, letette azt egynehány fakanállal az asztalra. Elkezdték halászni a krumplit a ritka levesből, a huszárok is közénk jöttek, de nekik teljességgel nem volt inyükre ezen sovány vacsora.

A vén asszony behozta a családjá részére is — mely 5 tagból állott — a vacsorát; odahúzódtak a belőlfűtő kemenceze párkányára, s enni kezdtek. Az öregebbik huszár egyszer csak körülzaglál, megütötte az orrát a család által evett káposzta szagja; elmegy hozzájuk, kiveszi az öreg ember kezéből a villát, átadja neki a kanalat, felrántja az ülésből és felénk löki: „Menj oda levest enni. Pajtás! Gyere te is ide.“ A másik huszár is a káposztához megyen, a családtagok visszahúzódnak; a két huszár jóízűen falatozik a serpenyőből, az öreg gazda pedig velünk böngézi a levesből a krumplit. A huszárok hamarább jóllakván mint mi, az öregebb pajkosságból egy töltés puskaport az öreg eleibe az asztalra tesz, és meggyújtja, a felrobbanásra az öreg gazda megijed, kiejti a kanalat a kezéből, s mormogva haragosan félrevonul, mi pedig jót neveltünk. Az öreg gazda pipára gyújt, hozzámegy a huszár s kér dohányt; „nincsen“. Erre a huszár kirántja az öreg szájából a dohánynyal telt pipát, maga kezd abból füstölni, s cserébe odanyújtja üres pipáját. Az öreg haragos neheztelő tekintetet vet a huszárra, de szólni nem mer, hanem kimegy a szobából.

A gazdasszony részünkre a földre zsúpot terít alvóhelyül, a garázdább huszár pedig beveti magát

csizmástól ruhástól a dunnás ágyba, társát is magához híván.

Felületesen véve a dolgot, a huszár magaviselete erőszakosnak látszik, de ha tekintjük azt, hogy mi ezen lelketlen embertől ételt, dohányt pénzért kértünk, és nem akart adni, — hogy benne irányunkban a jóakaratsnak vagy szivességnek egy mákszemnyi jele sem mutatkozott, a huszár eljárását nem lehet egészen elítélni. — Mi reánk tanulságos volt a huszár bánásmódja, nekünk szokásunk és elvünk volt a néppel a lehető legkiméletelesebben bánni, de most megtanultuk, hogy ez nem mindig jó.

Másnap korán kiindulva tiszta hideg időben a hegyről egy dombon lehúzódtunk, és ott egy nyeregformán kiálló hegyháton, egy előttünk lévő falu felé lemozdonyoztunk. A gyalogság széteszlott a falut körülkeríteni. A puskaropogás elkezdődött, mi is elkezdtünk a faluban lévő kastélyra lövöldözni. Az ellenségnek nem lévén ágyúja, a puszkagolyó lőtávolságán túl valánk, és így egész kényelemmel lövöldöztünk, a melléképületet fel is gyújtottuk.

A theologus barátom ma napot tartott, — így szoktuk nevezni ki köztünk részeg volt. — Sokat beszélt: így kell czélozni, ide vagy oda kell löni; — a gyalogságnak ezt és ezt kellene tenni. Vezérünk, az Erneszt-zászlóalj őrnagya közelünkben lévén, boszantotta őt a theologus okoskodása, de csak tűrte, s hallgatott. Lőszerreink fogytán lévén, a kadétot, ki már ekkor tizedes volt, s az ütegekocsit kezelte, egy velünk jött paraszt-szekeren visszaküldték töltényekért.

Rövid idő múlva jön nyargalva egy huszár, Ordódy dandár-parancsnok azon rendeletével, hogy rögtön húzódjunk vissza, mert a jobbszárnyunk hátraszorított. Már akkor láttunk a völgyben 2 zászlóalj ellenséges gyalogságot, egy lovas csapatot és ágyúkat felénk vonulni.

Az őrnagy megrendeli a takarodó dobolását; a theologus hozzámegy: „Őrnagy úr, ne húzódjunk vissza, egy ágyút szögezzünk ki a felénk jövő tüzérségre, a másikat a gyalogságra, majd elbánunk mi velük.“ — Az őrnagy összefont kézzel végignézi az okoskodót, s kemény hangon rákiált: „Rex — um, — mars!“ A barátom bámulatos hirtelenséggel tette meg a rexumot, elsompolyodott, s oly csendes lett, hogy abból az nap egy árva szót harapófogóval sem lehetett volna kierőltetni.

A gyalogság összegyűlt, s a hátravonulás elkezdődött; már akkor a második huszár jött siettetni a visszahúzódást; a hegytetőre kiérvén, a harmadik huszár jelenté, hogy gyorsan siessünk, mert különben megkerül az ellenség. A gyalogság egyenesen mehetett, nekünk kissé kerülni kellett, azonban utat nem nézve a megfagyott szántásokon keresztül vágatva siettünk, ugyan erősen kellett a mozdony karjához fogózni, hogy le ne essünk. Az erdőbe érve, a gyalogsággal egyesültünk, s minden baj nélkül hazajutottunk. Ezen útban mutatta egy „Erneszt“ közember, hogy mily szerencsésen érték a golyók. Egyik a töltenyartó átvető szíjját a vállán áthasította, egy golyó a borjújába oldalról közvetlen a háta mellett furódott be, 2 golyó a köpönyegét lőtte keresztül. Tudtommal

seregünkben ezen nap halál, vagy nagyobb sérülés nem történt.

Nádásra érkezve, értesültünk, hogy jobbszárnyunk ellen az ellenség rakétákat használt. Most legelőször alkalmazták ezt ellenünk; ennek szokatlansága megzavará csapatainkat, annál inkább, mivel egy rakéta a dandárparancsnok alól kilötte a lovat. — Más újság volt, hogy a kadétunk a szekeressel együtt, a kivel történekekért visszaküldetett, eltűnt. Később hallottuk, hogy az ellenség által elfogatott. Hogy miként foghatták el, midőn előttünk egy órával előbb indult hátra? azt ő tudja. Többé a kadétot nem láttuk, de nem is búsultunk azon. — Helyette századosunk nekem adta át az ütegekocsit, altiszti kötelességbe iktatott, tizedessé kineveztetésemet későbbre halasztván.

E sikertelen támadás után az ellenség elől a hegyi átjárások fákkal eltorlaszoltattak, az úton hidak bontattak el, sánczok ásattak. Ez biztosítja minket az ágyúkkal hirtelen megtámadás ellen, de másrészről nekünk is be volt vágva az út az ellenség megtámadására.

A mi Nádason időzésünk alatti ellátásunkat illeti, a rendes adag hús és kenyér pontosan kiadatott, valamint a pénz is; a mily ételre kedvünk jött, pénzünkért a gazdasszonyunkkal elkészítettük, ennek nem kellett semmit sem pótolnia, sőt a mi ételünkből ő is családjával együtt jóllakott.

Fekvésünk a földön elterített szalmán volt, takarónk a köpönyegünk, fejünk alá volt párna, ezen — amennyiben egészen levetkőzhettünk — kényelemmel

jól aludtunk. Csakhogy ritka éj mult el, melyen ne álmodtam volna, hogy riadót fújják, és az ellenségtől megtámadtunk; felugrottam fekvésemből, az éj csendes volt, s ismét elaludtam.

Volt alkalmunk magunkat tisztán tartani, a többi üres időnkét pedig együtt vígan, borozás, danolás vagy tréfálódzással töltöttük. A kártyázás nem járta.

Gazdasszonyunk mindig panaszkodott, hogy nincs fája, s rá vett minket, hogy éjjel menjünk vele fát lopni; — elvezetett az urasági csűrös kerthez, ennek hasított fából lévő kerítését bontotta és bontatta el velünk, — nagy félelemmel és lelki furdalással vittük hazafelé a fát, mindig hátratekintgetve, valjon nem akar-e valaki elfogni. — Honvédeletemből ezen egyedüli lopás terheli lelkemet. Meg is mondtuk a vén asszonynak, hogy fát többé lopni nem megyünk, gondoskodjék arról, s ha fa nem lesz, az ágát vagdaljuk fel a tűzre. Használt is ez ígéret, kiment menyecske leányával az erdőre, és volt fa.

Ezen előrsi elszállásolás alatt ütegparancsnokunk százados lett. Az új százados két — üresedésben lévő — tizedesi állomásból egyre a theologust választá, de hogy másik tizedesnek kit nevezzen ki, arra nehezen tudta magát elhatározni; Kocsis Náczi engemet, de másrésről az együgyű tűzmester a kadétot ajánlotta. A kadét ezen tűzmesterrel volt szálláson századosunk közelében, s minden alkalmat felhasznált, magát a századossal megkedveltetni. A százados Kocsis Náczi előtt felőlem úgy nyilatkozott, hogy én neki honvéd-tisztek által ajánlva vagyok. Hogy kik-től? Én mostanáig sem tudom. De minden ajánlat

mellett a századosom nem bizott bennem, mert korhelynek tartott. Igaz, hogy a fischamendi táborban éjjel megintett, hogy ne lármázzak, Szeniczen szintén mámoros fővel voltam, midőn reá dőltem, s jól oldalba döfött. Nádason keresztülutaztunkkor szintén részegnek látott, midőn magam habuczkáltam a sárban az ágyú mögött. Hiába mondta neki Kocsis Náci, hogy ily egyes eset megtörténhetik mindnyájunkon, különben ő engem józan embernek ismer. Nem ért semmit, a kadét tizedes lett, s a vetágyú — melynél én voltam — ütegekocsija neki átadatott, én mellőztetem, társaim általában rossz néven vették ezt. Én hogy tizedes nem lettem, azt könnyen elviseltem, de az hozantott, hogy a kadét neveztetett ki.

Ezután nemsokára pajtásainkból egynehány Pestre rendeltetett, ezek közt volt — nagy örömünkre — az együgyű tűzmester is. Búcsúzóul az utolsó este összejövetelt rendeztünk, melyre századosunkat is meghívtuk. Legelső és legutolsó eset volt, hogy ő köztünk mulatságra megjelent. E multság dallásból, víg beszédekből s felköszöntésekből állott. Étel volt: gulyás-hús s pecsenye, — bor a mennyi kellett. Midőn a bor kedvünket jól felélénkíté, egypár társunk fütyülése és szájjal brúgolása mellett némelyikünk tánczra is kerekedett. Századosunkat tisztelettel s melegen fogadtuk, ő félretette tekintélyét, s mint jó czimbora mulatott velünk. Ekkor nyertem előbbi mellőztetésemért elégtételt; 1-ször századosunk vonzalmát megnyertem, s nyilatkozott is, hogy irántami véleménye megváltozott, mit velem való pohárkocziatással is bebizonyita; 2-szor az öreg irányzónk s tizedes Graf bácsi

engem, mint közkatonát te és tu barátságába fogadott. A kadét mint tizedes felszólítja Graf bácsit, hogy vele is igyék bruderschaftot, de az öreg azt válaszolta: „A barátság nem a szemeten terem, ki kell azt érde-
melni.“ És visszautasítja a kadét ajánlatát. — Századosunk egypár órai mulatás után meglegedetten távo-
zott, többen elkisértük hazáig.

A kadéton kívül, — kívül nem rokonszenveztünk, — a baráti egyetértés és szeretet köztünk mindinkább
növekedett, s ez kedvessé tette életünket.

Egészségi állapotunk türhető volt, a kholerajár-
vány a gyalogság közt kiütött ugyan, és egynehányat
elsepert, de mi közülünk csak az én védenczem, a fiatal
tüzérfő esett e nyavalyába. — Szegény fiú! Még
előtte való nap jó kedvvel jött haza, s dicsekedve
elbeszélte, mily jó helyen volt. — Ő ugyanis ordinan-
czon vala dandárparancsnokunknál, ki az uradalmi
igazgatónál lakott. Az ordinanczok oly előszobába
helyeztettek el, a honnét egy ajtón a dandárparancs-
nok, más ajtón az igazgató családja szobáiba volt bejá-
rás. — A gyerekképű és a táborozás által igen meg-
vékonyult tűzértársam ott ült magában elmélázva,
midőn a házi nevelőnő két kis leánykával az előszobán
keresztülment, — a nevelőnőnek feltűnt a fiatal ka-
tona, s francziául mondja a leánykáknak: „Nézzék
csak, mily gyerekkatona ez.“ — „Bizony nem is oly
vén mint kegyed“, válaszolá francziául a kis tűzér.
„Hát ön beszél francziul?“ kérdé a nevelőnő. — „Ó
igen, tán jobban mint kegyed“, válaszol a gyerkőcz
nyersen. A nevelőnőnek feltűnt a tiszta franczia kiejtés,
a fiú arczából is kivehette, hogy az úri gyerek lehet,

s elnézvé az udvariatlan kifejezéseket, behitta őt a társalgó-szobába. A fiú készséggel engedett a meghívásnak, de egy darabig nem tudta elfelejteni a sérteztést, hogy őt gyermekkatonának nevezték, és beszéde — a neheztelő gyermekeknél szokásos daczos és nyers modorú volt. A nevelő ki akarta a fiút engesztelni, s jobbat nem is gondolhatott, mint hogy uzsonnával megkinálta, bort is tettek eleibe, a fiú kedve csakugyan megjött, illedelmesen és nyájasan kezdte beszélni; a nevelő hogy inkább kedvet szerezzen a fiúnak, a zongorán magyar darabot játszott, — a kis tüzér sem akart hátramaradni, s már most jókedvében és a bortól felhevülve leült a zongorához s oly jól és lelkesen zongorázott, hogy csak bámulták. (Hogy jól kellett tudnia zongorázni, az bizonyítja, hogy az 50-es években egy előkelő grófi háznál kedvelt zongoramester lett.) — A fiút újlag kínálhatták étellel-itallal, s távozásakor meg kellett ígérenie, hogy ismét meglátogatja őket. Azonban másnapra khole-rába esett, én szánkán a kórházba vitettem; az ideiglenes kórház a kastélyban volt. Az orvost felkértem, hogy legyen tekintettel e társam iránt, mert ez jó házból való. Az orvos a leghumanusabban válaszolta: „Uram! én nem nézem, ki minő házból való, én minden beteget egyforma lelkiismeretességgel gyógyítok.“ — Mindig tudakozódtam állapota felől, s midőn már a krizisen átesett, kivittem őt szállásomra, ott ágyba fektettem, a férgektől megtisztítottam, a vizi-kátortól sebes gyomrát olajjal kenegettem, s gyenge ételekről is gondoskodtam. Épen akkor kaptam meg egy otthoni jó barátomtól a kölcsönkért pénzt, be-

kéreztem Nagyszombatba, vettem darát, aszalt szilvát a betegnek, azonfelül vettem egy darab flanelt a hasára és kapzának. — Ezen emberbaráti kötelesség teljesítése tőlem dicsekedésnek vétethetik ugyan, de hiába, a történeti igazságot nem tudom elhallgatni; és talán vigasztalásul szolgálhat ez oly szülőknek, kiknek fiatal gyermekeik hadjáratba mennek, — remélhetik, hogy gyermekük nincs egészen magára hagyatva, akad egy vagy más védelmezője.

A fiú ereje lassacskán gyarapodott, Nádasról történt hirtelen kivonulásunkkor mint lábbadozót hagytam hátra, s csak most egy pár év előtt találkoztam vele, a midőn ölembe borulva örömszokogás közt — mint egykori életmentőjének — nem tudott eléggé hálálkodni.

Deczember 13-án reggel a riadó fúvása sorakozásra siettetett minket. Ekkor valósággal megtámadtattunk. Az ellenség nagy sereggel vonult át a hegyen, mi a falu előtt lemozdonyoztunk, állásunk azonban rossz volt, mert az ellenség előnkbe nem jött, hanem Nádas és Szomolyán közt nyomult előre; mi is tehát állásunkat elhagyva, a falun keresztül ennek tulsó végére mentünk. Ott hagytuk végkép Nádat, de mivel a parancsolat szerint minden riadókor összes nyalábunkkal kellett megjelenni, nem hagytam lakásomon semmit, csak beteg védenczemet.

A falut elhagyva, az urasági csűrös kertet és majort égni láttuk. Ezen épületek — a mint tudom — ellenségünk fővezére, a herczeg Windischgrätzéi voltak.

A falun túl lemozdonyoztunk, a csekély huszár-

ságunkra támadó nagy csapat lovasságot lövéseinkkel hátrálásra kényszerítettük. Ezután a Nagyszombatba vezető országúton lépésben vonultunk vissza. Gyalogságunk is szabályos rendben hátrált.

A legelső faluhoz érve, újra lemozdonyoztunk, s bevártuk míg összes csapataink előttünk áthaladtak, még egy utolsónak maradt sánta honvédre majd $\frac{1}{4}$ óráig várakoztunk, ezt az ütegkocsira ültetve, lépésben tovább mentünk. A 2-ik falunál ismét megállottunk, s hallottuk, mily lármás rohammal támadja meg az ellenség az általunk üresen hagyott falut. Ezen nap többé nem láttunk ellenséget; éjjelre Nagyszombatba, másnap Szeredre értünk. Itt következő nap a parancsnokságot Guyon — akkor még alezredes — vette át, s a dandárt visszaparancsolta Nagyszombatba. Ide december 15-én este érkezvén, következő nap ebéd után megtámadtatást várva, kiállottunk; egy része seregünknek a három fontos félüteggel mint előhad kivonult a városból Nádas felé. A mi ütegeinkből a vetágyúm és egy sugárágyú a város főutcájának végén, a várost kerítő kőfal vonalában lett felállítva. E két ágyú előtt hirtelen csekély töltés hányatott, úgy hogy útnak csak egy szekér átvonulására szolgáló tér maradt. Ütegkocsink egyike a főutcától jobbra, másika balra helyeztetett el azon keskeny utcákban, melyek a város kőfalával egyenlő vonalban húzódnak körül. Másik 2 ágyúnk hová rendeltetett, már nem emlékszem.

Elhelyezkedvén, egy épület tornáczában az öt napos zsoldot kikaptuk. Ezen tény leghitelesebb adat arra, hogy aznap december 16-ka volt. Mert zsoldot

mindég a hó 1-én, 6-án, 11-én, 16-án, 21-én és 26-án kaptunk; ekként számítottuk az időjárást is, azt nem tudtuk vasárnap vagy péntek van-e, de a fentebbi napok igen eszünkben valának.

Hideg ködös idő volt. Az ütegekocsi mellett meg-
 unván az ácsorgást, theologus barátommal, ki, miután
 Gráf bácsi Pestre ment, irányzó lett az első vetágyú-
 nál, egy csapszékbe betértünk, azonban midőn a meg-
 rendelt egy itcze bort a korcsmáros előnkbe tette,
 • ágyúlövések riasztottak fel; ott hagytuk a bort, s tel-
 jesen józanan helyünkre siettünk. A kint lévő sere-
 günk zavartan s sebesen húzódott be a városba. Kivü
 ágyú- és puskaropogás folyvást hallatszott, Makk
 őrnagy is lóháton, lélekszakadva jött, kikötődött
 kardját Kocsis Náczinak vetette oda, s elnyargalt; a
 kard az ütegekocsira tétetett. Az ellenség általi meg-
 lepetés a nagy ködben váratlanul történt, és nagy za-
 vart okozott, higgadt parancsszó nem hallatszott, úgy
 látszik, parancsnokaink is elveszték lélekjelenlétüket.
 Mi tüzérek helyeinken álltunk, az Ernesztek lajtorjá-
 kon másztak fel a falakra, ágyúinkhoz fedezetül egy
 csapat gyalogság jött. A kint levő csapataink marad-
 ványainak a városbani bevonulásuk be sem végződött,
 már is az ellenség ágyúgolyói és gránátai a városba
 hullottak le. Midőn az utolsó csapatunk is behuzódott,
 a két ágyúból a mieink is megkezdték a lövöldözést;
 az ágyúfedezetre rendelt gyalogság egyenként hát-
 rált a kereszt-utczába, a hol az ütegekocsim volt, a
 tiszt úr is az itt lélelt — a maga részére — tanácsos-
 nak tartá, s legényei osztoztak véleményében, hiába
 kergette őket vissza az ágyúkhöz, nem mentek —

egyik azt mondta, hogy már nincs töltése, másiknak a puskája nem akart elsülni, harmadik a gyutacsait vesztette el, negyedik puskájáról leesett a kakas stb.

Ez alatt teljesen besötétedett, az ágyúzás erősen folyt, századosunk maga segített nekem töltényeket kiadni, s gránátokat felvágni. Ezen sürgős foglalkozásban és vészteljes helyzetemben sem került ki figyelmemet a látvány szépsége. Az ágyúk folytonosan dörögtek, a sötétséget egy-egy szempillantásra ágyúink elsütése és ellenséges gránátok repülése és elpattanása fényesítette meg, később a város égni kezdett, ennek fénye állandó halvány világot vetett reánk.

Győzelemhez, vagy szerencsés megszabaduláshoz kevés reményem volt, hiszen egy kis csapat elrévült gyalogságon kívül egyebet magam körül nem láttam; az ágyúink előtti sáncz könnyen áthágható vala, s ahhoz az ellenség oldalról veszély nélkül hozzá férhetett. Aligha itt nem hagyom fogam fehérét, — gondolám magamban, — de ezt fel se vettem, hanem a csizmám! Midőn utoljára Nádasról Nagyszombatba berándultam, vettem 10 pfrtért egypár igen jó bagaria csizmát; bosszantott: — ha elesem, ezt ellenség fogja lábamról lehúzni és használni. Ez sehogy sem tetszett nekem, s eltökéltem magamban, ha a golyó egyszerre halálosan nem talál, legelső teendőm lesz csizmáimat összevagdalni. Sebes munkálkodásom közt megtapogattam mellénysebemet, ott van-e a késem, meg volt az, s nyugodtabb levék. Századosom egypár percznyi távollét után vissza jön az ütegkocsihoz, s parancsolja nekem, menjek a sugár-ágyúhoz irányzónak; — észrevettem, hogy ezen ágyú egy idő óta nem tüzel; gondo-

lám: No ennél társaimat már lelőtték; s megvallom; nem épen kellemesen hatott reám a parancs, de engedelmeskednem kellett, — a kést zsebemben ujlag megtapogatván, siettem az ágyúhoz. Ennek személyzete még teljesen megvolt, de nem tudtak löni, az irányzó nem lyukaszthatta ki a töltényt. „Vegyük ki a töltényt, tán roszul van betéve“, mondtam. — „Nem lehet kivenni“ válaszolák. „Ki kell húzni a tömő-rúd végén lévő horgonynyal.“ — Úgy történt, a töltés kijött, újra betették, akkor sem lehetett átlukasztani. Ujra kivettem s magam rendesen betettem, nem ért semmit, nem ment bele a lyukasztó szög. — A bajon nem tudtam segíteni, s vissza mentem az ütegekocsimhoz. Századosom nem volt ott, csak egy töltényhordó várt reám, alig adtam ennek töltényeket, egyszerre ágyúinktól hátra felé szaladást látok. Én is kiáltok a kocsisokra: „Hajts!“ Ezeknek sem kellett azt kétszer mondani, vágatva kijöttünk a fő-utczára, azon aztán végig nyargaltunk, kísérve puska- és ágyúgolyók által. A város közepére érve, ott az oldalt elterülő piacról: „Állj!“ kiáltások hangzottak. Megállottunk. A piacon fehér köpönyeges huszárokat láttam; seregünkhöz tehát segítség érkezett, mert eddig csak Hunyadi-huszárok voltak velünk, kiknek sötétszürke köpönyegük volt. A remény egy villáma átfutott minket; — hátha nagy segítség jött, s az ellenséget a mezőn körül fogja, ezen huszárok ágyúinkat visszaveszik, s így az ütegekocsikra is szükség lesz. Az utca kemény kövezetén egyes ágyúgolyók mérgesen hömpölyögtek körülünk, — végre parancs jött a tovább-menetelre. Nemsokára ismét megállít-

tattunk, az ágyúgolyók folyvást csapkodták a kövezetet; s rövid idő múlva újlag elindítottunk. Más utczába kanyarulva, az ellenséges golyók veszélyétől megszabadultunk. Ekkor körülnéztem, kik vagyunk az ütegekocsin. A theologus és Kocsis Náczi ült velem a bakon, e mögött a kasban volt az álmos tüzer, és egy sérült tüzértársam azon sugár-ágyútól, a melyhez én voltam irányzónak küldve. Ezen társam utóbb beszélé, hogy midőn az ellenség vadásza az ágyúra rohantak, gyalogságunk megszaladt, s a tüzerek kezdtek az ágyú hátra tolni, ekkor hátulról egy katona tiszta magyarsággal elkiáltja magát: „Megállj, segíték én is.“ — „Gyere hát no.“ Ekkor e társam egy szuronyszúrást érez lábában, e — magyarul kiejtett — szavak kíséretében: „Nesze neked ágyú“.

Hogy én a csata helyéről már a legutolsó perczben indultam el az ütegekocsival, mutatja az, hogy az ellenségtől szuronydöfést kapott társam arra felkapaszkodhatott, de a másképen oly lassú álmos társunk sem volt ám rest az ütegekocsira felugrani.

Alig megyünk egynehány lépést, a saraglyából „Jaj!“ szó üti meg füleinket, hátra megyek, hát ott egy Hunyady-huszár nyög, ennek egy gránát a lovát agyonütötte, s neki a lábikrájából egy darab húst kiszakított. Levettük a saraglyából, és elől a kasba csináltunk neki helyet.

Egy kis ideig ácsorogtunk, míg ütegünk többi maradványa is megérkezett, gyalogság is csatlakozott hozzánk, s a parancs szerint Szerednek indultunk. A városban még a puskatűz hallatszott. Mi lehangolva és elesett társainkért sopánkodva ballagtunk. Kemény

hideg volt, én az ágyúzás alatt igen megizzadtam, de azért a lassú éjjeli utazás daczára egészséges maradtam. Az útban féltem, hogy elfognak. Honvéd-életemben a halált legkisebb bajnak tartottam, nagyobbak a sérülést, de legnagyobbak az elfogatást, borzadtam a gondolattól, magamat elfogva és megaláztatva látni szívből gyűlölt ellenségem által. Ellenségeim gúnymosolyát tűrni, s ezeknek felettem hatalmaskodását szenvedni a legnagyobb kínnak képzelém. A szeredi hídon a Vág folyót átlépve, mertem először bátran lélekzeni.

A hídon túl jobbra a Vág partján lévő faluban éjszakáztunk. A két sérültről — a mint lehetett — éjjelre gondoskodván, másnap reggel őket egy tisztnek följelentettem. Az orvos a Hunyady-huszár alá — ki debreczeni származásu, Parti nevü tizedes volt — szekeret rendelt, s egyenesen a komáromi kórházba küldte; a tüzértársam sebe jelentéktelennek látszott, ez köztünk maradt.

Mi reggel a hídhoz táborba rendeltettünk. Tiszta hideg idő volt. Most látszott seregünk nagy vesztesége. A három fontos fél-üteg egészen ott maradt, a mi fél-ütegünkből biztosan nem emlékszem, de úgy gondolom, hogy 2 ágyút és 2 ütegekocsit veszítettünk. A két fél-üteg legénységéből összesen 15-en kerültünk itt együvé. Századosunk, tüzmasterünk ott maradtak. Kocsis Náczi helyettes tüzmasternek adatott át felettünk a vezénylet. Egyik-másik társunk beszélte, hogy mellette esett el ez vagy amaz barátunk, — egy ágyúgolyó egy ütegekocsi 2 szekereszét szakította ketté derékon. Az Erneszt-zászlóaljából csak vagy két századot láttunk, zászló nélkül, a többi zászlóaljak is meg-

felezve voltak. De mindez köztünk nem levertséget és félelmet, hanem inkább az elkeseredést és boszút ellenségeink ellen a legmagasb fokra fokozta. Készek lettünk volna bármennyi ellenséggel rögtön halálharczot vívni. Ezen hangulatunkra gondolva, érthető előttem, miként tudott Bem Erdélyben egynap szétvert seregével, másnap csatát nyerni. Az elkeseredés és boszúállás dühe, az elszántságot legjobban fokozza.

Mi tüzérek mindnyájan egyértelemmel csákóinkról a koronát letörtük, szekerészeink nem tudván maguk e munkát végezni, minket kértek fel ennek teljesítésére. — Más módjától a boszúállásnak meg lévén fosztva, legalább ezzel kerestünk haragunknak enyhülést.

IV.

Komáromba vonulás, ottani élet, előőrsi szolgálat az ostrom kezdetéig.

A Vág mellett egy napot időzvé, Komárom felé vettük utunkat, — én voltam szállást készítőnek előre szekeren küldve, velem jött a sérült bajtárs. Az első állomásra érve, — hol már magyarok laktak — bementem a kijelölt szállásra. Ez gazdaember laka volt, a szoba tiszta, két nyoszolya padlásig rakva ágyneművel; a szobában egy fiatal és egy éltes asszony font. Köszöntésünk után, mi nem a legszivesebben fogadtattott, legelőször is az utánam sántikáló pajtásom részére kértem ágyat, hogy lefeküdhessék; az asszonyok nem mozdultak, — ismét szépen kérem, vegyék tekintetbe a csatában megsérült magyar fiú helyzetét, és készítsenek jó ágyat, — az asszonyok erre is csak folyvást fontak. Már ekkor felindultam, a huszárok bánásmódja „Rozbehiban“ jutott eszembe, és kemény káromkodásra fakadva: „Ha nem vetnek, vetek én ágyat“ mondásommal egyúttal egyik ágy felső dunnáit a földre hajítottam. Most már mind a két asszony felugrott, ágyat igazítottak, melybe társam lefeküdt, ki is itt lázba esvén, innét egyenesen kórházba vitetett.

Harmadnapra Érsek-Újvárra értünk, én mint szálláskészítő előre mentem; társaim dicsekedtek, hogy

Tót-Megyer mellett gróf Károlyi Lajos az egész kis seregnek ebédet adatott.

Érsek-Újvárról ismét előre küldtettem, hogy Gyallán ebédet rendeljek. Itt 6 társam részére egy úri lakban a falu végén Komárom felé volt hely kijelölve, a többinek széjjel a faluban. — Én részemről ha szállást lehetett választanom, mindig azt néztem, hol füstöl a kémény; s inkább jómódú parasztház, mint sem úri ház felé vonzódtam. A kis sereg Gyallára megérkezvén, legelőbb is társaimmal tudattam, hogy hatnak az úri házban van helye; mindegyik oda akart volna jutni, egymás ellen tolakodtak, végre a theologus barátom mint tizedes rendelkezett, maga mellé kiválasztott öt társat, s az úri udvarba, a többiek némi zúgolódása közt bevonultak. — „Ne irigyeljétek tőlük, jut nektek is hely“ vigasztalám őket.

Én jó házi néphez akadtam, tisztességes ebédet adtak, még bort is tettek fel az asztalra. Megebédelvén, kíváncsi voltam, mint van sorjuk a kastélyban elhelyezett fiúknak. Bemegyek az udvarra, nagy sürgés-forgás mindenütt, az úri szobákból a katonatisztek hangja hallatszik. Kérdek egy cselédet: „Hol van itt hat tüzér elszállásolva?“ — „Csak menjen hátra, ott vannak.“ — Hátra megyek, az istállókat elhagyva hosszú kertet látok magam előtt. Gondolám magamban: Már itt nincs sehol szoba, lehet hogy a jámborok vagy egy istállóban vannak. Visszatérek, de az udvaron fátvágó ember felém kiált: hogy csak menjek a kerten keresztül a csűrös kertbe, ott van jobbra egy kis épület, abba vannak társaim. Visszafordultam tehát, és

megleltem a ronda kis épületet. Egy kis pitvarból beléptem a szobába, legelőször is igen nehéz fojtó gőz ütötte meg az orromat. Ezen szoba valaha csúrgazda lakása, vagy a cséplők melegítkező helye lehetett, mostanában azonban házi szárnyas állatok tanyája volt. E télen ezen nap lett először fűtve; a butor egy ócska kis asztalból, egy rossz székből és egy üres régi nyoszolyából — melyben szalma sem volt — állott. Ezen butorok a boglyakemencze és ennek párkánya aprómarha ganajjal volt belepve, melyről csak ma kaparták le úgy a nagyját. Különbben igazságos akarok lenni, a szoba ki volt seperve, és tán az egyetlen ablakot is megmosták volna, ha azon egy újjnyi fagy és zúz nem létezik. Lehető kemény hideg volt. Az egyszeri fűtésre a szoba melégséggel épen nem, de annival inkább szédítő büzzel vala tele. Társaim mind a kemencze párkányán állva, igyekeztek a boglya csekély melegét élvezni. — „No fiúk, hogy vagytok?“ — „Látod“ keserűen felsóhajtott egyik, mig a többi oly szomorú arcot vágott, mintha siralomházba kerültek volna.

Csudáltam hogy ezen nehéz büzt kiállhatták, de hihetőleg a jó ebéd reménye türelmesekké tette őket. — Nemsokára egy piszkos boglyas szolgáló behoz egy tálba krumplilevest, és 3 fakanalat. „No, itt az étel, egyenek előbb hárman, és aztán ismét hárman, mert több kanalunk ninesen.“

Meg nem állhattam, hogy el ne nevessem magam, de a további ittmulatasban semmi gyönyörüséget sem látva: „Nesze nektek kastély“ megjegyzésemmel ott hagytam őket.

Lehet, hogy ezen esetből tanuságot vesz valamelyik fiatal olvasó, és közkatoná korában nem vágyakozand az úri lakba, kivált ha ott tiszték is vannak elszállásolva.

Egyébiránt a házi asszonyt sem lehet kárhoztatni. Ily fáluhelyen, midőn váratlanul meglepi a házat számos tiszt, s ezek cselédsége, ezek ellátása a házi asszony és cselédség gondját egészen igénybe veszi, és akkor még ráadásul hat közembert vetnek a nyakára. Dicsérendő figyelemnek tartom, hogy legalább a szobát befűtötték és kisépérték. A fakanalakra odabent a cselédségnek volt szüksége. Azt sem csudálom, hogy nem valami fiatal szépség vitte oda az ételt; ilyennek hat fiatal katona közél a távol lévő csűrőskertbe nem lehetett kedve menni. Noha jót állok érte, hogy szegény társaimnak legkevesebb kedvük sem volt az enyelgéshez.

Estére Komáromba érkeztünk; én egypár társammal mézszárosmesterhez jutottam szállásra. Jó savanyú borjúbecsináltat adott vacsorára. — Csodálkoztunk, hogy ily időben — karácsony előtt — midőn a borjúhús a legdrágább, a katonákat ezzel vendégeli. Másnap kiadatott a parancs, délután szállásainkról a Vágvonala laktanyába menni. Ebéd után a mézszáros egy szolgájával beszédbe bocsátkozván, ez panaszoja, hogy itt rosz kosztja van, újévtől itt hagyja gazdáját, hiszen ez a levágott tehén bélében lévő, még meg nem ellett borjút szokta a cselédekkel étetni. Most értettük meg, hogy valószínűleg mily borjúhúst ettünk tegnap vacsorára.

A Vágvonalon a hídon alól egy nagy — raktár-

forma, — épületben tanyázó tüzérek közé osztattunk. Ott már összevegyítették és külön tizedesek alá adtak minket. Régi társaim, és az itteni tüzérség közt nagy volt a különbség. Először is ezek mind ujonczok voltak, kik még sem a táborozást nem próbálták, sem pedig a puskaporszagot még nem érezték. Továbbá ezen tüzérek nagy része tanulatlan parasztfiúkból állott, az altiszt a közember irányában büszke, tekintélyt követelő volt. A legénység is sokkal nyersebb bánásmódban részesült, mint a minőhöz mi szokva valánk.

Én, egy jámbor, alig 18 éves tizedeske alá jutottam, ez vonzódott hozzám, és mindjárt második nap panaszolta, hogy ő már hat hetes katona és még csak tizedes, holott ez — egy nevet említe — csak 5 hétig szolgál és már tűzmester. — No már aztán mit mondhattam erre öreg, 5 hónapos közember létemre. Délután gyakorlatra az ágyúkhöz rendeltetvén, a fiatal tizedesnek lett volna feladata engem tanítani, de fájdalom! az ágyúhoz sem tudott minket állítani, a tüzéri gyakorlatból alig tudott valamit. Már nem állhattam a sok ügyetlenséget, én vettem át a vezényletet, és tanítottam közember-társaimat, meg a tizedes uramat is.

Karácsony előtt való nap, az első ütegbeli tüzérek ismét berendeltettünk a városba szállásra. Ekkor találkoztam a kassai nemzetőrökből egy pár régi — oskolás-korombeli — barátommal, el is vittek a lakásukra, úri helyen voltak. A házi asszony igen szives nő volt, érdeklél és részvéttel hallgatta eddigi tüzéri pályámat, s kérdé nem esik-e terhemre ezen küzdel-

mes élet? „Oda se nézek neki, asszonyom; ha akadt is egyszer-máskor egy-egy fáradságos nap, ha ezután jól eszem, jól iszom, s kipihenem magam, minden előbbi bajomat elfelejtem.“ — „De mégis jobban szeretne ön otthon lenni?“ — „A világért sem — válaszolám — ha otthon lánczra kötnének is, azt is szétzaggatnám és a táborba sietnék. Mit gondol asszonyom, egy magyar fiúról? Azt? Hogy békével és gyáván nézze, hogy ellenségei miként semmisítik meg nemzetét?“ — „Ah Istenem! bár minden magyar fiú így lenne lelkesülve.“ — „Vagyunk elegen asszonyom!“ A beszéd más tárgyra ment át.

Karácsonyra egy kedves meglepetésben részesültünk. T. i. betoppant hozzánk egy régi tűzértársunk, Dora Jancsi, kit, mint Nagyszombatnál elesettet gyászoltunk. Hiszen egy bajtársunk látta, a mint elesett. Igaz, el is esett, mert megbotlott, a hogy felugrott, mi az ütegekocsival elnyargaltunk; háta mögött, sőt már előtte is ellenség volt. Ő tehát egy közeli ház kapuján beugrott, több lakos volt itt, kérte ezeket, hogy fogadják be, mindegyik félt neki helyet adni, ő tehát elkeseredésében felkiáltott: „No ha helyet nem adnak, hogysem elfogjanak, inkább megöletem magam.“ Ezzel a kapu felé rohant, ekkor egy fiatal leány megfogja: „Az Istenért! ne tegye azt, jőjjön hozzánk, én elrejttem.“ Behúzta a szobába, levetköztették, s lefektették az ágyba, ruháját a kályhába vetették. Alig hogy ez megtörtént, katonák törnek be az udvarra; kinyitják a szoba ajtaját: „Nyit tu Wenger“ kérdik lengyelül, bátran válaszolják, még az ágyból a tűzér társam is: „Nyit“. Azok tovább mentek. Harmad napig ott volt

elrejtve, akkor a ház gazdája kieszközölt egy úti jegyet a tanyájára; ezen jegyet bajtársamnak adá, s ő ezzel a városból kimenekülvén, utánunk Komáromba sietett. Ő mondá, hogy századosunk is megszabadult, Lipót-várába menekült, több társaink menekülésével is megvigasztalt.

Ekkor szóba jöven: mi baja volt a sugár-ágyúnak, hogy nem lehetet elsütni? Kiderült a hiba, álmos bajtársunk tévedésből, vagy ijedtségében a töltényt golyóval befelé tette az ágyúba, siettében az irányzó sem vette észre, hogy a töltényt át nem fúrta, rátette a gyutacsot, ez elsült, de a töltény nem. Erre ismét második töltény tétetett az ágyúba, ezen második töltényt huzogattuk ki tehát és igazgattuk, míg az első helytelenül betett, mindég bent volt. E miatt nem lehetett azt elsütni.

Karácsony másod napján az első ütegbeli tüzérek a Duna partjára vezettettünk. A Duna erősen zajlott, de ennek daczára hidasba szállíttatván, 2 óráig tartó evezés után Uj-Szónynél a partra kiléptünk, s onnét gyalog az úgynevezett „Csillagsáncz“ kis erődbe jutottunk. Voltunk körülbelől 90-en. Két kazamátába osztottak el.

A kazamáta külső homlokzata elég csinos; három iv-alakú széles nyílás vezet a pitvarba; ennek hátsó fala közepén egy ajtó egy kis kamarába vezet, mely tisztí laknak használtatott. Balra ettől a kazamátába nyíló ajtón belépve, egy néhány lépést lejtősen lefelé mentünk. Már ekkor sötét volt, egy pár lámpást meggyújtván, a gyenge világosságnál jövendő lakásunkban széttekinthettünk. Két, egymással tág ivvel ösz-

szekötött pincze-alakú bolthajtásos szoba volt ez, két oldalt deszkapricsesellátva, mint akkoriban, vagy tán most is, a megyei tömlöczökben szokott lenni. Mind a két szoba végén egy-egy ablak volt, ezek előtt egy-egy kis ágyú ült a lafettán, száját az ablaknak meresztve. A második szobának a hátuljában egy szűk fülke volt, hasonló nagyságú a kazamátába lejárásnak használt pincze-torokkal. E hátsó fülkében telepedett le a markotányosné. — Az ily két osztályú kazamátában negyvenöt embernek fekvésre elég tágas hely jutott; noha a kemény deszkán, minden szalma nélkül nem épen kényelmes fekvésnek nézhetünk elé.

Az ablakok az erődöt kívülről körül övedző mély árokra nyílnak, a kis ágyúk arra valók, hogy ha az ellenség a falakat mászná, ezekből lövöldöznénk rájuk. Nyalábunkat a pusztá pricsen lerakván, rögtön is hozzá fogtunk a próbához, miként tüzelnénk az ellenségre; a mint a töltést tömő tüzer a tömő-rudat szokás szerint az ágyúból bátran kirántja: „csir“ kitörte az ablakot, nem is volt időnk oda nézni, már a másik fülkéből hallottuk a csörömpölést.

Az ablakokat ruhával betömtük, ezután gondunk volt a pléh-kályhát befűteni. Kemény hideg idő volt, a hajózás alatt a Dunán igen átfáztunk, jól esett volna egy kis meleg. Fában nem szűkölködtünk, azonban az előszöri befűtés nagy füsttel lepte el lakásunkat; az ajtón, ablakon át a füstnek szabad kimenetelt kellett engedni, végre a füstölés okát kitudván, segítettünk azon, és didergő testünknek jól esett a kályha melegét habár kis részben is, élvezni. A tűz folyvást erő-

sen égett a kályhában, de idő kellett arra, míg a kazamata fagyos levegőjét átmelegíté. A kályhának fordított testrészünk megmelegedett, míg a más oldal fázott. Nem is juthatott mindenki a kályhához, váltakoztunk a mellett, a kiknek nem volt ott helyük, azok a szoba közepén fel és leszaladgáltak. Borunk, pálinkánk nem volt, vacsorára is csak az evett kenyeret, a ki nem felejtette el azt magával elhozni. Ez éjjel a hideg keveset engedett aludni.

Tüzér-parancsnokunk egy régi katona, Sárkány hadnagy, élte derekán levő magas sovány s modorában kiméletlen durva ember volt.

Reggel parancsoltatott, hogy a ki ételmi szert akar, az a kirendelt embereknek adja a pénzt, a kik Szőnybe mennek vásárolni.

Mi tüérek reggel a bástyákon lévő ágyúkhöz szétoztattunk, ki lett jelölve minden ágyúhoz az állandó személyzet és az irányzó. Mi, kik Nagyszombatból kerültünk ide, mind irányzókká lettünk, mert a többi tüér — egy pár kivételével — még ujoncz volt.

Az öreg sánczkáplár, ki családjával sokáig egyetlen lakosa volt e váracsnak, kiosztogatta minden ágyúhoz a töltéseket. — Éjjeli takarónak pokróczokat kaptunk.

E váracsnban egynehány — tán 6 — huszár, és gyalogság egy zászlóalj honvéd volt. Egy pár nap mulva azonban még 2 század Prinz Preuss jött; ezeknek hely szükségeltetvén, a tüérek mindnyájan egy kazamátába szorítottunk. Már akkor sokaknak közülünk csak a prics alatt jutott fekvő-hely.

Nem soká voltunk ellenség híján; már első nap délután láttunk egy pár ellenséges lovas a vidéken szaladgálni.

Minden éjjel a tüzérekből 72 volt órállásra, és 1 őrzetőknek az ágyúkhöz kirendelve. Ezekből óránként 24 állt őrt, 48 pihent, minden 3-ik órában jött egyre-egyre a sor. — Összesen 80 tüzér-közember lévén, csak hétnek jutott a szerencse, egész éjjel alhatni. Ezen órálás igen fárasztó volt, mert akkor szokatlan hideg idők jártak, éjjel kívül egy negyedóra alatt, a csizma lábainkon csontkeménységüvé fagyott. A kazamátában meleg volt ugyan, csak hogy annak az alján, a csizmáinkon behordott hótól sár lett, lábainkat nem tudtuk megmelegíteni.

Az első éjjelt álmatlanul töltöttük el, a többi éjjelen már őrt álltunk, nappaloként pedig többször napjában rendeltettünk az ágyúkhöz; elég ok volt erre, ha egy pár lovas katona feltűnt a láthatáron. A gyalogsági tisztek éjjel jól kipihenték magukat, nappal a sánczon sétálgattak; ezen egyhangúságban unaloműzésből a tüzérek ágyúlövéseiben szerettek gyönyörködni. Tüzérparancsnokunk ezt kedvükre megtétette. Ha az ellenség egyes lovasai ágyúlövésnyire jöttek, tüzelni kellett rájuk. Egyet sem lőttünk le, egyszer mégis egy gyalogsági tiszttől egy lövésért 5 frittal ajándékoztattam meg. Két svalizsér t. i. egy pár ágyúlövésünk után az Uj- és Ó-Szőny közt az út mellett lévő csárda mögé vont a magát. Én oda céloztam, az ágyú az épületet megtalálta, látszott mint porzik annak anyagja, a két lovas kiugrott a megül, és elvágatott.

Egy napon mindjárt eleinte egy ellenséges sereg vonult el a várac előtt, természetesen lőtávolon túl voltak, zajos zene és dobszóval tisztelegtek nekünk, vagyis inkább boszantottak minket.

Újév körül nagy ágyúzást hallottunk dél felől, mennyire óhajtottuk a magyarok győzelmét! Ez pedig fájdalom, a magyarokra oly kedvezőtlenül kiütött moóri csata volt.

A folytonos éjjeli őrátállítás, s nappal az ágyúhoz ki rendelés miatt keveset alhattunk, s ha elaludtunk, igen nehezen esett mély álmunkból az „ágyúhoz“ parancsra hirtelen felkelni, annyival is inkább, mert tudtuk, hogy arra épen semmi szükség sincsen. Én és régi társaim mindig az elsők közt álltunk ki, hanem az ujoncok lomhábbak voltak, nehezebben tudtak kiálmosodni, — ezekre Sárkány hadnagy korbáccsal jött, és a legdurvább szavakkal szidott általában mindnyájunkat. Zokon esett az nekünk, de az elkeseredés pohara köztünk, — kivált a Nagyszombatból ide került tüzérek közt — fenekig megtelt, midőn egy sorakozáskor egyik régi társunknak, ki atillagombját még a hadjáratban elveszítette, 25 botot ígért, ha másnapra nem lesz a gombja felvarrva. Azon nap este tehát az összes tüzérségnek előadtam : hogy a mennyiben ily durva bánást mi, kik hazánk védelmére önként életünket feláldoztuk, nem érdemelünk, különösen pedig a botozás ellen kikeltem, s végre indítványoztam, hogy a katonai törvények értelmében orvoslást keressünk, és így először is két társunk reportra küldessék Sárkány hadnagyhoz, sérelmünk és óvásunk előadására. Az indítvány egyhangulag

elfogadtatott, és én egy társammal — kinek 25 bot volt igérve,— a reportra egyhangulag kiválasztattunk.

A reportra hadnagyunkhoz megjelenvén, ott egy pár gyalogsági tiszt is volt. Reám támad haragosan Sárkány: Mit akarok? Én előadtam neki a durva bánás miatti sérelmünket. „Hát mit beszéltem én önöknek?“ Elmondám neki a tőle sokszor elmondott sértő szavakat.

„Ne vegyék latra minden szavamat, ha az ember haragos, többet mond, mintsem akarná. Hát még mi panaszkodunk van?“ Ekkor a botozás ellen határozott óvásunkat jelentettem ki. „Kit fenyegettem én botozással?“ kérdé. „Engem,“ felelt röviden pajtásom. — Haragba jött a hadnagyunk: „Ej mit, én magamat önök kedvéért beszédemben korlátozni nem fogom, rexum! marsch!“

Megfordultunk s kimentünk, vége lett a reportnak, de volt sikere, ezentúl emberségesebb bánásmódban részesültünk. De a hadnagy úr reám igen megharagudott.

Az éjjeli őrtállást szakadatlanul folytattuk. Egy este én voltam őrző; a mint felállítani mentem az őrköt, elfelejtém a tűzmestertől a tábori jelt és szót megkérdezni. A sáncon menve kiált a honvédőr: „Állj, ki vagy?“ — „Jó barát.“ — „Mi a tábori jel?“ — „Majd megmondom máskor.“ — „Mehetsz“ volt a válasz. Több honvédőr előtt ekként haladtam keresztül. Azonban a főkapu mellett „Prinz Preuss“ rendes katona állt őrt. „Halt wer da?“ (Tán felesleges megemlítenem, hogy a sorkatonaságnál az egész hadjárat alatt a német vezénylet megmaradt.), „Gut Freund.“ —

„Welches Geschrei?“ — „Majd megmondom máskor.“
— „Halt! egy tapodtat sem tovább, mert lövök,“ kiált szurornszegezve a baka.

„No csak ne bolondozzék, hiszen látja, hogy idevaló magyar tüzérek vagyunk.“

„Egy tapodtat sem innét, míg meg nem mondod, welches Geschrei!“

„Én bizony kedves barátom, nem tudom, hanem bemegyek ide a legközelebbi szobába, majd megkérdem.“ — És elindultam.

„Halt! oda nem szabad menni, menj oda, a honnét jöttél, embereid itt maradnak.“

Nem tehettem egyebet, visszamentem a tanyánkra, s megtudván a tábori jelt és szót, visszajövet megmondám a bakának.

„No most passirt. Tanuld meg adta ténnyalója a regulát.“

Élelmezésben hiányt nem szenvedtünk. Szőnyből ugyan csak egy nap vásárolhattunk élelmet, és a mennyiben a Duna igen zajlott és még egy pár nap Komárommal közlekedni nem lehetett, igen megszorultunk volna élelem dolgában, de szerencsére egy urasági juhász juhait a mezőn legeltetvén, a mint látta, hogy az ellenség a falujába bevonult, gondolván, hogy ez ott mindent felprédál, és így ha már veszni kell juhainak, azt inkább a magyarok egyék meg, az egész falkát sánczunkba behajtotta. Szabad volt a préda, 3 nap alatt végire jártunk az egész nyájnak. Ezután a várral közlekedhetvén, a raktárból a rendes hús és kenyéradagon kívül kaptunk sokféle élelmi czikket ingyen; — lehet mondani, hogy várakozásun-

kat túlszárnyaló élelmezésben részesültünk. Kiosztott köztünk szalonna, túró, liszt, főzelék, káposzta, só, paprika, vörös- és foghagyma, egyszer mindegyikünk kapott egy-egy kis sódart. Az itálról a markotányosné gondoskodott. Volt mit ennünk, innunk, és így a fáradtságos szolgálat daczára jó hangulat uralkodott köztünk.

Én az élelmezés tekintetében különösen szerencsés voltam; egy huszárral megismerkedtem, ki azon helységből való volt, hol atyám egykor mint gazdatiszt szolgált. A régi ismeretség nyomán tehát ez, ha rekognoczirozás végett kiment a vidékre, a szerzett préda vagy adományból mindig részeltetett engem, kaptam tőle szalonnát, sertéshúst, kalácsot stb. Továbbá a gyalogságnál egy főhadnagyra akadtam, ki iskoltársam volt, ez igen megörült találkozásunknak, s többször elvitt magához reggelire. Én először resteltem a tiszti társaságba bemenni, különösen azért is, mert Sárkány hadnagyom is ott volt, de a főhadnagy barátom azzal bátorított: „Ej mit szégyenled magad, hiszen te nagyobb úr vagy mint mi. Téged, ha az ellenség elfog, semmi bajod sem lesz, minket pedig (az osztrák seregből hozzánk átjött tiszteket értette) főbelövet.“ — Ekkor már tudva volt, hogy Windischgrätz Pestet elfoglalta, s több katonatisztet főbelövelt. Pest elfoglalása rövid ideig köztünk általános lehangoltságot okozott, s különösen megszeppentette az osztrák seregből átjött tiszteket.

A tisztek társaságában Sárkány hadnagy görbe szemeket vetett ugyan reám, de másrésről az, hogy a gyalogsági tisztek szívesen láttak, s maga a váracs

főparancsnoka az őrnagy is jó indulatot mutatott irántam, tartózkodóvá tette őt ellenemi haragja kitörésében. Azonban még is akadt alkalma rajtam hatalmát éreztetni. Több tizedest kellett kineveznie, és engem mellőzött. Kocsis Náczi mint helyettes tüzmaster szorgalmazta ugyan kineveztetésemet, hanem az én osztályos kenyeres-társam a theologus, ki a Sárkány kegyébe be tudta magát fűrni, és kit Sárkány szintén mint tüzmaster alkalmazott, Sárkány azon kérdésére: „Valjon megérdemlem-e a tizedességet?” saját érdekében hasznosabbnak vélte a hadnagy, mintsem az én részemre állani, és egy szót sem szólt. Ezzel tizedességem ismét elesett. Kocsis Náczi az összes tüzérség előtt a theologust ezen tettéért nyíltan leszidta, régi és újabb bajtársaim szintén irántam mutattak részvéteket. A theologus szépítgette magát, mondván, hogy ő ellenem egy szót sem szólt. Különben elég volt az, hogy hallgatott.

A theologus tettét megbánva, hízkelkedve járt körültem, minden közkatonai munkától, őrtállástól megakart kimélni, ezen jó szándékát azonban el nem fogadtam, ezzel köztüzéartársaim lettek volna megrövidítve, ezentúl is álltam őrt éjjelenként. Hanem a szalmazsákján az éjjeli fekvést elfogadtam. Csak a helyettes — valódi nem volt — tüzmastereknek volt szalmazsákjuk, másnak senkinek sem. Azon igen nagy kényelmet, hogy kemény deszka helyett szalmazsákon fekhessem, csakugyan esztelenség lett volna visszautasítanom. Végre is a kibékülés a theologussal többi társaim által is megtörtént, hiszen igen bűnbánólag ismerte el hibáját.

Januárius közepe táján én kisebb betegségbe esvén, melyből kevés orvosi szer mellett a kazamátában is kigyógyultam volna, mindamellett a hadnagyom jónak látta engem a városban lévő kórházba átküldeni.

Midőn a kórházba mentem, már lágy idő kezdődött, s a Duna jegén vizpocsolyák voltak; harmadnapra a jég megindult. Theologus barátom két nap meglátogatott, s a mit enni kívántam, becsempészte azt; e mellett azon ujságot mondta, hogy egy társunk megtudta a főparancsnoksági irodában, hogy Makk őrnagy, vagy már akkor alezredes, a magyar kormány nevében még december végével napiparancsban kiadta, hogy mindazon tüzérek, kik a nagyszombati csatából megszabadultak, egy fokkal előléptessenek. Sárkány hadnagy urunk elég roszelelkű volt e parancsot velünk nem közleni. Második kedvező ujság az volt, hogy a Nagyszombatból Komáromba került tüzérek a csillagsánczból a Vágvonálhoz tétettek át, és így nem jutok többé a Sárkány keze alá.

A kórházból hatodnapra kiszabadulván, egyenesen a Vágvonálra, a már egyszer nekem lakásul szolgáló raktárforma épületbe mentem, ott találtam társaimat. Tán még 2 nap kellett várakozni, midőn végre a napiparancs kiadásakor felolvasták a még december végéről kelt előléptetésünkről szóló parancsot is. Tante molis erat, tizedességig felvergődnöm. Ehhez még azon kedvezmény, vagyis tulajdonképen jogos kárpótlásjárult, hogy tizedesi fizetésünket a Makk által kiadott parancs napjától, tehát majd egy havi időre utánpótolták. Hét pfton fölül kapott egy-egy.

E parancs kiadása után másnap ebédünk végeztével láttunk egy csapat gyalogságot három, 3 fontos ágyúval a városból az országúton kifelé húzódni. Lakásunk irányában megálltak, s a tüzérhadnagy hozzánk jön, rendelete lévén innét 3 tizedest az ágyúhoz irányzóként átvennie. Engem és két régi társamat, az egyiket a már Parendorfból ismerős s „barát“-nak nevezett volt kispapot, és a másikat egy iparos derék fiút rendeltek ki. Azzal biztattak, hogy másnap visszatérünk, csak egy kis kémszemlére megyünk. Felszedtük tehát podgyászainkat, s csatlakoztunk az ágyúhoz. Ágyúink parancsnoka egy magyar születésű fiatal hadnagy — ha jól emlékszem — Chotek nevezetű volt; ez is szolgált előbb az osztrák tüzérségnél, igen humanus s túlságos jószívű embert ismertünk meg benne. Minket tizedeseket igen nyájasan s barátilag fogadott: tüzemestere nem volt, mi hárman voltunk alárendelt altisztjei. Előre megígérte, hogy akármerre megyünk, mindenhol vele leszünk egy szálláson.

Éjjelre Gyallára vagy tán Bagotára érkezvén, hadnagyunk a szállást osztónál kikötötte, hogy tizedeseit vele együtt adja egy szállásra. Egy özvegy asszonysághoz O—ynéhoz jutottunk. Hadnagyunk a házi családdal vacsorált, nekünk saját szobánkba terítettek, az ételt azonban az urasági asztalról kaptuk. Jól vacsoráltunk, kényelmesen aludtunk; noha — bizonyos okból — félretettük a szép tiszta ágyat; szalmazsákon a csákó és atilla fejünk alatt, a köpönyeg takarónak e jó meleg szobában úgy is elég kényelmet nyújtott. Fehérruháink ránczaiban lévő állatkák korántsem hanyagságunk következtében tenyészttek,

hanem a kazamátában vagy más laktanyában, hol együvé voltunk szorulva, s e mellett éjjelre nem vetkőzhettünk le, bár minden nap nappal tisztitgattuk magunkat, attól lehetetlen volt megszabadulni. A midőn egyedül s különösen levetközve tiszta helyen fehattünk éjjelenként, akkor mentek valánk e hivatlan vendégektől.

Másnap ebédre is ott maradtunk, — jól emlékszem a leves után valami húsféle, aztán vajas tészta assedli jött. Iparos társunk már ezzel jóllakván, rá akart gyújtani, gondolván vége az ebédnek, hiszen már pecsenyét és tésztát is ettünk; a barát és én már régebben is élvezvén ily úri konyhát, jóízűet nevetünk, s biztattuk társunkat, hogy ereszszzen egyet a nadrágszijján, mert még csak ezután kezdődik az ebéd. Csakugyan úri ebéd volt, a jó bor sem hibázott, fekete kávé is kaptunk; erre a „barát“ már jogosan elmondhatta „Ez noagyon poompás!“ Ebéd után a teremben hadnagyunkkal társalgó úri családhoz berukkoltunk, megköszönni a szíves látást s tovább vountunk.

Éjjelre a bajcsi pusztára értünk; ez az esztergomi primás birtoka Érsekujvár előtt. — Ott már az ellenséggel szemközt állván — Érsekujváron osztrák katonaság volt — nekünk irányzóknak a korcsma mellett kiállított ágyúk közelében, a korcsmában kellett a többi tüzérekkel laknunk, hadnagyunk a gazdatiszthez lett szállásolva, azonban kieszközölte, hogy mi tizedesek is vele együtt a gazdatisztnél étkezzünk. A gazdatiszt igen derék, vendégszerető özvegy ember volt, annyival inkább fesztelenebbül lehattunk nála. Mulat-

ságukban ugyan részt nem vettünk, mert a házi gazda hadnagyunkkal és a gyalogsági tisztekkel nagy pénzben hazárdjátékot űztek; a mi erszényünk tartalma egy tételre elenyészett volna. Sokat láttam kártyázni, de oly generozuson és egyenlő jó kedélylyel, mint a házi úr, soha sem. Ugy látszott, mintha szántsándékkal engedne tisztjeinknek nyerni.

Az ebéd és vacsora idején kívül leginkább a korcsmában, mindnyájan a tűzerek egy szobában tanyáztunk. Ágyúink előtt egy keskeny folyó vonult keresztül, az ezen átvezető hid el volt rontva, különben is akkor engedékeny idő lévén, a folyón keresztül menni nem lehetett. A folyón túl magas fákkal szegélyezett út vezetett Érsekujvárig; odáig a vidék sík volt, s e várost szobánk ablakából is megláthattuk.

Majd két hétig mulattunk, valósággal mulattunk itt, egyéb kényelmetlenségünk sem lévén, minthogy felöltözködve kardosan kellett éjszakázni, várhatván mindig az ellenség megtámadását. Ez azonban egyszer sem történt, hanem egy éjjel mi rendeltettünk ki Érsekujvár ellen, ekkor ismét hideg idő járván, a folyón keresztül megbirta a jég ágyúinkat. A 3 kis ágyúval félszázad gyalogság, meg vagy i huszár indultunk el éjjel Érsekujvár ellen. (!) A mint hallottuk, más oldalról is készült egy magyar csapat ezen várost megtámadni, azonban azon oldalról a támadást nem hallottuk, viradni kezdett, és egy gyalog őrmester helyesen mondta: „Menjünk vissza, hiszen minket egyenkint megolvashat az ellenség“. Vissza is vonultunk, a nélkül, hogy ellenséget láttunk volna. Már szállásainkhoz értünk, a midőn 6 ellenséges lovast

láttunk felénk közeledni. Ezekkel messziről 2 huszár ingerkedett s igyekezett azokat ágyúink lőtávolaiba csalni, ez sikerült is nekik; mi tettünk a lovasokra egy pár ágyúlővést, de csak annyi eredménnyel, hogy egy golyó közel füttyülvén el egy lovas előtt, ennek lova megbokrosodván félreugrott s katonáját a földre vetette.

Egy este parancsot vettünk az elindulásra. Hátra Komáromnak vonulva, később az országútról jobbra a Vág-Duna felé tartottunk; igen kemény hideg idő volt, csípős erős széllel, mely szemközt fujt, s csak az ütegekocsik mögé húzódásával kerültük ki némi részben ennek hatását. A közbeeső falukon sokat ácsorogtunk, és e miatt egész éjjel tartott utazásunk; mindig gyalogoltunk, mert a nagy hidegben az ágyún vagy ütegekocsin ülve megfagyhattunk volna. Viradni kezdett, midőn a kirendelt faluba megérkeztünk. Itt elszállásoltatván, kevés alvás után a falu előtt lévő halmos-völgyes helyre állítottuk ki ágyúinkat. Ellen-séget nem láttunk, és újlag visszamentünk a bajcsi pusztára. Itt alig időzvéen két napot, Komáromba húzódtunk.

Komáromban csak 2 napig időzvéen, a 3 kis ágyúval és 2 század „Sándor“ gyalog sorkatonasággal a Csallóközre mentünk. Ekkor láttam legelőször régi rendes katonát honvéd-egyenruhában. A „Sándor“ gyalogok mind szép nyulánk magas legények voltak, a honvéduzha jól testükhöz volt szabva, e mellett egyenes katonás maguktartása, a kiadott parancsra pontos egyöntetű mozgás és fordulatok igen emelték az úgy is csinos honvéd-öltözetet.

A Csallóközben egy század gyalogság az én ágyúmmal Ekelbe lett elszállásolva; hadnagyom a másik 2 ágyúval és egy századdal Ekeltől nyugatra egy más faluba vonult.

Ekelben igen szíves és jó érzelmű kisbirtokos-családhoz jutottam szállásra. A házi úr élemedett korú lelkes magyar ember volt, kinél a felsőbb iskolai tanulmányokat a higgadt, józan gondolkodás és helyes ítélőtehetség kipótolta. A házi asszony azon régibb korból való szíves nőkhöz tartozott, kiknek szívjósága szemükből kitetszik, s kik maguk tekintvén házi foglalkozásuk után, a házi rend és tisztaság mellett a család jó élelmezésére kivántató anyagok bőséges jelenlétét is elárulják. A fiatal szép házi leányka anyjával vetélkedett a gazdasszonyságban, ők maguk főztek, volt is izletes étel az asztalon. A család egyetlen fia K—csi J—s akkoriban megyei esküdt, igen meleg vérű magyar volt, hamar megbarátkozott és vonzódott hozzám; irigyelte tőlem, hogy honvéd vagyok; látszott a szemeiből, érzelméből, hogy honvéd szeretne lenni, egyedül a jó édesanyja aggódó szíve, — ki igen féltette egyetlen fiát — hátráltatta ebben.

Ezen fiatal barátom itt időzésem alatt egy pár úri házhoz is bevezetett, egy helyen víg névnap estélyen is vettem részt. A harmadik czimbora lett a helybeli ref. rector; derék értelmes ifjú.

Itt jól telt el az időm, de különös vágy foglalkoztatott. Szerettem volna csatázni, és miért? Mert mellényem rossz volt, vágytam egy osztrák katonai posztó-mellényre. Gondolám, lelövünk egynehányat és jut mellény. — Különös biz az, ha jelenleg elgon-

dolom, hogy egy közönséges mellény nyerhetéseért a csata esélyeinek vágytam magam kitenni, és az sem furdalta lelkiismeretemet, hogy egy mellényért akarok embereket gyilkolni. De hiszen egy, a csatázáshoz megszokott és abban élő katona, a saját életét igen kevésre becsüli, kevesebbre egy mellénynél, vagy egy napi lénungnál; hiszen hányszor biztatta fel a honvédet a dupla lénung a legkétségbeejtőbb csata kivívására? Ne vegyük ezt nagy haszonlesésnek, hanem egy kis kényelemnyerésnek. A csatázó katona életét sem mire sem becsüli, de míg él, szeret lehetőleg jól élni. — Tehát dupla lénung! már ezzel egy jó nap — már az ő szerény igénye szerint — helyzetetik kilátásba. Utczu tehát, vívjuk ki e jó napot, ha bár életünk kockáztatásával is, mely úgy is bizonytalan.

Egyszer a zsold átvétele és jelentéstétel végett a hadnagyomhoz más helységbe akartam menni, jelentém ezt a századosnak. Ez azt rendelte, hogy várjam be az estét, ekkor egy gyalogsági hadnagy is megy oda. Este a hadnagygyal és egy közkatonával felültem a parasztszekérre, mindkét társamnál katonaszurnyos puska volt, engem is kérdezett a hadnagy, — ki csak németül és tótul beszélt — mért nem hoztam magammal fegyvert? Hát ha ellenségre bukkanunk? Félt is a szegény, minden zörrenésre azt hitte, hogy nyakunkon az ellenség, mindig előre, hátra, jobbra, balra tekingetett; meg-meg állíttatta a szekeret, valjon nem hall-e valami zörgést?

Különös helyzete volt az osztrák seregtől köztünk maradt és tisztségre vergődött katonának. Tény az, hogy a magyar király által Jelasich mint lázadó

és hazaáruló lón kikiáltva. Tény, hogy a fejedelem által küldetett rendes katonaság a ráczok ellen. Tény, hogy a fejedelem által a rendes katonaságból tisztek neveztek a honvédséghez. De később az osztrák kormány megfordítván a köpönyeget, mi lettünk áru-lók, és Jelasich lett a kormány oszlopa. Mit tehettek a köztünk — jó hiszemmel sőt parancsolatra — maradt volt osztrák katonák? A ki köztük igazlelkű magyar volt, hazáját csak nem akarhatta elhagyni ennek jog-talan elnyomóiért. Voltak idegenek is, ezek egyrésze a szabadság eszméjétől lelkesülve, meggyőződésük kö-vetkeztében maradtak köztünk; más része nem épen e nemes czélből, hanem már elő lévén léptetve, a had-nagyi aranyrojtot nem volt kedvük az osztrák köz-ember szuronyával felcserélni. — De akár a magyarok közt, mint azt a csillagsánczi főhadnagy barátom mon-dása mutatja, akár az idegenek közt, a mint ezen hadnagy félelme tanusítja, volt méltó aggodalom az osztrák boszújától, és azért az elfogatástól, mint biztos gyalázatos haláltól rettegniök. E tárgyat meg-pendítvén, hogy azt be is fejezzem, itt hozom fel: a fent- említett fajta tisztekből sok volt a magyar hadseregben. Az aggodalom az április 14-ki függetlenségi nyilatkoz-vány által teljes rémületté vált. Május elején láttam egy zászlóalj „Vását“, melynek tisztjei még akkor is osztrák egyenruhát hordtak; ezek közül egyik — régi iskolatársam — oda nyilatkozott, hogy azt ők a füg-getlenség el nem ismerésének jeléül hordják. Az egy-ügyük azzal szerették volna aggodalmukat enyhí-teni. Azzal akarták mutatni, hogy ők a fejedelemtől még el nem pártoltak. Szóval, volt igen sok az osztrák

seregből átlépett, vagy ideszorult honvédtiszt, kiknek szemei előtt folyvást akasztófa lebegett, s e miatt erélyük és bátorságuk a veszély nagyobbodásával elenyészett.

Térjünk vissza elbeszélésem fonalára. Az illető faluba szerencsésen beérkezvén, dolgaink után néztünk, a hadnagy egy úri házhoz jelölte ki az összejövetelt. Teendőimet elvégezve, bementem a kijelölt helyre. Az épület, a mint sötétben arról ítélnék, új volt, és elég terjedelmes. Bemenvén a háziúr szobájába, ez egészen divatosan és fényüzéssel volt butorozva. A hadnagyot a háziúrral — ki keleti kényelemmel vetette el magát a pamlagom — beszélgetés közt találtam. A hadnagy még várakozott valamire, én tehát az ajtó mellett megállva, hallgattam beszédüket. A háziúrban hamar fel lehetett ismerni a nagy úrhatnámságot, majd minden 3-ik szava: „Beim Lui Károlyi,“ „Der Lui Károlyi,“ „Wie ich in Tót-Megyer war.“ (Gróf Károlyi Lajost és ennek lakását értette.) A magyar ügyről lévén köztük szó, mind a ketten elég gúnyosan ítélgettek a magyar seregről, a magyar nemzet bukását és pedig Windischgrätz seregei által, mint megtörtént ténynt bűnös közönnyel nyilatkoztatták. Ah be szerettem volna mindkettőjüket agyonszúzni. Itt hallottam először, hogy Lipótvárát a magyarok feladták, és hogy Gruber volt századosom Pozsonyban felakasztatott. Tulajdonképen később akasztatott ő fel, de a hír a tettet megelőzte. Görgey is szoba jött, mint azon egyetlen magyar hadvezér, a kiben kitünő vezéri tehetség van. — Ez időben azt beszéltek, hogy sem a magyar kormány, sem

az osztrák fővezér nem tudja, hol van Görgey és serege.

Hadnagyom visszamenőben még jobban félt; a Gruberről hallott hír elég ok volt arra.

Később egy kis kémszemlét is tettünk. Gutára menve, onnét felfelé egy erdőnek húzódtunk. Ekkor a huszárok elfogtak 3 gyalog ellenséges katonát, ezek szekeren szunyókálva utaztak, a paraszt észrevén a huszárokat, egyenesen ezeknek tartott, a huszárok gyorsan a szekérnél teremvén, foglyúl ejtették az álmódzókat.

Mi az erdőhöz érvén, attól közepszélességű mély folyó választott el. A tulsó oldalon révész kunyhó volt, előtte a folyón egy csolnak. Parancsnokunknak az jelentetett, hogy a kunyhóban ellenséges katonák tanyáznak, mi nem láttunk senkit sem. A százados előbb a kunyhóra, aztán a csolnak átlukasztására hagyott egy pár lövést tenni. Itt irányzói ügyességem csőtörtököt mondott, t. i. tévedésből egyenesen célloztam, holott lejjebb kellett volna céltni, mert a kunyhó közel volt, és így a golyó az erdőbe repült. Észrevettem hibámat, és a többi golyóim céltni értek. Ellenséget nem látva, hazamentünk; következő nap a százados mondá, hogy a kunyhóra először hibásan lőtt golyó egy lovas tisztet ölt meg az erdőben. Ezen hírt parasztok hozták, nem tudom, igaz volt-e. Tény az, hogy az ohajtott mellényre szert nem tehettem.

Az idő szép tavaszias lett, rövid ideig időztünk még Ekelben, aztán a Vág-Duna oldalán visszafelé indultunk. Másnap a nagy Duna felé kanyarodtunk, itt egyesültünk a más két ágyúval, s új gyalogsági

csapatokkal. Következő nap a huszárok az ellenség felénk húzódását jelenték; a felállított ágyúk mellett foglaltunk helyet. Az ellenség közeledtével parancsot kaptunk a visszavonulásra, s minden lövés nélkül jó rendben Komáromba érkeztünk. Ez márczius első napjaiban történt, ezen bevonulásunkkal lett teljesen Komárom az ellenséggel körülvéve. Ellenségünk előőrsői minden oldalról a vár körül czirkáltak.

Mi az öreg várban telepedtünk le. Ott találtam Kocsis Náczit, a dallost, és egy pár régi társamat; a theologus a Vágvonalon volt, a többi régi társaim széjjel voltak a többi tüzérség közt beosztva.

Napiparancsban adatott ki, hogy Makk ezredes bombász-kart alakít, a mely katona erre kedvet és képességet érez magában, jelentse magát a Makk segédjénél. Ez épen kedvemre való hely volt, mert eleitől fogva arra törekedtem, hogy a mathesishoz való szenvedélyemet hazám javára mentől jobban értékesíthessem. Ezért lettem tüzér, itten ekkoráig a mathesistra semmi szükség sem volt, — de már most a bombászkarnál reméltem annak hasznát vehetni.

Jelentém magam a hadnagyomnál, ez szeretett engem, s tartóztatott, de én szándékomban állhatatos maradván, végre is az íróasztalához ült, és azt kérde: mit írjon, elbocsátást a bombász-karhoz, vagy ha mellette maradok, tűzmesterré való felterjesztésemet? Legkevésbé sem haboztam; bombászra — nézetem szerint — nagyobb szüksége volt a hazának mint tűzmesterre, és én az elsőt választám. — A hadnagyom keze alatt maradt 2 tizedes-társam egy pár nap mulva tűzmester lett.

Én elmentem a Makk segédjéhez, ebben azon régi „kadét“ társamat ösmertem fel, kit Makk még a pákozdi ütközet előtt Pestre rendelt. Alig hiszem, hogy ő mostanáig ellenséget látott, vagy puskaport szagolt volna, de azért mégis hadnagy volt. Ő nem látszott engem megösmerni, és hetykén hadnagyi méltósággal kérdé: Hány oskolát végeztem? Értem-e a mathesist? és ebből egynehány igen könnyű feladványra feleletet kívánt tőlem, én azt könnyem megfejtvén, beirt a bombászok közé, és utasíta, hogy a bombászok által lakott szobába telepedjen le. — Haladéktalanul tettem ezt, — ott összesen 13 bombászt találtam, 12 ösmeretlen arcz volt, a 13-ikban az én álmos barátomra akadtam. Egykedvüleg fogadtak, végig néztek; — kopott ruhában voltam biz én. De mihamar megismerkedtünk, és megbarátkoztunk, társaim nagy része előbb mérnök, kisebb része jogot végzett fiú volt.

Körülbelöl 10 napig hevertünk, egyedüli teendők lévén: Mindennap kettőnek a ref. templom tornyába lenni, és onnét nézni az ellenség netaláni mozdulatait. Csak egyszer voltunk a mozsár mellett gyakorlaton. Makk volt az oktatónk, ez egy előadáson megtanultuk, mint kell a bomba-telepet készíteni, s miként kell a mozsarat bombával megtölteni. Ezen egyetlen előadást vettük a bombászi tudományból.

Tétlen heverésünkben legjobban érdeklődtünk megtudni valamit hazánk állapotáról, és az országban szerte szét lévő seregeinkről. Nyomatott a városban egy kis hirlap, ezt mohón olvastuk, közlött ez való és valótlán, s nagyított dolgokat, a mint t. i. a szerkesztő

azokat hallotta, vagy előadni jónak látta. E lap mérsekelt irányú volt, egy kath. növendékpap „Rózsafi“ vagy ilyforma nevű szerkesztette, de úgy látszott hogy e lap szellemére Makknak döntő befolyása volt. Híreket hallottunk más egyes belopódzott kormányi futároktól is. A hírek többnyire nagyítva adattak elő, különben alapjában mindegyikben volt való. Megtudtuk Guyon branyiszkói győzedelmét, a szolnoki csatáról az a hír keringett, hogy Pestre 1000 szekeren vitték a sebesülteket és 200 szekeren a lovassági sisakokat. A kápolnai 3 napos ütközet hírét akként hallottuk, hogy az a magyarok győzelmével végződött.

Beszéltek arról is, hogy Debreczenben az országgyűlést Nyáry Pál Görgey által szét akarja ugrasztani. És mi türes tagadás, ez inyünk szerinti hír volt. Ily időben, midőn azt tartottuk, hogy minden hazafinak katonának kell lenni, — midőn véleményünk szerint — csak a kard és ágyú dönthette el a haza sorsát, nemcsak feleslegesnek tartottuk a táblabirák okoskodását, kik ellen Makk is többször kikelt, hanem zokon is esett nekünk, hogy ezen táblabirák jó fizetésből nemcsak egész kényelemmel és vígan élnek, hanem velünk, és az ország sorsáról rendelkeznek. Holott mi, noha örömtelt készséggel — küzdünk és szenvedünk, és minden perczben kockáztatjuk életünket. Lenézéssel voltunk minden czivil iránt, az országgyűlési képviselőket sem véve ki. Kossuth egyébiránt a legmagasabb tiszteletben állt előttünk, s azt hittük, hogy Görgey, kinek hadvezéri tehetsége előttünk igen dicsértetett, Kossuthal egyetértőleg működik az országgyűlés ellen.

Bekövetkezett márczius 15-ke. Ezt megünnepeltük. Bombásztársaim régibb ösmerősök lévén a városban, ők a maguk régi társaival szerveztek összejeövetelt, engemet és az álmost is meghívtak, azonban mi a régi társainkkal a Vágvonalon a raktár padját szemeltük ki mulató helyiségül. Egy pár zenészt kerítettünk, rövid katonás vacsora készítettett, bor annyi volt, a mennyit kinek-kinek sovány erszénye megbirt. Pedig a zsoldfizetés előtti napon (márczius 15-ke volt), hogy milyen a közkatona erszénye, azt, a kik katonák voltak, tudhatják. A hazára, Kossuthra elmondott, és lelkes éljenezésekkel fogadott felköszöntésre a szózatot elénekeltek, és magunk közt elkezdtek a tánczot; — egy pár tüzesebb vérű, tánczosnékat is, — természetesen kétes erényű nőket, — hozott, azonban ezeket rögtön kiutasítottuk; ezen magasztos nap megünnepelését nem akartuk ily módon beszennyezni. Többféle fogalom van a mulatságról, némelyek azt csak fényesen diszített teremben, fényűzőleg öltözött társaságban gondolják, — mások csak túlságos étel- és ital-pazarlás közepette hisznek csak mulathatni. No az ilyenek ugyan lenézéssel mosolyogtak volna kevés mécs gyenge világánál a padon tartott multságunkra. — A pezsgő buzdító hatása helyett fejünket a hazánkért fellángoló szív sebesebb verése tette mámorossá. Társaságunk fényét képezte azon egyetértés, őszinte baráti szeretet és vonzalom, melylyel egymás iránt viseltettünk. Ehhez elegendő volt egy pár kontár cigány, élénk fiatal szellemünket a legvígabb hangulatba hozni.

V.

Komárom ostromlása.

Márcezius 16-án fontos ujságra ébredtünk fel, a monostori parton reggel hosszú új földhányást láttak a nádorvonali katonák; az ellenség éjjel megkezdte a vár ostromlásához szükséges sánczok építését. Reggelre a sáncz oly mély volt, hogy csak a lapát hegyét lehetne látni, a mint azzal a földet felhányták. Részünkéről a Nádor-vonalról, és a szigetre vitetett egy pár ágyúból történt az új sánczra lövöldözés, de eredménytelenül. A monostori oldalról rakétákkal válaszoltak. Éjjelre az új sánczok ellen részünkről támadás történt, de seregünk visszaveretett.

A város népessége háborgásban volt, már most biztosan lehetett rövid idő múlva a vár és város ostromát várni.

Makk márcezius 18-ka vagy 19-ére népgyűlést rendelt, ő reá tekintett minden szem. Mert noha ő csak a tüzérség főparancsnoka volt, még is ő vitte a várban a főszerepet; beszédjeivel úgy el tudta az embereket ámítani, hogy benne fektettette a legnagyobb bizodalom. Mily tévedés volt az, a következés megmutatta. — A vár főparancsnokáról Törökről keveset hallottunk, a kormánybiztos intézkedései sem jutottak el hozzánk. Egyedül Makk látszott uralkodni, ő az

előbbi várparancsnokot Majthényit egy templomparádé alatt számos tisztség és katonaság előtt támadta, és becstelenítette meg.

Makk az ostromló sánczok készítése után sem adott nekünk bombászoknak foglalkozást, mi tehát dologtalan időnket arra használtuk, hogy a tüzéség nevében a népgyűlés előtt felolvasandó nyilatkozatot szerkesztettük, ebben:

1-ső pont volt: Komárom várát utolsó csepp vérig oltalmazzuk.

2-szor. A ki a vár feladását csak említeni is bátorodik, halállal bünhődjék. — Még volt egy pár kisebb jelentőségű pont, a melyekre már nem emlékszem.

Bombásztársaimreám és Noszlopy társunkra bízák ezen nyilatkozatot minden tüzer-osztályhoz elvinni, és azt ezekkel aláíratni.

Én valék a szónok; a hogy tudtam, úgy beszéltem, elég az ahhoz a vár összes tüzésége — ha bár nem is az én rábeszélő tehetségem, hanem saját hazafias érzelmük következtében — lelkesülő helyesléssel fogadta el és írta alá a nyilatkozatot. A gyalogság is a hol hallotta, szintén alá akarta azt írni, de ez csak a tüzerek íve lévén, ajánlottuk nekik, hogy körözzenek ők is ily nyilatkozatot maguk közt, aláírás végett.

Estére a körútból haza érkezvén, bombásztársainkat tanácskozva találtuk. Hirül adták nekünk, hogy Makk Krivácsit, tüzer-századost, ki iránt a tüzéség nagy rokonszenvvel viseltetett, fogságba tette. Hogy mi okból történhetett ez, nem tudtuk elgondolni, és csak akkor ébredtünk fel Makk elleni gyanúra, a midőn Kailing szepességi származású mér-

nők, s most tűzmester és bombásztársunk előadta, hogy Makk előtte ekként nyilatkozott: „Komárom magát fel nem tarthatja, ennek el kell esni, különben nekem: Ibi patria ubi bene.“

Ezután lehetségesnek látszott előttünk, hogy Makk a várat elárulni akarja, s e végből ellenfeleit, mindenek előtt Krivácsit ártalmatlaná akarja tenni. Elhatároztuk tehát:

1-ször. Hogy egy társunk igyekezzék valamiképp Krivácsihoz bejutni, tőle az ügy mibenlétét kitudni, és a további teendők iránt utasítást kérni.

2-ször. A Komáromban megjelenő hirlap részére egy cikk szerkesztessék, mely által a vár védelmezésére mindenki buzdíttassék.

Krivácsi a mennyiben akkor ágyban fekvő beteg volt, egyelőre a szállásán hagyatott, szobája eleibe őt állíttatván. A kiküldött bombásznak sikerült a háziasszony segítségével egy mellékajton Krivácsihoz bejutni. Krivácsi körülbelől azt mondta, hogy hibája az, miként Komárom várát védelmezni akarja, s üzente: vigyázzunk Makk tetteire, és tüntetésektől az ő, t. i. Krivácsi személye iránt óvakodjunk, a dolgot el ne hirtelenkedjük.

Az ujságba közlendő cikk szerkesztésére Kocsis Náci és a dallos is megjelent. Szóról szóra nem emlékszem az összeállított cikkekre, csak azt tudom, hogy abban az osztrák kormány ellen erős kifakadások voltak, s kinyilatkoztattuk, hogy ezzel egyezkedni, s magunkat az őzsarnok igája alá vetni soha sem fogjuk, Komáromot pedig utolsó csepp vérig oltalmazandjuk. — Szerzőül alá volt írva a „Bombász-kar“.

Márczius 17-én adtuk át a cikket a szerkesztőségnek; azonban ez azt nem hogy kinyomatta volna, hanem Makknak elküldte.

Márczius 18-án reggel kihirdettetett, hogy a népgyűlés nem fog megtartatni. És ez nap délutánra Makk a bombászokat magához parancsolta.

A kiszabott órában megjelentünk, s a szolga szobájába vezettettünk, az ajtóhoz ór állíttatott. Egyenként 5—10 percnyi időközönként szállíttattunk elő, még egy szobán keresztül menve a Makk irodájába. Én majdnem az utolsó valék, az irodában megjelenén, Makkot ingerülve a szobában fel és le sétálni, és a segédjét az íróasztal mellett állva találtam. Makk kezével hadonázva „M megbüntetem főbelövetem mindnyájukat, példát-példát kell mutatni“ szavakat mormogta. A segéd az általunk a hirlapba beküldött cikket azon kérdéssel mutatta előmbe:

„Ösmeri ön e cikket?“

„Igen.“

„Tudja tartalmát?“

„Tudom.“

„Elfogadja ön azt sajátjának?“

„El hát.“

„Irja tehát ön azt alá“ és előmbe tette a cikket, s tollat adott kezembe.

Makk folytonosan hadonázott, golyóról, akasztófáról beszélt.

Én a cikket alá ezt irtam:

A fent irt cikket szóról szóra egész terjedelmében pártolom, s sajátommá teszem.

„Jól van, be a szobába“ kiálta dühösen Makk, és

azon ajtóval, — a melyen bejöttem, — átellenben lévő ajtóra mutatott.

Bementem, ott voltak a már kihallgatott társaim, egypár ór is volt oda állítva; beszélni nem volt szabad, társaim arczán boszúság tünt elő.

Minden társam ide került. Makk a vallatásunk alatt kapta a hirlap azon napi számát, a mi ötöt még jobban felingerelni látszott, a mint azt később azon társunktól hallottuk, ki a hirlap megérkeztekor az irodában volt.

Ezután mindnyájan egyszerre ismét Makk elé rendeltettünk, — sorba álltunk. Makk mindenekelőtt a segédje által kardjainkat elszedette. Erre elkezd beszélni.

„Önök oly dologba avatkoztak, a mi önökre nem tartozik“. — Elhallgat, a nyakát a vatermörder közt igazgatja, egy kis szünet után indulatosan folytatja: „Önök előljárójuk iránt pártot ütöttek, ezt példásan, példásan akarom megbüntetni.“

Hogy mit tekinthetett ő pártütésnek, azt nem tudtuk, részletesebben nem magyarázta meg azt. Kis szünet után folytatja:

„Engedelmességet, fegyelmet, szigorú fegyelmet kell létre hoznom, ez tovább így nem mehet.“ Ismét elhallgat; kimért léptekkel, mintha a lábújjja hegyével minden lépésre egy-egy legyet akarna a földön elnyomni, akként teszi előre lábait, nyakát szüntelen mozgatja, kezeit — à la Napoleon — hátra teszi.

Mi csak nézzük mi lesz ebből; ez egész eljárás bennem egy csepp félelmet sem keltett, sőt inkább nevetségesnek vettem e bolondos eljárást.

Hosszabb szünet után békülékenyebb hangon ismét beszélni kezd:

„Mindenekelőtt tudni tudni akarom, akarnak-e önök nekem engedelmeskedni?“ Ezzel a legszélén álló Kailinghoz megy:

„Akar-e ön nekem engedelmeskedni?“

„Muszáj,“ felelt ez indulatosan.

„Nem azt kérdem, elismer-e ön engem feljebbvalójának, és akar-e, akar-e nekem engedelmeskedni?“

„Míg feljebbvalóm, kötelességem“.

Ezután Makk mindenkihez egymásután a fentebbi kérdést intézi, mire mi mindnyájan Kailingéhoz hasonló választ adánk.

Erre Makk szeliden folytatá:

„Látom, önök nekem engedelmeskedni akarnak, és nem pártütők. Elkövetett hibás tettük tisztán túlbuzgó hazafiasságból származott, és azért ezt önöknek most az egyszer megbocsátom.“ Segédjének int, hogy kardjainkat adja vissza.

Valamint Makk hóbortos eljárása, úgy a segédje ünnepélyes, feszes és affektáló magaviselete nevetséges volt. Ez épen úgy tette lépéseit, mintha kezét lábát dróton tempóra húzogatná. A sok komisz kard kezén izletesen — már t. i. a mint ő azt képzelte — összerakva, ezzel táncszerű léptekkel hozzánk közeledik, oda nyújtja kardszíjjakkal megtelt kezét, mintha a bálban táncosnéja eleibe nyujtaná karját; — mi kiválasztottuk kardjainkat, a tűzmesterek a derekukhoz kötötték, mi tizedesek a szíjjat vállunkra vetettük. Ennek megtörténtével Makk ismét el kezd beszélni.

„Megbocsátom hibáikat, azonban a bombász-kart szétoszlatom, és minthogy önök oly lelkes hazafiak, önöket az ellenség által legjobban fenyegetett állásokra rendelem. Holnap megkapják a rendeletet, melyikök hová fog menni.“

Katonailag köszönt, és mi féljebbren kanyarodással távoztunk.

Ezen cselekvényt olvasó kértheti: Mi volt ez? Mit akart Makk? Mi is ezt kérdeztük egymástól. Hogy Makknak mi volt szándéka s mit szeretett volna velünk tenni, azt csak ő tudja. De szándékát valószínűleg a miatt változtatta meg, mert Thaly Zsigmond őrnagy közlött azon nap a hirlapban cikket, melyben Makk ellen kikelve, pártolja Krivácsit.

Makk elleni boszúságunk és gyanakodásunk csak gyarapodott, de ellenében semmit sem bizonyíthatván, semmit sem tehattünk. Makktól legalább is vétkes hanyagság volt, hogy bombász-kart alakítván, ezekkel két hét alatt mindössze egyszer tartott gyakorlatot, elméleti oktatást pedig egyszer sem. Az pedig ki nem menthető roszakaratát tanusítá, hogy épen az ostrom kezdetével a bombász-kart szétoszlatta azért, mert a bombászok a várat védelmezni akarják, és erre nemcsak a tüzéreket buzdíttják, hanem hirlap utján az egész közönségre is hatni törekesznek.

Másnap reggel eljött a parancs, mely elrendelte, hogy a bombászokból ki hová menjen. A már említett Kailing, Német Jóska Pozsony megyéből, Kalmár Sándor Szathmárból és én a csillagsánczba rendeltetünk, mindenkinek tüstént a kijelölt helyre kellett mennie.

Szétszóratásunk márczius 19-ikére esett, azon napra, melyen az ellenség Komárom várát, a várost és a Nádorvonalat bombázni kezdte. A városban nagy rémület, lótás-futás lett, nem hitték eddig a városiak, de tüzeink sem, hogy a bombák oly messzire repülendnek, — az ellenségnek messzebb hordó mozsaraik voltak az eddig ismerteknél. A város összes népsége nyakra-főre sietett a bombák által el nem érhető u. n. czigány-mezőre letelepedni. A kórházra fehér zászló tüzetett, hogy azt az ellenség kimélje, de talán épen ezért a legtöbb bomba szállott azon irányban. A nyári tűzvészről megmenekült ref. templom és tornya, már nem emlékszem az első nap-e, de biztosan tudom hogy a bombázás elején a tűz martaléka lett. A bombáktól legelső Sárkány, volt csillagsánczi hadnagyom kapott sérülést.

Mi kik a csillagsánczba voltunk rendelve, a Duna partjára mentünk, hogy onnét egy ladikos átvigyen. Azonban egyetlenegy embert sem találtunk ott, mindenki sietett családját a veszélyből kimenteni. Sokáig ácsorogtunk a Duna partján, szép verőfényes nap volt, vígan beszélgettünk, élezeltünk a bombázás felett, s Német Józsi barátunk a maga részére nagy megtisztetésnek tartotta, hogy épen névnapjára szíveskedett az ellenség a bombázást megkezdeni.

Végre délután akadt révész, a ki minket baj nélkül a csillagsánczhoz átvitt.

Ezen kis várac a komáromi ó-várral átellenben a Duna tulsó parján fekszik, Új- és Ó-Szőny közt. Fontos pont volt ez, mert csak ennek védelme alatt történhetett közlekedés a Dunán keresztül. A Duna

azon részén más erődített helye Komáromnak nem volt. E váracs újabkori építmény, s hihetőleg a csillagszerű formájától kapta a „csillagsáncz“ elnevezést.

E váracsot köröskörül nem igen mély s nem is széles árok futja körül, a Duna felé néző részén egyszerű kőfal-kerítés van, melynek közepén létezik az egyetlen kapu. A fal a két végén kikanyarodik, ezen kikönyökölésben mind a két oldalon két-két, három fontos ágyú a kapu védelmére szolgált. A váracs többi 3 oldalát az árkon belől kőfal veszi körül, melynek belső részén földhányás emelkedik jóval magasabban a kőfalnál; ennek belső oldalán vagy 4 lábnyi levágásban széles út van köröskörül; a szögleteken meg a kapuval szemközt kinyuló bástyák léteznek, összesen öt bástya van s ezek alatt kazamáták; a bástyák tetején ágyúk voltak elhelyezve.

Az udvar belsejében négyszögü épület falai álltak, de ennek csak a Duna felé fekvő oldala volt tető alatt, ez lakásul és raktárul használtatott. Ezen épület és az első bástya közt állott a cseréppel fedett és bomba-mentesen épített puskaoros kamara.

A 8 kazamáta közül egyiket a tüzérek, a többit a gyalogság lakta. A tisztek egy része a kazamáták mellett lévő kis kamrákban, más része az udvar közepén lévő épületben voltak elhelyezve.

A bástyákon volt 10 db 18 és 12 fontos ágyú, és 2 db 10 fontos vetágyú; bombázás kezdetével még 2 bombamozsár állíttatott fel, később 1 db 18 és 1 db 12 fontos ágyú, és 1 darab 10 fontos vetágyú küldetett a várból. Ezen felől a kapu védésére 4 darab

és a kazamátákban 16 darab három fontos ágyú létezett.

A váracstól lefelé a Duna mentében voltak régi — fallal övezett — omladozó sánczok, ezek védtelesen maradtak, más semmiféle külerődítés sem volt.

Az itteni tüzérek minket örömmel fogadtak, s altiszt-társaink készséggel megosztották velünk fekhelyül szolgáló szalmazsákjaikat. Már ekkor a priescek nem álltak pusztán, mint januáriusban, hanem szalmazsákok fedték azokat, az altisztek ezekből ketten használtak egyet, a többi legénység jobban volt kénytelen összeszorulni, soknak csak a pries alatt jutott helye.

A tüzérek közt több korábbi ismerősre találtam; az összes legénység jó hangulatban lévő eleven fiúkból állott. Itt ezen rideg kazamátában, az ellenség által körülvett, s legjobban fenyegetett kis váracsban, melyet a főerőségtől a Duna választott el, a honvédtüzérek vígan töltötték életüket. Minden este komédiát játszottak, egynehányan kifordított atillában, sapkájuk ellenzőjét felkanyarítva, s arcukat bekormozva képezték a zenekart, hangszer ugyan nem volt egyéb, csak a száj, kéz és láb, ezzel adtak hangot a „Tratata, tratata, tratata, taadom“ áriára, a többiek ugráltak, tánczoltak, igyekezték mentől komikusabb taglejtéseket tenni. Ez volt a bevezetés, ezután két — némethoni születésű — fiatal tüzér iparkodott a társaságot vagy magukon vagy másokon véghez vitt bohóságok, vagy furfangos fortélyok előadása által megnevettetni. — Jobb multság hiányában maga a váracs főparancsnoka az őrnagy és az összes tiszt

kar érdemesnek tartották erre többször megjelenni. Ezeknek a pricsre helyezett lócza — mint első hely — lett ülésnek elrendezve.

Megvan a fiatalságnál a hiúság, új társaik előtt kitüntetni azt, hogy mit tudnak; megérkezésünk napján tehát minden tehetségüket kifejtették, mentől meglepőbb előadás létesítésére. Meghivatott és meg is jelent az összes tiszt kar, s elkezdett a zene, t. i.: „Tratata, tratata, tratata, taatom“ eljátszása. Ezután a bohóc vezérkörbe állított több fiút, meghagyta nekik, hogy mindent azt kell tenni, a mit ő tenni parancsol. Tánczoltatta, ugráltatta őket, végre megállítván a kört, nyilvánítá, hogy jelenleg a török bűnbánás következik; mindegyik keresztbe tette a mellén a kezét, hajlongtak egyideig, aztán a vezér megparancsolá, hogy mindenki hajtsa előre derekát, és fejét lefelé görbítse, feltekinteni nem szabad, kezüket pedig hátra tartsák, mindenki kezébe sapkát adott, és meghagyta hogy dörgöljék meg ezzel arcukat, és mindegyik adja tovább jobboldali szomszédjának a sapkát, és ismét dörgöljék arcukat, ekként minden sapkával mindenki teljesítette e törülközést, ez megtörténvén, az egész kört felemelt arczczal a tiszt urak felé rendeli állani, a vezér pedig hogy a gyér világítás mellett jobban láthatóvá tegye a bűnbánó törököket, gyertyával mindenki arcát megvilágítja. Volt nagy nevetés, csupa fekete, bemázolt arc tünt elő, a lurko t. i. egynehány sapka bélését előre korommal bekente, és azt adatta társa által a fiúk kezébe.

Ennek végeztével egyes bűvészetet ígért mutatni. Elkért két tisztól egy-egy huszast, felkérte őket,

hogy mindegyik jegyezze meg jól a saját huszasát. Ekkor rövid hokusz-pokuszt csinálván, az egyik tiszt huszasát a másik tisztnek mutatá:

„Öné-e ez?”

„Nem.”

A másik tiszthez megyen, s ennek az első tiszt huszasát adja megtekinteni:

„Öné-e ez?”

„Nem.”

„No tehát ezen huszasok sem az egyiké sem a másiké, tehát az enyimek,” s zsebre tette azokat.

Ez után ügyes gymnasztikát mutatott. Kiöntött egy meszelnyi vizet a földre, mellé ültetett egy tüzért úgy, hogy a víz ennek a lába közé esett, mind a két kezébe hegyes kést adott, s ezzel hagyott a földön ülő tüzérnek a vízbe folyvást szurkálni, s azt ígérte, hogy ő a vizet a földről még is feltörüli. Felgyürközött, kapkodott a víz felé, de a fiú folyvást vagdalta abba a kést, egyszer a komédiás a földönülőnek a két lábát hirtelen megfogja, s maga felé rántja, ekként ennek ülőkéjével a vizet feltörüli. Szavát tehát beváltotta, de e mellé azt is megjegyezte, hogy ezen mesterség sokkal komikusabb eredményü, ha a földönülőnek nadrágja fehér.

Ehhez hasonló bolondságok, melyek — valamint a mesterük is — német eredetűek, minden este ismétlődtek, a tiszték folyvást érdeklődéssel nézték azt, és biztatták a fiúkat. Valjon csakugyan érdekelte-e ezen gyermekes bohóság a tiszteket, vagy csak a tüzérség jó hangulata fentartásáért, mutattak ők is érdeklődést? Megmondani nem tudom.

Élelmünkről igen jól vala gondoskodva, elegendőt ingyen és rendesen kaptunk. Bort is osztottak ki, és pedig először mindenkinek naponkint egy meszelyt, később, midőn Lenkey vette át a vár főparancsnokságát, a csillagsánczi tüzéreknek egy-egy itczét rendelt naponként kiadatni.

Tüzér-parancsnokunk Chladek főhadnagy, cseh származású izmos termetű, de öreg s nehézkes, hanem e mellett bátor, hidegvérű jó katona volt, magyarul nemtudott. Alhadnagyunk szintén az osztrák tüzérektől jött át hozzánk, egyszerű nyers embert, de bátor katonát ismertünk meg benne; más különben nekie úgy szólván semmi szerep sem jutott.

A csillagsánczba jövetelünk 2-ik vagy 3-ik napján egy tüzér azon hirrel jött a várból, hogy Makk és segédje fogságba tétettek; és Krivácsi őrnagynak kineveztetvén, tüzér-főparancsnok lett. Örömtelven megéljeneztük e hirt.

Makk tetteiről csak annyit tudok, a mennyit előadtam. Önvédelmi harezunk története kiegészítésül szolgálna, ha az akkoriban a várban lévő főtisztek valamelyike a Makk ügyét körülményesen közlené. Makk mig Komáromban valék, fogságban volt, azután nem tudom mi történt vele.

Szolgálatételünk abból állott, hogy fele a tüzérségnek egy éjjel, másik fele más éjjel állott készen az ágyúk mellett. Nappal többször rendeltettünk ki az ágyúkhöz.

Márczius 22-én éjjel csunya szeles, esős időben az ellenség az ácsi magaslatokon a váracsunk ellen elkezdte ütegei felállítását, viradatra annyira haladtak

a földhányással, hogy e mögött ágyúgolyóinktól biztonságban dolgozhattak.

Márczius 25-én a Duna partján czirkáló őrjára-tunk elfogott egy markotányosnéféle személyt; ez az őrnagy által az ellenség készületeiről tudakoztatván, azt monda, hogy az ellenség a jövő éjjel támadni akar. Ennek következtében mi tűzerek az éjjelt az ágyúk mellett töltöttük, a gyalogság is harcukészen állott; azonban az éj békével elmulván, pítymalatkor álmosan kazamátánkba vonultunk; de alig aludtunk el, zajos: „Rögtön ágyúhoz“ kiáltásokkal zavartattunk fel; — hirtelen felugorva toltunk ki a kazamátából, — megjegyzendő, hogy folyvást felöltözködve, karddal oldalunkon, és az irányzók gyutacs-táskával derekukon aludtunk, — minden késedelmezés nélkül mehettünk tehát. Az udvarra érve, mérgesen füttyültek az ellenséges nehéz ágyúgolyók fölöttünk, a bombák bömbölve pattogtak széjjel, mi támadást hittünk, — ágyúinkhoz érve, nyugodtabbak lettünk, mert ellenség nem látszott, s csak távol lévő sáncaikból lövöldöztek. Mink is erősen viszonztuk a tüzelést. Ezen nap az öreg sánckáplár parádés osztrák egyenruháját vette fel; nem tudom miért rukkolt ki teljes parádében, de ha az osztrákok iránti tiszteletből tette, akkor ezek hálátlanul bántak vele, mert mindjárt a lövöldözés kezdetén egy ellenséges golyó a lábát elvitte, el is halt bele.

Ez első bombázáskor mindjárt reggel a váracs közepén lévő laktanya és élelmi raktár meggyult, mire az ellenség még sebesebb tüzelést kezdett, hogy a tűz oltásában megakadályoztassunk; mi az ágyúzást

megszüntetve, a kazamátákba huzódtunk. Azonban egypár vakmerő társunk az égő raktárba belopódzott, és élelmi szerrel megrakva jött vissza; főhadnagyunk látta ezt, nem haragudott ezért, sőt megengedte, hogy a kinek kedve van, menjen a raktárba, mentsenek meg a mit tudnak, úgy is oda égne. A fiuk, daczára a kemény ágyúzás és bombázásnak, tömegesen rohantak a raktárra, és mindaddig hurezolták abból az eleséget, míg az égő fedél beszakadt. Szerencsére egy sem kapott sérülést.

Bombáztatásunk megkezdése nem rémített el, hiszen nem váratlanul jött ez, el valánk erre készülve; nem is volt ujság, mert már ekkor Komárom vára egy hét óta bombáztatott. Annyira egykedvűleg vétetett az, hogy a gyalogság mulatságból leste az udvarra leesett golyókat, s felkapkodták azt a földről, mintha csak alma hullott volna; egy golyóra 3—4 ember is szaladt, ellökdösték egymást, s a ki elkapta a golyót, kinevette a többit. Az el nem pattant, de még füstölgő gránátot is felkapdosták, szerencsére egy sem pattant el azokból.

A bombázás beálltával, nálunk is nagyobb tevékenység volt az ágyúk mellett, napjában egyszer-kétszer erős tüzelést kezdtünk az ellenséges sánczokra, a mit ezek viszonzottak; néha ők, néha mi hagytuk el előbb az ágyúzásat. Bomba-telepeket is építettünk, ilyenkor maga a főhadnagyunk igazgatta a munkát, fel sem vette a körülte füttyülő golyókat, sőt felállott a sáncz tetejére és hátulsó részét mutogatta az ellenségnek; ha figyelmeztetett, hogy vigyázzon magára, azt szokta volt válaszolni: „Für mich ist noch keine

Kugel gegossen“. Esténként, ha — a még mindig folytatott — kazamátai komédia bevégeződött, kimentünk a sánczokra, ottan énekeltük a „Szózatot“, midőn ennek bevégeztük e következő szakaszát:

És annyi balszerenese közt,
Oly sok vizzály után;
Mégfogyva bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán.

„Éljen a haza!“ „Éljen Kossuth!“ hangos kiáltásunk mellett — „Buúm“ „Buúm“ „Buúm“ ágyúink elsütésével a legérthetőbben bebizonyítottuk, hogy „Él nemzet e hazán“. Egynehány lövést téve, bevontunk a kazamátába, onnét neveltük lövöldözésünk által kihivott ellenség erős tüzelését. A kazamátában teljes biztonságban valánk, s nyugodtan hallgattuk a nehéz bombák szétpattanását, és a 24 fontos golyóknak váracunk falaiba való mérges ütődését.

Midőn a sánczokon voltunk, az ellenség lövegeiből kiereszkedő füstről tudtuk milynemű golyót küldenek felénk, e szerint megjegyeztük: most jön az öreg (bomba) — a mérges (gránát) — a sebes (közönséges golyó). — A bomba hangjára is találtunk hasonlatot: midőn a bomba a lövegből kijön, s a magasba repül, szakadozva kiejtve: „Kos—suth“ „Kos—suth“ hangot ad. Midőn lefelé jön: sebesen „Kiss“ „Kiss“ „Kiss“ hanggal szórja ki a csőben lévő sistersgő anyagot. Midőn leesik és szétpattan, haragosan „Bem“ nevét dörmögi.

Köztünk a szellem és hangulat kifogástalanul jó volt, mit Chladek főhadnagyunk fentartani és éleszeni tudott. Ő megbecsülhetetlen egyéniség volt. Saját

elszántsága és bátorságával, a veszélynek közönyös fel sem vevésével bennünk is fentartotta az elszántságot, és irányábani bizalmunkat megerősítette. Ő részünkre szórakozásról is gondoskodott, így az estéli bohóskodásra biztatta a fiúkat, a hazafias és lelkesítő dalok eléneklésénél érdekeltséget s örömet tanusított. E mellett igen szépen — mondhatni atyailag — bánt velünk. „Meine Kinder“ volt szokásos megszólítása; éreztük, hogy szeret minket, de mi is gyermeki szeretettel ragaszkodtunk hozzá. Parancsainak és kívánságainak nem félelemből, hanem azért, hogy neki kedvetlenséget ne okozzunk, feltétlenül és egész készséggel engedelmeskedtünk. Ő a fegyelem megtartásával szeretetteljes humanitást tudott párosítani.

Volt köztünk 3 olasz tüzér, kik a szegedi vár-tömlöczből, a magyar kormány által szabadon bocsátattak; ezek legtöbbet szidalmazták és fenyegették az ellenséget, — majd így majd amugy fognak a „Maledetto Tedescoval“ elbánni. De midőn a bombázás megkezdett, egy reggel kiszöktek a váracsból és a dunapart védelme alatt akartak az ellenséghez átszökni. Egy ór a bástyáról észrevette őket, s jelentést tévén, egy őrző utánuk küldetett, ezek el is érték a menekülőket. Az olaszokból egyik kardot rántott az őrzőjára, de lefegyvereztetvén, mind a hárman a váracsba hozattak. Méltó ingerültség támadt köztünk, s rögtöni agyonlövésüket kívántuk, — az őrnagy azonban a várba küldte őket, de onnét visszazállíttattak azon rendelettel, hogy a váracsban ítéltesenek el.

Kint az udvaron, — az ellenséges lövegek zúgása,

bombák bömbölése és golyók fütytyentése közt, — hadi törvényszék ült, — vagy is inkább állott össze, mi tüzerek mindnyájan oda valánk rendelve. — A három szökevény főbe lövetésre ítéltetett. Azonban az őrnagy kettőnek megkegyelmezett, s ezekből egyiket 75, a másikat 50 botütés elszenvedésére ítélte, a harmadikon, ki az őrjáratra kardot rántott, a halálos ítélet haladék nélkül végre hajtattott; ez alig vezetett 25 lépésre a hadi törvényszék helyétől, s agyon lövetett. Az első három golyó nem találta halálosan, még öt honvéd lőtt reá, de egyiknek sem sült el puskája, végre a 6-ik agyonlőtte. — Következett a botozás, ez ellen jelenleg mi tüzerek nem tettünk ugyan óvást, de sűgva tudattuk a főhadnagyunkkal, hogy gyalog tizedeseket rendeltessen ki, mert mi botozni nem fogunk. Két gyalogsági tizedes hajtotta végre a botozást, erős ütésekkel tettek, de azért egyetlen hang sem jött ki a bűnhődők száján. Másnap a várba fogságba kísértettek.

Voltak köztünk úgynevezett bravouros fiúk is. Különösen egy köztüzérnek, — paraszt fiú volt Léva vidékéről, — nevét elfeledém, — midőn az ellenség legjobban ágyúzott, kedve telt a sáncz legtetején pipázva sétálgatni. Ez vállalta magára a nemzeti lobogót naponként éjjelre a sánczról behozni, és reggel ismét kitüzni. Ő ezt ünnepélyességgel végezte. Felment a bástya tetejére, ott a lobogót kibontotta, háromszor meghajtotta az ellenség felé, aztán a 2-ik bástyától a sáncz tetején lassú lépésben haladt vele az első bástyához, ott az oszlophoz csatolta, az ellenség ilyenkor erősen tüzelt reá, de ő azt fel sem vette; sőt ha a

zászló már ki volt tűzve, és észrevette, hogy ez valamikép összetekerődött, daczára a reá irányuló tüzelesnek, kikapcsolta helyéről a zászlót, s azt addig igazgatta, míg az egészen szétterülvén, élénken nem lobogott. Ezen fiú őrzáratra, csatározásra többször kiment a gyalogsággal, s mind ezen életkockáztatás mellett sérületlen maradt.

A másik szintén paraszt fiú Léva vidékéről — Cserepes nevű — az én vetágyúmhoz volt beosztva. Ez szabad idejét azzal töltötte, hogy a leesett bombákat leste, és a melyik el nem pattant, azt a földből kiásta. Kiment a váracsból az ellenség felé, s nem gondolva a körülte elfütyülő golyókkal, hidegvérrel ásta a bombát, és csak akkor figyelt, ha bombát hallott jönni; nézte hová esik s elpattan-e? Ha el nem pattant, azon helyre jegyet tett, hogy később megtalálhassa. Haszna az volt, hogy minden kiásott és átadott bombáért kapott egy pfrtot.

Az ellenünk felállított ütegek éjjel-nappal folyvást, néha erősebben, máskor gyengébben küldözték reánk a bombákat és golyókat. A kemény kőfalról ártalmatlanul pattant vissza a golyó, a gödröket pedig, melyeket a bombák nappal fúrtak, éjjel a honvédség behúzta, kiegyenlítette. A váracs őrsege közt is első napokban az ellenség golyói kevés kárt tettek, a golyóktól a földtöltés és sáncz-kosarak védtek; a bomba közeledését sistergéséről meghallottuk, s nappal is lapda-alakban jól látható volt a közelgő bomba, éjjel pedig épen üstökös-csillagszerű fényvel jött, s így az elől lehetett félre huzódni. A bomba a földbe mélyen befuródván, szétpattanásakor a földdel együtt

kivetett darabjai ártalmatlanokká váltak; csak akkor pattant szét mérgesen és veszélyt hozhatólag a bomba, ha kemény tárgyra, kőfalra vagy — a mint egyszer a kapu védelésére felállított három fontos ágyúra esett; — ekkor vizirányban löki szét darabjait. — Később azonban az ellenség a bombákat, — hatot egyszerre — úgy küldte reánk, hogy azok felettünk a levegőben szétpattantak. Szép látvány volt ugyan egyszerre felettünk hat tömör füstgomolyagot szemlélni, melyek csendes időben perczekig csomóban maradtak, de másrésről veszedelmes és kártékony volt a sok részre szétpattant bombadarabok lehullása. Ez ellen nem volt védelem, cserebogárszerű zúgással estek le ezek szerte szét, s ha embert találtak, azt agyonütötték, ez által sokan estek el.

Áldozat a sánckáplár után — ha jól emlékszem — 2 gyalogsági katona volt, kiket akkor szakított derékon keresztül egy 24 fontos golyó, midőn a kútról dézsában vizet hoztak. Egy golyó a 4-ik bástya — Duna felé való oldalán lévő — kazamátájába betört, ott egy faltól a másikhoz vetődvén, 2 embert ölt meg. — Máskor 2 gyalog honvéd — cigányok voltak — egy el nem sült gránátot felfogván, kíváncsiak lettek kitudni, mi van abban. Próbálgatták a száján lévő fa-csővet kivenni, de nem tudták; fogta tehát magát az egyik, megtüzesít egy nagy szöget, a másik a gránátot a lába közé veszi, az előbbi pedig veri a fa-csőbe a tüzes szöget; a gránát tüzet kezd okádni, szétpattan, azt a ki a szöget verte, rögtön agyon üti, a másiknak mind a két lábát tövön összetöri, — ez is belehalt.

Tüzér-társaim közül legelőbb is ketten a sáncz

tetején oly golyó által, mely a földet érinté, és abból a fövenyt arczukba vágta, kaptak — de nem veszélyes — sérülést. Német Józsi bombásznak egyszer a sapkáját ütötte le, máskor a mozdonyrudat ragadta ki válla mellől a golyó, de a nélkül, hogy sérülést okozott volna.

Én egyszer nappal, midőn egy bomba-mozsár talapatát állítottam fel, ovatoságomnak köszönhetem életem megmentését. Hallottam ugyan is a bomba sziszegését, feltekintek, és észreveszem, hogy ez egyenesen felém tart, társaimmal hirtelen félre ugrottunk, azon pillanatban a bomba az általunk készülő talapatot szétrombolta. Máskor éjjel az ágyúmhoz tartozó tüzerekkel a bástyán az ágyúm mellett voltam. Gyönyörködtem a bombák hullásán, a bomba éjjel, mint a csillag világít, s midőn már lefelé jön, üstökös-forma tüzes farkat hoz magával. Legszebb látvány volt, midőn mi és az ellenség egyszerre bocsátottunk ki éjjel bombát. A két csillag szemközt egymással emelkedett felfelé s a magasban egymás mellett elhaladva, mind a kettő mindig sebesebben s tüzet okádvá sietett lefelé rendeltetése helyére. — Néztem és unalmamban olvastam a bombákat, mennyi esik le körültem. De egy bomba egyenesen nekem tartott, én a lafetta végén a már említett „Cserepes“ társammal vállvetve együtt álltam, meglököm őtet, s „szaladj“ kiáltással a sánczkosár mögé ugrottam; — másod percz alatt a bomba leesett, szétpattant, közelembe is hajtván égő anyagot és földet. Elhagyott helyemre sietek, ott Cserepest elterülve, s a lafettát felfelé állva s szétvetve találom. Cserepes fejének felső na-

gyobb részét elvitte a bomba, csak az orrából egy darab, száj és az ajak maradt meg, a többi társaim jajgatását is hallván, szaladtam jelentést tenni, és segítséget hozni. Többed magammal tértem vissza a szerencsétlenség színhelyére. Cserepes már meg is hidegedett, 2 tüzér-társam oly sebet kapott, melybe rövid időre belehaltak, 1 társam gyengén sérült meg, — ezeket társaim bekisérték a kazamátába, valamint a Cserepes hulláját is. De maradt még egy társam az ágyú torkánál a földhöz lekuporodva, ez mindegyiknél jobban jajgatott; ez egy korhely suszterlegény volt, szóval igen szeretett hetvenkedni, nálánál nem volt nagyobb vitéz, ha messze volt tőle az ellenség; de annál nagyobb félelmet árult el a golyók sívításánál. Hozzá megyek, s kérdek: „Mi bajod?“

„Jaj! jaj! jaj!“ volt az egyedüli válasz.

Tapogattam fejét, mellét, hátát, kezeit és lábait, de akár hol tapogattam, a folytonos „Jaj! jaj!“ kiáltásnál többet nem tudtam belőle kivenni, tapogatódzásomkor nagyobb fájdalmat egyszer sem érzett, meggyőződtem végre is, hogy nincs semmi sérülése, de nagyon megijedt; társaim addig a halottat és sebesülteket a kazamátába levitték, én is magam után haza húztam ezen bolondot. Ott találtam már az orvost, ez a sebesülteket kötözgeté, kik csak tompa lassú hangon adták jelét fájdalmuknak, ellenben a kórhelysuszter folyvást fenhangon jajgat; megboszankodtam, s parancsolólag rá kiálték: „Menj ki, mosd meg magad a vizeletteddel“. Ő meg is tette azt, s nemsokára jó kedvvel jön vissza, s nevetve mondja: „No már nincs semmi bajom“. — Rátekinténk, s ezen szomorú eset

daczára egyikünk sem tartóztathatta meg magát a nevetéstől; különösen is nézett ki. Arczán a megmosódás nyomai, de mivel a mosdálkodás nem igen volt a suszter barátunk szokása, a piszkos fekete arcz oly csekély folyadék mennyisége mellett, mint a mennyit jelenleg ő használt, csak egyes vonalakban tisztítá meg arczát, mi annál nagyobb ellentétet képezett a piszkosan maradt részekkel.

A temetés mindig éjjel történt, minden halott részére készítettett koporsó, s mielőtt a temetőre vitetnék, a kazamáta előtt több tiszték jelenlétében egyik társunk rövid bucsúztatót mondott. Főhadnagynk sem mulasztá el az ily alkalmat, szívreható szavakban áldást mondani a szabadságért elvérzett társunkra; — erős kitartásra buzdított minket, és tanácsolá az egymásiránti szeretetet és egyetértést, — mely által lehet csak reményünk szent czélunk győzelmének egykoron örvendhetni. A koporsó aztán vállra véve csekély kíséret mellett vitetett ki a temetőbe, mely kívül a váracson Ó-Szőny felé a Duna és régi sánczok közt rögtönöztetett. Itt „Isten veled“ „Nyugodj békével“ szóval a koporsó a sírba bocsátattott. A temetés után egynehány ágyúlövessel ádtuk meg az elhúnytnak a végső tiszteletet.

A mi ágyúink tüzelése kevés kárt tehetett az ellenségben, magas földhányás védte őket, melyeken az ágyúk torkaira csak keskeny nyílások valának bevésve. A távolság is oly nagy volt, hogy régibb szerkezetü mozsarainkból a bombák alig jutottak el odáig.

A várac ellen felállított első ütegek után az

ellenség Új-Szönyt teljesen leégette, s oda is ágyú- és mozsár-telepeket állított. Új-Szöny lakosai, a kik előbb el nem menekültek, most földönfutókká váltak; közülök 3 polgár váracsunkba jött, s mint önkénytes tüzerek bátran és ügyesen viselték magukat. Az ácsi parton lévő ütegek is szaporítottak. Hogy mennyi löveg volt a váracsunk ellen felállítva, biztosan már nem tudom, de legalább is 6 mozsár és 24 nehéz ágyú küldte reánk golyóit.

Egy éjjel a „Sándor“-sorezredből egy zászlóalj küldetett ki a várból az ellenséges sánczok bevételére, azonban e zászlóalj meg sem kezdte a támadást, hanem az ellenség előőrseinek: „Halt! Wer da?“ kiáltására megfordult, s szaladva jött a csillagsánczig.

Máskor közülünk Kailing tüzemester és Sturm tizedes vállalkoztak, hogy 2 század honvéd kíséretében beszőgezik az Új-Szönyben felállított lövegeket. Egy éjjel a két század kirendeltetett, s a fentebbi vállalkozó tüzerekhez a zászlót kitűzni szokott tüzér is csatlakozott, a Duna partján Új-Szöny felé nyomultak. A három tüzér ment elől, az ellenséges előőr s „Halt! Wer da?“ kiáltására „Gut Freund“ válaszoltak. „Welches Geschrei?“ kérdésre a mieink véletlenül eltaláltak a valódi jelt. „Passirt“ kiáltott az őr. A mieinknek sem kellett biztatás, siettek az őrhöz, ezt elfogták, valamint az ott lévő egész előőrséget is. A foglyok azt állították, hogy a mieink az ágyúig feltartóztatás nélkül eljuthatnak, mind ennek daczára a vezénylő honvédszázados a visszahúzóadásra adta ki a parancsot. Hiába rimáncodtak és később szitkozódta k tüzeink; hiába biztatták a gyalogságot, hogy ha bár

bukkannának is még ellenségre, azokat a jelszót tudva, meglephetik és elfoghatják, s így az ágyúk beszögezése reájuk nem hozhat veszélyt, — a százados megmaradt szándéka mellett, s vissza kellett vonulni a váracsba. Megmagyarázhatlan a százados eljárása, de hogy így történt, az való.

Április 10-ike körül ezudar zivataros éj után reggelre a váracs előtt Új- és Ó-Szöny közt tőlünk alig 800 lépésre új sánczolást láttunk. A 2-ik egyenközü (parallel) vonalban kezdte meg az ellenség a munkálatot. Ez egyelőre megszeppentett minket. Főhadnagyunkra néztünk, ez hidegvérüleg vette a dolgot, s mondá: „Több ágyút kell hozatni a várból, s ha nem adnak — sz—k az egészre.“ Tüzelést parancsolt, de ezen új sánczok felé 6 ágyúnál többet nem lehetett irányozni, az ellenséges ütegek is erős tüzelést kezdtek reánk, végre is sikeretlennek mutatkozván lövöldözésünk, a kazamátába vonultunk, rövid idő mulva ismét nyughatatlanítottuk a 2-ik paralellán dolgozókat.

A közlekedés a várral ladikon éjjel történt. A hajókból rögtönzött hid egy napnál tovább nem volt használható, a hajókat az ellenséges golyók átfúrták, s elsüllyesztették.

Többször küldettem én is lőszerért vagy ágyúért a várba, egy este oda mentem, másnap a szükséges holmikát ott kivettem, és következő este visszatértem. Ezen küldetést igen szerettem, mert legalább egy éjjel nyugodtan alhattam, és ott régi társaimmal találkoztam. De egy napi mulatásom után a várban, már vágyakoztam a csillag-sánczba, pedig ez volt

Komáromban a legveszélyesebb hely; hiába, mindenütt jó, de legjobb otthon, s nekem ez időben az volt otthonom.

A ladikon a Dunán átkelve, a belső ó-vár fala mellett kellett a vár főbejárásához menni. A várfalon az örök oly gondatlanok voltak, hogy sem a ladiknak a parthoz érkezéssel, sem hosszú útamban a kapuig soha sem állítottak meg, s soha sem kérdezték a tábori jelt; sőt a vár főbejártához közeledve, lépteim dobogása hallattára a kapun belől lévő őrsietett a bezárt kis ajtót kinyitni, a nélkül, hogy kérdezte volna: „Ki vagy?”

Először mindig Kocsis Náczi barátomat, — ki a várban a laktanyában lakott, — kerestem fel. Többnyire nála találtam a „dallos” régi bajtársamat is. Néha aztán elmentünk a vendéglőbe vacsorálni, de többnyire otthon ettünk valamit, s hazánk sorsáróli beszélgetéssel, s arról a várba beszivárgó hírek előadásával vagy tréfás beszélgetéssel folyt le az idő. A hírek reánk vigasztalólag, nagyítva terjesztettek elő, mindig azt beszéltek, hogy egynehány nap múlva itt lesz a magyar sereg, de ennek kevés hitelt adtunk, mert már régóta beszéltek azt; s gondoltuk, hogy ha a magyar sereg jön, az nem lábujjhegyen s titkon közeledik, hanem ágyúdörgéssel ad jelt magáról.

Beszélgetésünk felvidítésére nagy részben anyagot szolgáltatott a várban lévő öreg tüzérhadnagyok és ezek nejeinek tettei. Makk a várban maradt s többnyire a nyugalomban lévő öreg osztrák tüzéreket szerette előléptetni. Egy néhányat hadnagyokká nevezett, ezek többnyire házasok voltak, s noha kivállott

közülök is egy pár jó honvéd, pl. a mi főhadnagyunk, de nagy része igen ügyetlen tiszt lett, a honvédtüzér-tisztek által viselni szokott széles s egyenes karimájú u. n. Kossuth-kalap, hosszú széles s vörös strucz-tollal teljességgel nem illett fejükre. Egyikük büszkeségében azt sem tudta mint járjon, másik ellenben népszerűséget keresett, s nevetséges módon ereszkedett le a köztüzérséghez, nem fogták fel állásukat. De legneveltségesebben néztek ki, ha lerészegedtek, a mire a jó tiszti fizetésből minden nap tellett pénz. — Hát nejeik? Kik számos évekig mosással keresték élelmüket, szegényesen éltek, s most egyszerre „Gnädige Frau“ lettek, ilyeken igen kirí az új úri öltözet, s még inkább az úrias modor negélyezése, más részről örömüknek teljes naivsággali nyilvánítása. Egyszer Kocsis Náczinál voltam, midőn sebesen betoppan hozzá egy ily hadnagyné, s nagy örömmel mutogatja mind-egyikünknek az akkor először kikapott havi gázsét; — sok pénz volt ez.

A várban alvásra mindig jutott részemre egy üres ágy, itt levetkezhettem, s jó izüen alhattam, csak egyszer lármáztak fel ágyamból, ágyúhoz parancsolván a tüzéreket, de ezek az első parancsolatra nem hallgattak, többször kellett őket sürgetni, míg végre vagy egy pár óra múlva kitakarodtak. Addig ugyan elfoglalhatta volna az ellenség a várat.

Reggel benyújtottam az illető tisztnek a kívánt holmikról szóló jegyzéket, ezután egész nap szabad valék. Az időt régi bajtársaimmal elmulattam, vagy kimentem a várost körül nézni.

Az összes városi lakosság a cigány-mezőre lete-

lepedvén, az egész városban a nappali órákban is oly síri csend volt, mint éjjel szokott a városokban lenni, midőn már mindenki nyugossza napi fáradoalmát. Az ember léptei viszhangot adtak, egyes őrzőjárat szabályos léptei kongottak, a golyók sivítása, a bombák sistergése fent az eget élénkebbé tette, mint itt lent ez elhagyott város volt. Az egész városban egyetlen czivil embert láttam egy félig nyitott bolt ajtaján kikukucskálni. Az utca kövezetét a bombák által okozott gödrök egyenetlenné tették, a kapuk, boltajtók mindenütt zárva, a házak ablakai nagyrészt betörve, a falak leszakadva, a tetők belyuggatva, helyenként leégve, s mindezekből a töredékek fedték az utcát, — néhol földszint a kitört ablakon a szobába tekintve a bomba kiméletlen pusztításainak nyomai tüntek elő, más szobákban a nyitott fiókok s szekrények, elszórt ruhadarabok a hirteleni menekülés nyomait mutatták. Lélekrázó és borzadást keltő lett volna ez békés időben egy jámbor emberre, de háborúban az elfásult katonának az ily látvány érdekesnek tetszett.

Este az elkészített holmival vissza mentem a csillagsánczba. A Dunán való átkelés éjjel sem volt biztos, akkor is ugrált azon az ellenséges golyó, a bombák is potyogtak, vagy a levegőben szétpattanva, darabjaik eső gyanánt hulltak a vízbe. Komolyszerencsétlenség ily átevezésnél azonban sem velem, sem — legalább tudtommal — mással nem történt. Egyszer, midőn a 2-ik paralellát megkezdte az ellenség építeni, egy 18 fontos ágyút hoztam át, már közel a túlsó parthoz egy ágyúgolyó épen ülésém alatt fúrta át a ladikot, azonban megfeszített evezéssel sikerült

annyira kijutnunk, hogy csak térdig érő vízben süllyedt el a ladik; a benne lévők megmenekültek.

Ezen ágyút másnap a 3-ik bástyára felhúztuk, s midőn épen helyre akartuk igazítani, közénk esik egy bomba, szétugrottunk ki merre tudott; többen oly nagy szökést tettek, hogy a bástyáról a kazamátá homlokfalazatán keresztül le az udvarra estek, itt főzött a gyalogság, ezek vállaira, hátára vagy épen a fazékba hulltak társaim, — az első rémülés után volt kaczagás, mert oda lent baj nem történnén, nevetséges szint öltött a jelenet, azonban fent a bástyán egy tüzer élettelenül maradt, holott legkisebb sérülés sem látszott rajta. A bomba szele, vagy a rémület okozhatta hirteleni halálát. Ez időben kaptunk még a várból egy 12 fontos ágyút, és egy tiz fontos vetágyút. Különbén mind ez kevés volt az ellenség működésének megakadályozására. Bámulatunkra azonban, a 2-ik parallel kiépítése abba hagyatott, okát akkor nem tudtuk, valószínűleg a magyar sereg közeledése miatt maradt félben.

De az első vonalból az ellenség tüzelése kisebb-nagyobb mérvben folyvást tartott, volt ugyan többször 2—3 óráig is szünidő, sőt húsvét első napján egész délig nem történt lövés. A mint már említém, minden nap az ellenség vagy mi erősebb tüzelést indítottunk, a mi viszonztatott, ily tüzelés után, midőn a kazamátába bementünk, első kérdésünk egymáshoz ez volt: Nem sérült-e meg, vagy nem esett-e el vagy egy közülünk, mert gyakran történt ez. Április 15-ke körül egy hosszab ágyúzás után a kazamátához érve, csupa szomorú arcczal találkozom. „Mi baj?“ kérdém.

„Nagy csapás ért minket, főhadnagyunk lábát egy gránát-darab eltörte“, válaszolta egy társam. A főhadnagyunk, midőn a tüzelést beállította, s a bástyáról a garádicson nehézkesen oldalt lefelé halad, épen akkor egy gránát előtte az udvarra esett; még ő figyelmeztette az udvaron főzéssel foglalkozó honvédeket. „Vigyázzatok, mert megsérthet a gránát.“ A fiúk félreugrottak, s kikerültek a bajt, és épen a másokat ovatosságra intő derék és szeretett főhadnagyunkat érte a veszély.

Midőn e szomorú hírt meghallottam, a sebesült már a kamrácskájába bevitetett. Rövid idő múlva az altiszteket magához hívatta, midőn mindnyájan megjelentünk, s ágyát fájdalmas érzéssel körülálltuk, nyugodt komolysággal erős hangon kezdé németül beszélni:

„Édes fiaim! nem akartam búcsúzás nélkül elválni tőletek. Én meghalok, a gránát-darab czombomban a csontot összetörte, ez brantba jön, és én csak addig élek — ezt kicsinylő egykedvűséggel mondá — mig a brant szívemhez ér. — No de nyugodtan halok meg, mert lelkiismeretem tiszta.“

„Nem vagyok ugyan e haza szülöttje, de szívem, érzelmem magyar, és egész készséggel áldoztam fel érte magamat. Szerettem volna ugyan a magyarok győzelmét megélni, de ha az Isten másképp rendelkezett felőlem, zúgolódás nélkül viselem azt. — A halál küszöbén — mindenre a mi szent — arra kérlek titeket, tartsátok fel magatok közt az egyetértést, szeresétek egymást. — Ha ti, ha a magyar nemzet egyetértőleg működik, nincsen hatalom, mely azt legyőzné,

újlag is mondom: Szeressétek egymást, engem pedig tartsatok meg emléketekben. — Isten veletek!“

Mély elérzékenyülés fogta el szívünket, könnyözön közt fogtuk meg e nemes lélek által felénk nyújtott kezét, mindnyájan megcsókoltuk azt, s egy végső „Isten veled“ mondva, siettünk kifelé. „Boszú!“ „Ágyúhoz“ kiáltásokkal széjjel ágyúink felé szaladtunk, hogy lövöldözésünkkel az ellenségben boszúnkat enyhíthessük. De a szerencsétlen beteg minket visszahivatott.

„Ne tüzeljeteek fiaim — mondá — mert ha lövöldözni kezdtek, akkor az ellenség azt viszonzni fogja, ez pedig részemre nagy baj lenne, mert én mielőbb akarom magamat a várba átvitetni, hogy még láthassam nőmet és gyermekeimet; s így szeretnék veszély nélkül átjutni a Dunán.“

Felhagytunk szándékunkkal, ő akadály nélkül vitethetett a várba, a hol másnap reggel meghalt. — A mily hidegvérű volt egészséges korában, oly nyugodt vala halálos ágyán. Említették neki tisztársai: „Sokszor figyelmeztettünk, vigyázz magadra, de te mindig azt mondtad: Nincsen számodra golyó öntve.“

„Hiszen nem is golyó öl meg engem, hanem gránát.“ Felelé majdnem tréfás hangon.

Ezen szomorú nap estéjén a várba küldtettem lőszeranyagokért, — másnap tehát a várban időzván, kísértáltam a cigány-mezőre, a város népségének jelenlegi tanyáját megnézni. Ez megható látványt mutatott; az épületnélküli sík és tágas tér olyformán nézett ki, mint nagy tűzvészkor azon hely, a hová a helységbeliek ingóságaitat kiviszik. Bútorok, ágynye-

műek főzőedények s különféle házi eszközök, zsákokban kisebb-nagyobb mennyiségű élelem, mindez minden családnál külön egy csomóba volt összehordva. E mellett deszkából vagy vászonból igen kezdetleges kinézésű kunyhó- vagy sátorfélék is voltak, hol éjjel, vagy esős időben a család magát meghúzhatta. A holmik előtt tűz lobogott, melynél a háziasszonyok ételt főztek. Akadtak kivételesen vásári deszkabódék is, ez már a kényelem netovábbja vala. Ezen tanyák közt széles utak utcákat képeztek, melyen a nép mozgott. Így tűrte a komáromi polgárság dicséretre méltó hazafias önmegadással öt hétnél tovább az ostrom sanyarúságát.

Kalandozásom közben azon úri nővel találkoztam, kinél karácsonkor a kassai nemzetőr barátaim szállva valának. Nyájasan fogadott, és kérdé: Mi az oka, hogy engem azóta nem láthatott? Elmondám neki, hogy előbb előőrson kint a falukon tanyáztam, most pedig a csillagsánczban vagyok.

„Ah tehát ön ott van, ugyan mondja meg, igaz-e, hogy már közelebb új sánczokat épít az ellenség?”

„Igaz.”

„És való-e, hogy Chladek főhadnagyot megölte a golyó, s hogy már többen elestek?”

„Való.”

„No és önnek még most is oly kedve van a honvédelethez, mint karácsonkor volt.”

„Oh asszonyom! — lelkesedve felkiálték — anyám jobbkor nem szülhetett volna! Nem tudhatom eléggé áldani a gondviselést, hogy ily alkalmat nyújtott hazámat szolgálhatni.”

„Nem hihetem önnek“ felelé s tovább ment a nő.

Pedig ünnepélyesen állítom, hogy a mit ez úri nőnek mondtam, az teljes meggyőződésemből s szívem érzelméből származott. Soha boldogabb s magammal megelégedettebb nem voltam, mint általában egész honvédeletem, de különösen Komáromban az ostrom alatt. — Azon öntudat, hogy nemes czélért áldozom életemet, felemelte lelkemet. Ekkor lett megfoghatóvá előttem, mint voltak képesek az első keresztyének vallásukért vidáman szenvedni a martyromságot. Be tudtam én látni helyzetem veszélyességét, de épen annak örültem, ha hazámért mentől hasznosabb szolgálatot tehetek; mentől nagyobb volt a veszély, annál nagyobb volt reám a szükség, és nálam a készség azzal szembeszállani.

Ezen önfentartásért való küzdelem szerencsés bevégezése esetére hazám jövője — fiatalsági jóhiszeműséggel — a legragyogóbb színben lebegett előttem. Ábrándos képzelettel reméltem, hogy győzelmünk által a tekintély és előítéleten alapuló hatalom meg lesz semmisítve. A végrehajtó hatalom a nemzet által szabadon választva, mint a nemzet legelső szolgája, kötelességének ismerendi önzéstelenül egyedül a haza javának áldozni életét. Minden hivatalnok egyedül csak a haza érdekét fogja szem előtt tartani. A nemzet polgárai közt az eddigi politikai kasztok, és vallási felekezetek által okozott feszült, sőt néha ellenséges viszony az egyenlőség és felvilágosodás által testvéri szeretetre, egyetértésre, és a közjóért önfeláldozásra fog változni. — Elfogulatlan igazságkiszolgáltatás létezend; minden személyválogatás nélkül — a bűn

büntettetni, s az érdem jutalmaztatni fog. — A társadalomban az erkölcsi és keresztyéni erények túlsulyra vergődvén, irányadóul és szövétnekül szolgálандnak. Minden nemtelenség, aljasság megvetésben részesülend. — A becsületesség mellett a képesség és munkásság fog előnyben részesülni. — Szóval győzelünk esetére a haza és emberbaráti önzetlen szeretet, s a teljes igazságosság megtestesülésének diadalát hittem.

Igaz ugyan, hogy lehetett tapasztalni köztünk is elég oly tényeket, melyek az igazság, egyenlőség, testvériség és a haza iránti szent köteleesség fogalmával — nézetem szerint — meg nem egyeztek; no de ezeket mint a rendkívüli körülmények elháríthatatlan kinövéseit tekintém, s gondolám, majd másképp lesz ez, ha megjön a béke, nyugodtan fog lehetni rendelkezni. Akkor majd kivetődik a konkoly s csak a tiszta búza marad meg.

De mellözve a fentebbi főrugókat, melyek lelkesítő ösztönt szereztek bennem, a katonaelet egyszerűsége és gondtalansága is kedves lett előttem. Nem kellett itt, mint közembernek a divat szabályaira tekinteni, feszes illemszabályokhoz alkalmazkodni, s a hiúságnak tömjéneznii. Az egyszerű kopott és foltos ruhában nem szégyelhettem magam bár ki előtt megjelenni. Gond a megélhetésről és jövőmről egy cseppet sem háborgatott, az élelmet naponkint kikaptam, lénung minden 6-ik nap rendesen fizettetett, a pénzzel való gazdálkodás tehát csak rövid 5 napra kívánt előszámítást. De még erre is hanyag voltam, első két nap szabadon költöttem, ezután vetettem számot erszé-

nyemmel, elosztva 3 napra a megmaradt pénzt, de ezt sem tartottam meg szigorúan. 5-ik napra ritkán maradt garasom, ezen napot megszükölttem, hiszen következett a feltámadás, vagy Kossuth nevenapja, a mint is a lénungkiosztás napját neveztük. — A csillagsánczban különben a pénzzel más rendszert követtem, ott élelmem volt elegendő, bort kaptam magam részére egy itczét, két barátom nem ivott bort, ezek is nekem adták illetőségüket, 3 itcze borom volt naponként, pénzt tehát itt csak pálinkára költöttem, ezt ha alvászomból felkeltem, azért ittam, hogy álmos ne legyek; ha lefeküdtem azért, hogy hamar elaludjam. Ekként a megtakarított összeget akkor vettem igénybe, ha Komáromba küldtettem.

A szüntelen sok jó pajtások közt való élet szintén tetszett fiatal kedélyemnek. Azon egy kellemetlenség, hogy naponként vadászatot kellett tartanom oly állatkákra, a melyekből a mit megöltem, nem volt az enyém, hanem a megmaradtak maradtak sajátjaim, vagy igazabban én az ő sajátjok, ezen egy kellemetlenséget — a más sok jó oldala mellett katonai életemnek — könnyen eltűrtem.

Szóval kedvemre való élet volt ez. Kérdheti valaki; hát életem veszélyessége nem okozott-e aggodalmat. Ez soha sem jutott eszembe, életemet örömmel ajánlottam fel, e részben minden aggodalom alól felmentettem magam.

Április 19-én kelet felől ágyúzást hallottunk. Ekkor volt Nagy-Sarlónál ütközet. Ez czáfolhatatlan jele volt seregünk közeledésének; éledt mindnyájunkban a bizalom felszabadíttatásunk iránt, — éledt mon-

dom, mert ismerve Komárom helyőrségét, s e közt a laza fegyelmet, nem hittem, hogy képes lenne visszaverni egy okszerűen rendezett éjjeli erős rohamot. — A bombázás ideje alatt egyszer Komáromban a vendéglőben vacsorálván, a mellettünk ülő gyalogsági tisztek a vár tarthatlanságáról beszélvén, igen reménytelenül nyilatkoztak, s egyikük azt mondá: „Bizony jó lenne magunkat civil ruhával ellátni;“ a másik tiszt felelé: „Már én ilyet szereztem is magamnak.“ Valjon támadás esetére mit lehetett ily tisztektől várni? Hogy a Sándor-gyalogság a sánczok elleni menetelükben mint viselte magát — már előadtam. Azt is veszélyes könnyelműségnek és teljes rend s felügyelet hiányának tartám, hogy túl a Dunáról minden megszólítás nélkül a várba mindég bejuthattam. — Aztán új évtől fogva a 10 ezerre tehető komáromi sereg egyetlen kis vivmányt sem birt az ellenség ellenében tenni, mi a vállalkozó szellem és erély teljes hiányát bizonyítja.

Visszaveretett ugyan egyszer a Komárom elleni támadás, de ez érthetetlenül ügyetlen volt; fényes nappal a Vágduna oldaláról közeledett az ellenség, messze a távolban lehetett őket látni; tüzérségünk kényelemmel elkészülhetett; mielőtt az ellenség lőtávolba érkezett, ki lehetett venni ennek számát és ez oly biztatólag hatott parancsnokainkra, hogy kartácslövésre hagyták jönni az ellenséget, s akkor erős tüzelést kezdvén ellene, ezek rendetlenül visszafutottak. — A várnak ilymódoni megtámadását alig gondolom másképp megkísérletnek, minthogy bent a várban voltak az ellenségnek emberei, kiknek eredményre kellett

volna segíteniök e megtámadást; tán Makkba bizakodtak, csakhogy ő már akkor fogva volt. Beszélték, hogy osztrák tüzeireket fogtak el a várban, kiknél az ágyúk beszögezésére való eszközöket találtak. Való volt-e ez? Állítani nem merem, ilyenkor a közkatonaság közt sok kószahír kering. — Így egyszer azon hír terjedt el, hogy pékeinket mind becsukták, mert megmérgezték kenyereinket, — jól emlékszem, ezen hír hallásakor több társam érezni képzelte, hogy a gyomrát valami csikarja, pedig ez alaptalan hír volt.

A csiHagsánczban is gyenge ellentállást fejthettünk volna ki az ellenség általi megtámadtatásunk esetére; ha ez, éjjeli rohammal kísérlette volna meg váracsunkat bevenni, valószínűleg kevés veszteséggel urává lett volna. Mert először is kevés ágyúnk volt, de a mellett még igen kevés tölténykészlettel rendelkezünk. Hat tüzer ugyan folyvást töltényeket készített, de ágyúztunk is sokat, s e miatt egyes ágyúnál éjjelre legfeljebb 10, de sokszor kevesebb töltény maradt. Ha már a falakat kezdte volna az ellenség megmászni, s mi csak a kazamátából lövöldözhattünk volna reájuk, akkor habár lélekjelenlétünket egyikünk sem veszti el, mégis nagy zavar keletkezendett, mert ki volt ugyan adva, hogy a tüzeirek ily esetben a bástyán lévő ágyújoktól az ez alatt lévő kazamátába húzódnak s onnét lövöldözzenek, de nem volt e részben próbagyakorlat. Már midőn hosszabb ideig bombáztattunk, nappal az ágyamon pihenve arról gondolkodtam, hogy támadás esetére, ha a kazamátából fog kelleni lövöldözni, miképen fog lehetni a töltényeket, különösen a kartácsot hirtelen előszedni. Az ágyú mellett volt fek-

vésem; ágyam alatt a töltényekkel telt láda, megtekintém ezt, keresem benne a kartácsokat, s nem találok; jelentést tettem, s csak ekkor adattak ki kartács-töltények. — A gyalogságba sem lehetett nagy bizalmat fektetni, említettem már, hogy a szökevény olasz agyonlövétésekor több honvédnek a puskája el nem sült, ily állapotban lévő puskákkal alig lehetett volna a támadó ellenséget hátrálásra készíteni. Az új-szónyi ellenséges ágyútelep beszögezésére kiküldött csapat százados-parancsnokának eljárása, a gyalogsági tisztek bátorsága és elszántsága iránt csökkenté bennem a hitet. De a gyalogságnál fegyelem sem létezett, éjjel az őrállásokon többször találtam alvó katonákat, egynek a puskáját is bevitettem az őrmesternek; azért az illető még sem kapott büntetést. — Hogy a várbeli tüzérség, melynek fedezete alatt van e váracs, mily módon segített volna rajtunk, abból lehet itélni, a mit a várban alvásomkor tapasztaltam.

Mindezek mellett a félelem nem rémített, a halálra el voltam szánva, s nyugodtan vártam a sors végzését, azonban e hosszas feszült helyzet a lelki erőteljes kifejtését igényelte. Nyílt téreni hadjáratnál ha a katona egy nap csatában van, több napig ismét veszélyen kívül létezik, s ha csatát vesz is, van útja a menekülésre. De a várostromkor a várban lévő katona, különösen a tüzérség naponként többször van életveszélynek kitéve, s a vár megrohanásakor menekülésre számot nem tarthat.

Április 20-ik vagy 21-ikén délután a bástyákról nagy népcsoportot láttunk a vágvonalai töltéseken, kiknek éljen-kiáltásuk hozzánk is elhatott. Egyelőre

nem tudhattuk, mit éljeneznek, de határozottan jó jelnek tartottuk; este a várból érkező embereink mondták azon örvendetes hírt, hogy Guyon zsidóruhában egynehány százarral megérkezett, s a magyar sereg is egypár nap alatt itt lesz. Örömlünkben erős ágyúzást indítottunk az ellenségre, a mit ez viszonzott, s eredménye egy tüzértársunk halála lett.

Április 22-kén a Vágduna-oldalról vonultak be Komáromba felmentő seregünk előcsapatai. Ezek Nagysarlótól Komáromig szabadon találták az utat. 23-án reggel szándékom volt az új főhadnagyomtól szabadságot kérni a Komáromba menésre, hogy ott az érkező sereg közt ismerőst keressek, s újságot hallhassak. Illőn akartam Komáromban megjelenni, ruhámat kikefélttem, megfoldoztam s a bakkancsomat kezdém fenyegetni, e munka közben a hallandó jó hírekről ábrándoztam, szinte repesett szívem az örömtől, találgattam kire remélhetek ott akadni. Egyszer csak a kazamatánk első szobájában nevémet hallom említeni, s utána felelni: Ott van a másik szobában. Hátratekintek — — testvérem, mint honvédhadnagy, áll előttem.

„Pista!“ örömkialtással — bakkancsot, kezét eldobva elébe szaladtam. Ily meglepő örömem életemben nem volt. Hogy ezen idősb testvérem alacsony gyenge testalkotásu ember létére honvédnek felcsapjon, az soha gondolatomba sem jött, — hogy pedig e perczen láthassam, — midőn a Dunán átkelés, az ellenség erős tüzelése miatt, mit épen a Dunára az ott készíteni kezdett híd ellen intézett, — nagy életveszélylyel járt, — azt álmodni sem mertem. Testvérem

volt az első, ki a Komáromba érkező seregből a csillag-sánczba átesolnakázott.

„Hogy akadtál reám? Hogy bátorkodtál a Dunán átjönni?“ kérdéseket intézém hozzá. „Ne törjed azon a fejed, látod, hogy itt vagyok. Már most készülj, és gyere be velem a városba.“

„Hohó! előbb a főhadnagyomtól kell elbocsátást kérni, sietek, rögtön itt leszek.“

A szabadságot megnyertem, bátyám sürgetett, de én még türelemre kértem, míg jobb és csinosabb lábbelimet kitisztítom. Addig társaim testvéretem körül vették, s örömtelt nagy figyelemmel hallgatták a kedvező híreket.

Elkészülvén, indulásunkkor testvérem megállít: „Gyuri, ma névnapod viliája van, vendégeld meg pajtásaidat.“ 20 pfrtot kezembe adott, én ezt egyik társamnak adtam, hogy vásároljon a mit akar, s fogyaszszák is el azt, ne várják hazaérkezésemet.

Midőn a ladikba léptem, testvérem lábamra néz, s mosolyogva kérdi:

„Ez-e csinosabb lábbelid?“

Ez volt biz az, noha minden kitünősége abból állott, hogy kicsiny volt s nem rongyos, de magas sarka ki volt görbítve, s a talpa is egy oldalra volt kidülve. — Aztán még tovább is állítsam magamról, hogy nincs bennem hiúság.

Az ellenség erős tüzelése daczára szerencsésen átértünk a tulsó partra. Útközben testvérem elbeszélte, hogy mily átalános a nemzeti lelkesedés, mindenki katonának siet, a 2-ik öregebb testvérem a vadászcsoportban van, s csak a 3-ik legöregebb testvér nem ka-

tona, különben ez negyven éven felül, családos s 6 gyermek atyja volt. — Elbeszélte seregeink győzedelmeit, Görgeyt mint jeles hadvezért dicsérte, ki hadászati képessége mellett a seregnél fegyelmet tud tartani, — ezek jó ellátásáról gondoskodik, s egyéniségét tekintve igen cynikus ember, ott fekszik táborban szalmán a többi legénységgel, holmi külsőségekre semmit sem ad. — Megtudtam a tiszafüredi kravált Dembinszky és Görgey közt, a midőn a tisztikar Görgey mellett tüntetett. Görgey után Damjanicsot, Klapkát és Guyont dicsérte, de általában az egész sereget igen magasztalta.

A sok jó hírek hallásában elmerülve, igen rövid időnek tetszett a vágdunai hídhoz való érkezésünk. Ezen hídon a magyar sereg egyes csapatai szakadatlanul húzódtak befelé. A gyalogság többnyire alacsony napbarnította s porfedte arczu fiatal fiúkból állott, kik épen nem katonás tartással, inkább meggörbedve csámpás lépésben mentek, ruhájuk kopott, borjújuk meglehetősen üres, de fegyverük elég tiszta volt. De midőn az „Igazodj!“ vezényszó elhangzott, a dob megperdült, mintha kicserélték volna őket, egyenes tartásban, szikrát lövellő szemekkel, lelkesült arcczal tanúsíták és hihetővé tették, hogy képesek voltak a fegyelmezett régi rendes osztrák hadsereget az országon keresztül kergetni. Az érkező tisztelnél sem látszódott a fényüzésnek semmi nyoma, ott lépdelték a csapat közt fáradtan porosan mint a többi legénység.

Testvéremet a Vág-vonal sánczai közt lakó theologus barátomhoz vezettem, ez mint tüzmeister az

élelmet kezelte, s az ottani csinos korcsmárosnével is jó viszonyban volt, ottan tehát jól ebédeltünk, — a borozás közt az érdekes beszélgetés annyira elrabolta az időt, hogy már esteledni kezdett, haza kellett indulnom. Testvérem a Dunáig elkisért, onnét este szerencsésen haza, azaz a csillagsánczba, az ellenség bombái és ágyúgolyói elé érkeztem. Pajtásaim résztvevő örömmel, és azon kijelentéssel fogadtak, hogy irigylik tőlem a mai reggeli jelenetet. Meghatotta mindnyájukat a testvéri szeretet ily szép példája.

VI.

Komárom melletti ütközet, Buda bombázására menetel, megbetegedésem, kórházi élet.

Április 24-kén az ellenség folyvást tüzelt, de kevesebb lövegből, s leginkább a Dunán szálakból épített hídra irányzá golyóit. Április 25-én a szüneteleni ágyúzás daczára reggel 11 óra tájban a híd elkészült; ágyúmtól néztem, a mint az építést vezető hidásztiszt be sem várva az utolsó hidlás letételét, kiugrott a hídról a partra, s sietett a váraocs parancsnokánál jelentést tenni.

Délután Klapka és Leiningen átjöttek a csillagsánczba, innét szemlélték és tanulmányozták a tért. Az ellenség még ekkor is, — habár gyérebber — ágyúzott; az ostrom ezen utolsó napján a levegőben szétpattant bomba darabja, egy igen fiatal izraelita tüzértársunkat ölt meg.

Estére mindnyájan az ágyúkhöz valánk kirendelve, az ellenség este 10 óra tájban tette ellenünk az utolsó lövést. — Tudtuk, hogy ez éjjel jön át a magyar sereg a sánczokat megtámadni. Csendes sötét éj volt, hallgatództunk, mikor jönnek már a miéink, nem volt semmi zaj, — éjfél tájban a Duna felé nézek, akkor veszem észre a Duna vize csekély fénylésénél, hogy köztünk és a Duna közt hullámanak a csákok

és puskák. Ki tudja mennyien haladtak el már ekkor előttünk, de az elvonulás oly zajtalanul történt, hogy azt nem hallás, hanem csak látás által vehettük észre. — Már ezek tudnak fegyelmet, gondolám magamban.

Április 26-kán reggeli 2 óra tájban az előttünk elterülő ellenséges sánczok egész vonalán egyszerre, mintha minden fegyver egyetlen villany-sodronnyal gyújtatott volna meg, kezdődött a puskatüzelés. — „Ezek ugyan jól vannak begyakorolva“, megjegyzést tettem.

A puskatüz szakadatlan folyt, biztosnak hittük győzelmünket, nem is aggódtunk az ellenkezőn, viradatt előtt már érkezett tudósítás, hogy a sánczok be vannak véve, és azokban 4 db 24 és 2 db 18 fontos ágyú lefoglalva. Ezeknek hozzánk szállítására lovakért küldtek Komáromba.

Midőn viradni kezdett, egynehány „Princz-Preusz“ gyalog, 2 század foglyot tisztjeivel együtt vezet felénk, mi a váracsból eleikbe siettünk. A váracs előtt a foglyok megállítottak, tisztjeink a fogoly tisztekekkel beszélgetni kezdtek, s szivarral kínálták meg ezeket, én egy „Princz-Preusz“ felé siettem, ennek szuronyán őrnagyi pléh gallérú és világos kék hajtókájú géhrok, és tiszti kard fityegett; akkor érkeztem hozzá, a midőn több hallgatói előtt mondá: „Kért ő tőlem pardont, de bizony én agyonszúrtam.“ A foglyoktól kérdeztük, ismerték-e ezen őrnagyot, egyikük egész nyugodtan válaszolta, hogy az ő zászlóaljparancsnokuk volt az, nem kár érte, igen kegyetlen ember vala. A foglyoknak mi semmi gúnyos vagy sértő szót

sem szóltunk, hanem a várból a csata szemlélésére kihúzódó egy pár polgár szidalmazta a fogoly tisztet, miért nyomorgatták annyira az ártatlan polgárságot.

A csatázás szüntelen folyt; 6 óra tájban tőlünk jobbra a miénk Új-Szőny felé egész a faluba húzódtak vissza, de a tüzelés mindkét részről egyenlő erősen tartott. Szép vala nézni az egymás ellen irányzott rakétákat, melyek füstből ívalakú vonalat hagytak a levegőben, több ily ív volt egyszerre látható. Szemközt a váracsbal is, a miénk erősen lettek megtámadva, s az ellenség oly közelre nyomult mifelénk, hogy nehéz lövegeinkből mi is tüzelni kezdtünk ellenük, ez az ellenséget hátrálásra kényszeríté. Regényesebb harczi látvány alig képzelhető. Elöl félkörben mindkét részről erős ágyú- és rakétatüzelés, a csapatok jobbra-balra kanyarodtak, mi a kis váracsból nagy ágyúinkkal adtuk a bass-hangot, mögöttünk a Duna, ezentul az ó-vár, melynek kapuján a magyar sereg villogó fegyverrel — váltakozva lovas, gyalog és tüzér — szakadatlanul vonult kifelé, s a hidon keresztül a csillagsánczhoz érve, csapatonként jobbra-balra oszoltak, erősítvén lankadni kezdő harcosainkat. Megérkeztek az elfoglalt ágyúk is, ezek egészen új, szép fényes lövegek voltak.

A várból folyvást érkező csapataink által küzdő seregünk erősödvén, az egész félkörben visszaszorította az ellent, Ó-Szőny oldaláról is apró honvédek két század, — öles nagyságú — fogoly gránátosokat kísértek.

Midőn seregünk utója is átjött a hidon, s kibon-

takozott, az ellenség mindinkább visszafelé vonult, de csatarendben s folytonos tüzeléssel. Csapataink a dombokon, hol az ellenség ostromtelepei valának, túlhaladván, mi is — most az egyszer mint nézők — utánuk mentünk, eljutottunk az ellenség sánczaihoz; meglepett ott minket a rőzsékből készült sánczok szilárd s tetszőlegesen csinos és szabályos szerkezete, bent a sánczokban a talaj hibátlan kiegyenlítetttsége és tisztasága. Ily sánczmunkálat tán egy világkiállításon is figyelmet gerjesztett volna. A sánczokban egynehány halottat találtunk, kik már teljesen levalának vetkőztetve, ezek közt egy alacsony sovány öreg férfi, ősz göndör hajjal, 3 szúrással a szíve táján tünt fel leginkább, ez a még foszlányokban rajta lévő finom és tiszta ingéről ítélve aligha nem a „Princz Preusz“ által leszúrt őrnagy volt.

Közvetlen a sánczok mellett reggelizett a vörössapkás 9-ik zászlóalj, ez már ekkor igen meg volt fogyva, noha már ujonczokkal is pótoltatott. Köztök ismerősre Tolnay Jancsi patvarista pajtásomra akadtam, ez még akkor is közember volt, kérdém mi ennek az oka? „Ej pajtás! lehettem volna már én tiszt más zászlóaljnál, de a vörössapkás régi pajtásaimat nem akarom elhagyni, inkább köztük és velük közember maradok.“ — E zászlóaljban sok kiképzett fiú gondolkodott ekként, ezeknek ambíciójuk többre becsülte a közemberi vörös sapkát, mint más csapatnál a hadnagyi aranybojtot. Ezen fiúk a mindig győztesen lobogó zászlójuktól megválni nem akartak, nem tudtak; s ennek becsülete megőrzéseért vakmerő elszánt-sággal harczoltak. — Egyes csapat — bármily fegyver-

nemhez tartozzék — ha egyszer bravourt tesz, és hírnévre vergődik, a magasztalás annyira büszkévé teszi azt, hogy jó híren csorbát ütni élete feláldozásával sem enged. Kerüljön ilyen csapatba egy gyáva ember, a többi közt bátorrá válik. Ez teszi érthetővé a vörössapkások vitézségét is. Ellenben ha a magát legelszántabban viselő egyén ily híressé vált csapatától más, nem jó hirben álló osztályhoz kerül, meglazul nála a bátorság, — elveszett a rugó, mi büszkeségét önfeláldozásra ösztönzé. Nemsokára a 9-ik zászlóalj tovább, előre rendeltetett.

A dombtetőről a hol álltunk, a még folyvást tartó ütközet nagy részét áttekinthettük. Nyílt tiszta mezőség volt előttünk, ezentúl jobbra erdőség zárta el a láthatárt, — balra tőlünk dombos emelkedések valának. Az ágyúk az egész vonalon bömböltek, jobbszárnyunk lassan előbbre hatolt, de a balszárnynak makacsabb ellentállással kellett küzdeni, itt lovassági atakra került a sor, a mi huszáraink meghátráltak, újlag összeszedték magukat, még egy támadást kíséreltek, de az egész osztály huszárság ismét hátrált, és vad futásnak kerekedett; szétoszolva szaladt, kinek merre tetszett, többen felénk jöttek, s kérdezték: „Merre kell a hídhöz menni?“ Nem válaszoltunk, s ők vágatva tovább nyargaltak. Guyon lengyel dzsidásokat küldött a hídhöz, hogy az átmenetelt előlük elzárja. — Azonban ezen osztály huszáron kívül az egész balszárny — bámulatomra — a helyén maradt, tüzéség, gyalogság egy lépést sem hátrált. Ekkor győződtem meg seregünk jelességéről, hiszen kevésbé jeles seregnél ha a lovasság megszalad, a többi csapat

is futásnak ered. A jobbszárnyról nyargalt egy ezred huszárság a balszárnyra, nagyszerű volt ily nagy csapat lovasságot vágatva s kardot villogtatva szemlélni. Ezeknek sikerült az ellenséget hátraszorítani, mit aztán az ellenség általános hátravonulása követett. Három óra lehetett délután, midőn ágyúink elnémultak. Hosszas és makacs ütközet volt ez, de részünkre teljes győzelemmel végződött.

Mi a váracsban a hosszas ostrom alatt kiállott szenvedések után most először vetkőzhettünk le éjjelre, s nyugalomban alhattunk reggelig.

Következő napokon minden szolgálattól felmentve tetszésünk szerint tölthettük időnket; én testvérem körében mulattam el egypár napot, ő ezután a sereg egy részével Győr felé ment.

E napokban a tábort jellemző zajlás lepte el Komárom környékét, a tömérdek élelmi és társzekerrek, meg-megszakítva kisebb-nagyobb honvédcapatoktól, vonultak a hídon keresztül, alig engedve tért a szolgálaton kívüli honvédség és polgárságnak a hídoni járásra. E tarka vegyületet tetszetősbé tette egy-egy üteg vagy huszárság megjelenése, gyakran tőrzstisztekből álló kis csapat lóháton huszár-kisérettel mindenki figyelmét magára vonta.

Görgey a várórségből magához rendelte azokat, kiket a vár-parancsnokság kitüntetésre érdemesnek tartott, több tüéztiszt kapott érdemrendet vagy más kitüntetést, — a csillagsánczból csak azon tüéztársamnak, — ki a zászlót oly ünnepélyesen szokta volt naponként a helyére vinni, és felállítani, — tüézt a mellére egy vékony vörös szalagból készült csokrot.

Görgey a jutalmazás mellett a büntető hatalom jelképét: akasztófákat is állíttatott fel a csillagsáncz mellett. E körül legtöbb bámuló ácsorgott, azon törvén fejüket, vajjon kik fognak felakasztatni? A közvélemény leginkább Makkot hitte és szerette volna függve láthatni, azonban e szomorú látványosság meg nem történt, senki sem akasztatott fel.

A táborban feltűnt nekem, hogy a honvédség egy része a Kossuth arczképét egy kis papir lenyomaton a csákója mellett hordta, kérdésekre azt felelték, hogy ez a függetlenségi nyilatkozat melletti tüntetés.

„Hát mi az a függetlenségi nyilatkozat?“ kérdém egyik ismerősömtől.

„Te még azt sem tudod? Épen nálam van abból egy példány, nesze, neked adom, olvasd el.“

Én ennek fontosságát nem gyanítván, csak akkor kezdtem olvasni, a midőn hazaérkezve, az ágyúm mellett kényelmesen letelepedtem. — Megrázkodtatót engem ennek tartalma. „No — felkiálték — már most az utolsó czérnaszál is el van szakadva.“ — Hogy a nemzetnek joga volt e nyilatkozatot tenni, s hogy a kiközösítettek azt megérdemelték, azt teljes-séggel nem vontam kétségbe; de e mellett azt is éreztem, hogy ezáltal nagy fába vágtuk a fejszét, s a helyett, hogy a bonyodalmat kiegyenlíteni törekednénk, azt inkább megnagyobbítottuk. — „No, de — ekkép végzém e tárgyban elmélkedésemet, ha már szóval kimondtátok a függetlenséget, hát ilyen-olyan adta, — legyetek is férfiak azt tettel keresztülvinni. Én magam részéről helytálló!“

A tisztelt olvasó méltán vádolhat következetlenséggel, mert tán én voltam társaimmal az első az egész magyar seregben, kik még 1848. december 17-én a nagyszombati vesztett ütközet után a koronát csákokóinkról letörtük. Tettem ezt elmémben már régebben megfogamzott vágyból, és szándékom teljesedésbe vételét előmozdítá nagy veszteségünk miatt az ellenség iránt felfokozódott dühösség és boszúvágy. Nem jutott akkor eszembe atyámtól sokszor hallott tanács: „*Quidquid agis, prudenter age et respice finem.*“ De minek is gondoltam volna erre, hiszen közember létemre csak nem hittem, hogy ezen tettem magamon kívül bár kire, annál kevésbé hazámra veszélyt vonandhat. Tettem azt minden meggondolás nélkül, egyedül indulatomat követve.

De midőn ily szakítás az országot képviselő legfőbb hatalomtól jött, akkor előmbe tünt ennek rettentő hordereje. — Előttem valószínűnek látszott, hogy most midőn seregeink mindenfelé győzedelmeskedtek, az ellenség hajlandó leend, vagy más hatalmasságok által is kényszeríttethetik, nemzetemmel méltányos egyességre lépni. Ezt igen kívántam volna, ez belső lelküлетem kifolyása volt. A békét mindig szerettem, s már gyermekkoromban, midőn egy játszótársammal összeveszttem, és az hozzám kapott, én sem hagytam magam, hanem elfogadtam a harczot, s ellenfeletem magam alá a földre szorítottam. Eddig nem kértem segílyt, de most midőn legyőztem, haragom megszűnt és segítségül hivatam társaimat, hogy jöjjenek szétválasztani és kibékíteni minket. Indulatom ösztönöz ellenségemmel bátran szembeszállani, s vele meg-

küzdeni, de ha győzők, érzelmem nem boszúállásra, hanem kibékülésre vezérel.

Azt is mondom, hogy a köztársasági kormányforma eszménykép volt előttem, vágyakoztam arra, azonban ez még nem zárja ki ezen végmegjegyzést: „De csak úgy, ha lehet“. — Mennyi vágygyal, óhajjal kell felhagyni ez életben az embernek, csak azért, mert kivihetetlen, vagy ennek látszik.

Alig egynehány napi nyugalmas és veszélytelen helyzetemet únni kezdtem, és az ellenség után menő táborhoz akartam szegődni. Egypár társammal Kri-vácsi őrnagyunkhoz reportra jelentettem magam; de ő azt felelte: „Ha még egyszer ily kérelemmel merészelnék hozzám jönni, becsukatom önöket; nekem önökre szükségem van“. Abba kellett hagyni szándékunkat.

Több nap múlt el, de szolgálatra vagy gyakorlatra még sem rendeltettünk, tehetségünk szerinti mulatsággal töltöttük időnket. Egy nap többen Ó-Szőnybe mentünk, megkivántam a tejet, hiszen egész honvédeletem alatt nem ittam, de a tejtől roszúl lettem; hogy gyomromat helyrehozzam, bort ittam, de ez nem használt, sőt kilelt a hideg és minden 3-ik nap délután visszajött az, — különben csak a láz alatt feküdtem, egyébkor roszúl nem éreztem magam; boszantott, hogy ekkoráig oly hosszan tartó rendetlen életmód, és kiállott sanyaruság mellett folyvást egészséges voltam, s most, midőn kényelemben nyugton élek, megbetegszem. Ugyan minek is ittam azt a tejet? Eddig a bor és pálinka jó egészségben tartott fel, miért pártoltam tehát el ezektől? Kór-

házba nem jelentkeztem, remélve így is meggyógyulásomat.

Május 7-ke körül, épen midőn nagy lázban feküdtem, tudatják velem, hogy én és még 3 tizedes társam Buda bombázásához vagyunk rendelve; ez örömhírrre felugrottam, a lázon erőt vettem, s siettem a többi választottakkal főhadnagyunkhoz. Több pajtásom tartóztatott: „Ne menj, hiszen beteg vagy, elmegyek én helyetted.“ — „Nem — válaszolám, — eleget bombázott engem a német, én is vissza akarom azt neki adni.“

Másnap délután volt az elindulás ideje, és pedig gőzhajón; én aznap az ebédet Kocsis Náczi, a theologus és a dallos régi társaimmal együtt költöttem el, megittuk a búcsúpoharat, s a gőzöshöz siettem. Ezen gőzösön vittünk 4 bomba-mozsarat, és az ellenségtől elfoglalt 4 darab 24 fontos és 2 darab 18 fontos ágyút. A tüzerek a bombák berakásával, a vontató-hajó fenekére, valának elfoglalva; csak úgy dobálták azt lefelé, míg végre egy bomba a másikhoz ütődvén, szikrát vetett, szerencsére a bomba széjjel nem pattant, és mi a többit óvatosabban raktuk be.

A hajó elindult, kevesen voltunk azon, egynehány tüzér, és egy gyalogsági hadnagy négy közhonvéddel, ezek egy foglyot kísértek Budára a főhadiszállásra. Ezen fogoly A—y előkelő magyar nemes családból való volt, ő az önvédelmi harc kezdététől mint huszárszázados szolgált a honvéd-seregben, de midőn Windischgrätz Pestet elfoglalta ott maradt, s most az osztrák sereg hátravonulásával ő is külföldre akart menekülni; azonban Komárom környékén a huszárok

elfogták, s a mint hallottam, találtak nála 40,000 pftot, és e mellett több bőröndöt ruhaneműekkel. A fogoly egy kis kabinban volt, s előtte katona állt őrt, különben a mellé rendelt tiszt társaságában a hajón is jár-kálhatott, kiszolgálására az inasát mellette hagyták.

A hajó szobái tárva-nyitva valának előttünk, azokban kényelmesen tanyázhattunk. Viradni kezdett, midőn Esztergom alá értünk, itt egy darabig időztünk a hajóhid kinyitására várva, ez idő alatt a várost tekintettük meg. Tovább indulván, innét egész Pestig a Duna két partját övedző gyönyörű vidék s Visegrád romjai szemlélésében nem gyönyörködhettem, mert a láz ma korábban jött reám, s habár a meddig birtam, a hajó fedelén időztem, de csak homályosan, mintegy ködbe borítva tünt fel előttem az egész vidék. Visegrádot elhagyva a láz a lábamról levert, a hajó orrában lévő s fényüzéssel butorozott kis szoba bársonypamlagjára lefeküdtem, de ezen kényelmes helyen a láztól gyötörve kevesebb nyugalmat találtam, mint egykoron, egészséges állapotomban, a kazamátában a kemény deszka-pricscsen.

Délután Budán felül a budai oldalon épen egy pataknak a Dunába szakadásánál állott meg a hajónk. A fogoly A—y őrizetével kiszállt s mindjárt tovább kísértetett; mi pedig a Duna partján telepedtünk le. A hajós nép a hozott holmik kipakolásához fogott, partra hordták az A—y nehéz bőröndejeit is. Még két nap tanyáztunk itten, közelünkben volt a patakra épített kis malom, ebben csak két molnárlegény lakott, ezek első nap délre galuskát főztek, mihez azonban már nem volt étvágyam, mindinkább rosszabbul érez-

tem magam. Elmentem az onnét nem messze — egy szőlőktől övedzett dombon — lévő nagy épületbe, mely ekkor kórháznak használtatott, kaptam az orvostól orvosságot, de ez semmit sem használt, sőt inkább rosszabbúl lettem. Nem csuda, egy kis meleg levest nem kaphattam, és a májusi hűvös éjszakát szabad ég alatt töltöttem.

Második nap délután értesültünk, hogy estére jönnek szekerek a lövegekért, és mi is ezekkel megyünk. Az A—y bőröndjei még folyvást ott heverték, a legénység azon gondolattól ingereltetve, hogy ha ők nem szedik széjjel abból a holmikát, hát mások fogják azt tenni, — a bőröndöket feltörték, azokban finom felső ruhák, de legnagyobbrészt igen finom fehérneműek valának, csak úgy válogattak abban a fiúk, 4—5 darabot is felvettek, míg végre vagy egy tetszésükre valóakadt; az önzés engem is csábított abból valamit magamnak elfoglalni; de midőn egy szép selyem zsebkendőt kezembe vettem, úgy éreztem, mintha markomban hangyák mozognának, s elgondoltam, hogy valahányszor ezen kendőbe az orromat fujnám, lelkiismeretemet mindig nyughataatlanítaná az, hogy ezt raboltam, — elcsaptam a kendőt és távoztam, hogy ne is lássam a rablást.

Estére megérkeztek a lovak és szekerek, s mi a lövegekkel és lőszerrel útnak indultunk. Emlékszem, hogy egy külvároson mentünk keresztül, hol egy kávéházba be is tértem, ez tömve volt honvéd tisztekkel, itt egy csésze feketét megittam, s tovább siettem a szekerek után; a szőlőhegyeknek tartottunk, mélyutakon lassan haladtunk mindig feljebb és feljebb, —

egy szekér felfordult, a többiek elhagyták, ennek fel-emelésére egy társammal hátramaradtam, mikor már ezt rendbehoztuk, a többi szekér jó előre haladt; utánuk indult az általunk felemelt szekér is, de én már annyira ki voltam merülve, hogy kénytelen valék a gyepre ledőlni, társamat magamnál tartóztattam. Rövid pihenés után elindultunk, össze-vissza bolyongtunk a hegyekben, míg végre viradatra egy völgyben fekvő kisebbszerű vendéglőhöz jutottunk, itt pálinkát reggelizvén előbbre mentünk; egy parton egy villában a Görgey főhadiszállására bukkantunk. Sok tiszt és közhonvéd részint ácsorogtak, részint jöttek-mentek az épület körül, mi is kissé megállapodtunk. A villából a velünk hozott fogoly két levéllel kezében szabadon jön ki az udvarra, egy levelet egyik, másik levelet másik tizedesnek adván parancsolólag mondja nekik, hová vigyék azt, s újra a szobába visszavonul. — „Hát ekként vagyunk — gondolám magamban — a helyett, hogy felakasztatnék a haza ügyétőli elpártolásért itt parancsolgat a hazájukért vérüket áldozó honvédeknek.“ Ezen egy eset is, a sok más számtalan mellett tanúsítja mennyire kiméletesen, sőt igen engedékenyen bánt a kormány azon magyarokkal, kik a haza ellenségeihez vonzódtak. A történelem nem mutathat fel humanusabb eljárást, mint az akkori magyar kormányé vala.

A főtáborhelyen megtudtuk, hogy csapatunk egy része 2 mozsárral a Gellérthegyre, másik része 2 mozsárral a „Városmajorba“ rendeltetett. Én társammal a Gellérthegyre siettem. Gyenge valék, folytonosan szomjúhoztam, s fejem bódult állapotban volt.

A Gellérthegy oldalán egy magas kőszikla mögött tüzerék tanyáztak, és az ott felállított 2 nagy ágyúból egész szenvedélylyel czélozgattak és lövöldöztek az alantabb fekvő vár bástyáin mutatkozó ellenségre. Feljebb menve, majdnem a csillagvizsgálótorony mellett, — mely a mostani citadella helyett e hegy tetejét ékíté — találtam társaimat, kik már akkor a bombának talapzatot készítettek. Ellenséges golyók a várból csak ritkán füttyültek körülünk. Megtekintém a csillagdat, ott az ajtók nyitva valának, az épületben ágyúgolyók nyomai tüntek elő, egy nagy messzelátó csövet is golyó által meggörbitve találtam.

Élelmem csak kenyér és szalonna lévén, hadnagyomtól engedelmet kértem a táborba lemenni, remélve ott levest vagy kávékat kaphatni. A hegy tulsó oldalán leereszkedvén, az ott elterülő tábor felé tartottam. Nem sokára ráakadtam a tőlünk még Lep-sényben elvált félütegre; több régi bajtársaimat találtam ott, különösen Léb Pistát, kivel egyszerre esküdtem fel honvédnek, ez most tüzemester volt. A fiúk örömmel fogadtak, kínáltak azzal a mijük volt, de én csak levest kértem, s kaptam is. Az idő este felé járt, igen fáradt és gyenge valék, e miatt éjjelre ott maradtam. Szabad ég alatt feküdtem, átfáztam s nagy hasmenést és fejfájást kaptam; reggel érezvén, hogy betegségem súlyosbodik, felkértem Léb Pista barátomat, hogy készítné el részemre a kórházba kivántató iratot, ezt ő azon megjegyzéssel adta át, hogy ezt a parancsnokomnak kell aláírni. Én tehát elgyengülve nagy fejfájással és lázas állapotban a

Gellért-hegy tetejére vánszorogtam, körültem a szőlőkarókat tördelte ugyan a golyó, de én ezt fel sem vettem; s nagy megerőltetésemmel a hegyre feljutottam. Hadnagyom aláírta a kórházba bemutatandó iratot, s én óhajtottam mielőbb a kórházba jutni; a Pesten létező, úgynevezett „Tábori kórház“-ba lettem utasítva. Azonban nyalábom a városmajorba vitetett, ezért oda kellett mennem. Egy közhonvéddel elindultam, utam nem messze vezetett a vártól, de lövés nem történt reánk; az útban a láz teljesen elgyengített, alig birtam vánszorogni, nem messzire épületeket láttam, minden erőmet összeszedve eljutottam odáig. Az úttól egy házsor vonult a vár felé, az első ház teljesen üres volt, másodikban honvéd-előőrök tanyáztak, harmadik ismét lakatlanul állt, a 4-ik udvarba bemenvén ott két férfiú kint a folyosón egy asztal mellett borozgatott, az egyik kövér hasas polgár volt, mint a csaplárosok szoktak lenni, a másik sovány éltes ember egyszerű munkás öltözetben. A bor mellett németül igen élénken beszélgettek, nem is kérdeztem adnak-e szállást vagy nem, bementem a szobába, a társamnak egy kis iráskát adtam, és nyaláboméért küldtem, s a csaplárostól egy meszely felmelegített vörös bort paprikával kérve, a szalmazsákkal ellátott nyoszolyára vetettem magam; a meleg bor megmelegíté gyomromat, kábult álomba merültem.

Társam a nyalábommal este előtt megérkezett, de nekem nem volt erőm útrakelni, úgy sem érhettem volna be aznap a kórházba, éjjelre tehát itt maradtunk. A két német folyvást kedélyesen beszélgetett. Este mindkét részről erős tüzelés kezdetett; ez május

13-ik vagy 14-kén volt, erősen bömböltek az ágyúk, a várban, a városban és Pesten házak égtek, mi annál rémitőbbé tette a jelenetet. Egyszerre erős lármázás támad a folyosón, egy nő veszekedett a csaplárossal, e nő a vinczellérnek — azon másik embernek, a ki a csaplárossal borozott — hitves társa volt, s eljött a nagy ágyúzás közül a férjét magával kivinni. A golyók nagy számban repültek ide-oda a ház felett. A csapláros félvén magában maradni, nem akarta a vinczellért elbocsátani, ez volt oka a lármás czivakodásnak; a nő nem engedett s végre a csapláros is eltökélte magát a vinczellérral együtt menekülni. De akadály voltam én és társam, nem mert minket magunkra hagyni, féltette tőlünk a pinczét vagy tán még más tárgyakat is; unszolt tehát engem az eltávozásra, én nem akartam mozdulni, fenyegetett, hogy bepanaszol a tisztnek, ez sem használt, végre kért, rimázkodott, nem hajtottam semmire sem, hiszen majdnem magamon kívüli lázas tehetetlen állapotban valék. Egy bomba az udvarra esett s szétpattant, a csapláros kétségbeesve jajgatott, s a vinczellérné a férjét elvonszolta magával. Szegény csapláros nem tudván másképp baján könnyíteni, a szobában gyertyát gyújtott, s könyvből az asztal mellett egész éjjel imádkozott.

Korán reggel ismét melegített bort ittam s noha a lázam tartott, mégis rászántam magam útnak indulni. A csapláros, dicséretére legyen mondva, a borért nem vett el fizetést, elég volt neki azon öröm, hogy a házát elhagytuk.

Melegen süttött a nap, gyengeségem mellett nagy fejfájás és szomjúság kínozott, ily állapotban inkább

vánszörögtem mint mentem — helyenként megpihenve — a Csepel szigete mellett készített híd felé. Nagy nehezen eljutottam a „Palatinus-kertbe“. Így nevezem a Nádor-kertet, hogy megértessem; — mult évben — 1873 — egy pesti lakostól kérdeztem létezik-e még a budai oldalon a „Nádor-kert“, azt felelé ilyen kertet nem ismer, megmagyaráztam neki a helyiség hollétét és fekvését, felelé: „Ja igen, már tudom, ott a „Palatinus-kert“ van.“ — A kertben a kútnál tele ittam magam vízzel, fejemet is jól megnedvesítettem, a vendéglőben egy tányér levest ettem, ezzel tovább indulunk; társam felfelé a távolban mutatta a „Tábori kórház“ épületét, igen messzinek látszott az nekem, erőm egészen elhagyott, azonban a hídnál egy üres könnyű szekerkével találkoztunk, ki Pestre ment; a kocsisban volt annyi jó lélek, hogy felvett, s a kórház előtt letett minket. Itt a szoba és ágy részemre kijelöltetvén, egész kimerülve ágyamra vetém magam, s másnap reggelig aligha mozdultam.

Betegségemet az orvos typhusnak jelezte, fejem folyvást igen fájt, s mindig lázas kábult állapotban valék, ha elszenderedtem, úgy tetszett, mintha minden egyes testrészem egy külön nehéz, a többtől elvált tárgy lenne, melynek megmozdítása egész erőmet igényli. Erőm azonban volt még annyi, hogy keveset járhattam, sőt egy rövid levélkét is irtam egyik barátomnak, tőle kölcsön pénzt kérve.

Ápolás dolgában nem volt panaszom, az orvos minden reggel megtekintett, orvosságot rendelt, ételt csak keménymagos levest kaptam, de ezt sem birtam megenni. A betegápoló szolgák vagy a mint akkoriban

katonanyelven szokták nevezni: „Kanfutter“-e szóból „Krankenwärter“ — osztrák katona foglyok valának, ezek készségesen szolgáltak ki, körültem különösen egy Péter nevezetű lelkiismeretesen forgolódott, — melletttem egy cigány — szabolcsi önkénytes — kisebb betegségben feküdt, ez is részvétellel vala irántam, s kéréseimet pontosan teljesíté, mi leginkább friss víz hozatából állott. — Midőn jobban lettem, ezen cigány mondá, hogy nehéz beteg valék, s csak úgy leste halálom; ez esetre csizmámat — még a Nagy-Szombatban vett csizma volt — rögtön elvette volna, ez neki igen megtetszett. Még figyelmesebb kiszorgálatba részesültem, a midőn 20 pférttal terhelt levelem érkezett. A pénzt jól eltettem, mert erre sok vágyó szem nézett, még ujonczkoromtól pénzecském nagyobb részét mindig az ingem alatt a nyakamról lecsüngő zacskóban tartottam.

Boszúságom a kórházban csak az volt, hogy délben midőn a javulóban lévő betegeknek bort adtak, a kanfutterek erre csak sorba szedték a betegek elől a poharakat, azt később ismét visszaadván. Az ily boros pohárból nekem igen rosszúl ízlett a víz, — felkértem a cigány szomszédomat, ne engedje poharamat elvinni; teljesíté is azt, midőn a kanfutter délben poharam felé jött, a cigány csizmámat felemelve azzal fenyegette: „Ide ne gyere, mert fejedbe vágom a csizmát,“ beteg létemre mosolyognom kellett.

Az ágyam szalmazsákból, szalmával bélelt párnából, 2 pokrócz és 2 lepedőből állott, mint az a lakatnyákban is szokott lenni, — ha a kanfutter nem jött, a cigány mindennap felrázta ágyamat.

Több napig semmi javulásomat sem éreztem, az orvosság nem használt, míg végre többszöri kérésemre az orvos hánytatót adott; ezután némi könnyebbséget éreztem, noha a fejfájás és kábult állapot folyvást tartott.

Május 21-kéről 22-kére éjjel, midőn Buda-vár ostromoltatott, oly gyenge voltam, hogy nem birtam az ágyból fölkelni, holott a kevésbé betegek a magasan lévő ablakokhoz ágyat s egyéb állványokat huztak, s onnét nézték a nagy ágyúzást és puskatüzeléset, meg a két testvérváros égését. Nekem nem volt reményem, hogy a vár roham által bevételik, igen nehéz dolognak tartottam és tartom egy vár roham általi bevételét, ha a védők jól rendezve és bátran küzdenek. És midőn lázas állapotomban nekem úgy tetszett, hogy az ágyúzás rövid ideig tartott, azt hittem, hogy a mieink az ostrommal felhagytak; annál nagyobb volt tehát örömem, midőn hajnalban egy honvéd azon hírt hozta, hogy a vár be van véve; egy ezüst huszassal ajándékozám meg ezért. — Nem tudom, ezen örömhír hallatára, vagy máskülönben is azon időre esvén betegségem fordulópontja, de tény az, hogy a vár bevétele utáni reggel egészen jobban éreztem magam, lázam s fejfájásom megszűnt, tiszta eszméletem megjött, csakhogy szerfelett gyenge lettem, gyengébb mint előbbi napokban, beszélni és mozdulni alig birtam. Az orvos reggel azt állította, hogy a krízisen átestem, s egyedüli feladat erőhöz jönni; a reggeli után borlevest rendelt. Étvágyat mindemellet nem éreztem, s midőn egypár nap mulva egy főorvos — úgy hiszem Kovács Sebestyén — nézett meg, ez „species amari“-t rendelt,

ettől úgy megjött étvágyam, hogy rövid idő múlva disznósajtot hozattam, de leginkább savanyú ételekre vágyódtam.

Tiszta eszméletem helyreálltával, s testem erősödésével a szobában széttekintgettem. Ezen szoba az első emeleten az épület azon szárnyát foglalta el, mely Pest felé néz, az egész szárny 1 szobából állott, 4 sor és minden sorban 20 ágy volt abban, a betegek legnagyobb része belső nyavalyában, többnyire typhusban szenvedett, sőt a kik más betegséggel kerültek e szobába, később majd mindnyájan elkapták a typhust. Egy-kettő mindennap meghalt, egy beteg épen a velem átellenben lévő ágyról reggel hozzám jön s a levesébe 1 krért eczetet kér, ingyen adtam szegénynek, — a mint a levest megette, azonnal meghalt. A még csak haldoklani kezdő betegtől a kanfutterek mindent elkoboztak, a halottat pokróczczal betakarták, s később behoztak egy hosszú kosarat, abba lábánál fogva lerántották a hullát, s kivitték. Ily haláleset egy csepp megindulást sem keltett bennem, sőt néha a halottnak a kosárba zuhanásánál, valamint én, úgy mások még mosolyogni is képesek valánk. Némely haldoklót szülei, rokonai vagy kedvese siratott.

Valának betegek, kik jajgattak, mások sirtak, egy német legióbeli fiatal fiú: „Ah meine Mutter!“ sopánkodással indított mosolyra. — Egy huszár typhusban nagy hőséget és fejfájást szenvedvén, egy hideg májusi szeles nap kiment a Dunára fürdeni, egészen kék volt midőn vissza jött, jobban lett, harmadnapra kiment a kórházból. Másik honvéd mindig arra kérte az orvost, hogy kenesse meg őtet, az orvos eredmény-

telennek gondolván ezt, egyideig megtagadta a beteg kívánságát, de ez kérésével nem tágitott, s végre meghagyá az orvos a főkanfutternek hogy kenje meg: „aber tüchtig“. — A fő és egy más erős kanfutter neki gyürkőzve egész erejükből dörgölték a beteget, a beteg folyvást „Jaj be jó!“ szavakat hallatta, ez boszantotta a kanfuttereket még erősebben dörgölték, hogy egészen belé izzadtak, s végre is hamarabb kifáradtak, hogysen a beteg megelegelte volna a kenést. Többen néztük és kacagtunk e műtéten. A beteg jobban lett. — Egy meglett koru honvéd valami kisebb seb miatt került délelőtt — de már az orvosi vizsgálaf után — a kórházba; ez nap tehát délre és estére csak levest kapott, másnap az orvos féladag ételt rendelt ugyan neki, de ezt csak a következő nap délre kapta, és így a 2-ik nap is csak levestel lehetett éhségét enyhítenie. Vacsorakor már nagyon panaszkodott, hogy igen éhes, megszántam, oda adtam levesemet, 2-ik, 3-ik példámát követte, s midőn a többiek látták, mily mohón eszi a levest, többen megkinálták, annyira, hogy 14 adag keménymagos levest fogyasztott el, — nevettünk rajta, de még nagyobb volt a kacagás, midőn a sok leves működni kezdett, és a szegény ember nagy hasmenést kapott, nem győzött ki kiszaladgálni.

Ilyféle multságok vegyültek egyhangu kórházi életünkbe; este a már javulóban lévő betegek összegyültünk s folyt a mesélgetés, míg vagy egy beteg csendességre fel nem szállított, ekkor szétoszlottunk. Nappalra a kölcsönkönyvtárból Pestről regényeket hozattam, de ez nem érdekelt.

A betegekre szigorú felügyelet nem volt, felső

ruhájuk nem záratott el, csak épen a fegyverük. Az őrhelyen fegyvertelen katonát nehezen bocsátottak ki ugyan, de a Duna felől való oldalon alacsony kőkerítésű udvar volt, a falhoz hordták a huszárok a trágyát, ezen keresztül könnyen ki lehetett a szabadba jutni, s a kórházba mindent be lehetett csempészni.

Junius legelső napjaiban, midőn gyengeségem még nem engedé az ágyat elhagyni, egy női bizottság több orvossal jelent meg a kórházban, — mondták, hogy az egyik nő Meszlényiné, a Kossuth testvére. Ez járt elől s több betegtől kérdezősködött egészségük s mikénti ápolásuk felől. Szobánkban a jobb oldalon, nem a hol én feküdtem, kezdték a körutat; hallottam több beteg panaszolkodását az ételek minősége és csekélysége ellen, némely ágynál hosszasb vita támadt, szegény alorvosunknak elég jutott a pirongatásból; — felém közeledvén a bizottság, elől Meszlényiné a minden beteg ágya felett lévő táblácskát tekintgeté, ezen a beteg neve, előbbi állása, honvéd-szolgálati minősége, s a betegség neve volt felírva. Mellettem megállott, s mintlétemről kérdezett: „Már jobban érzem magam, csak hogy még igen gyenge vagyok,“ felelém.

„Kap-e elegendő enivalót?“

„Igen is kapok.“

„Milyen ápolásban részesül?“

„A lehető legjobban — válaszolám — anyám házánál sem kívánnék jobb gondviselést.“

Az alorvos majdnem könyes szemmel vetett reám hálás tekintetet, s arczáról látszott, hogy keble könnyebbedik.

Adott válaszomat nem az orvos iránti kiméletből,

hanem lelkiismeretes igazsággal tettem. — Ha az ember valamiről igazságos ítéletet akar mondani, a körülményeket tekintetbe kell venni, és magát annak helyzetébe képzelni, a kiről ítélet mondatik. Elvontan véve a dolgot, bizonyos az: hogy egy gondos anya ápolását egy szerető női szíven kívül más nem helyettesítheti. De tekintve háborus időben egy katona-kórházat, valóban meglepett, és teljes megelégedésemre szolgált azon gondozás, a melyben részesültem.

Mindenekelőtt a szoba egészen világos s tágas volt, mindennap rendszeren szellőztetett és kisöpörtetett, az ágyra minden két hétben tiszta lepedők adtak, fehér ruhát a mennyt mosásba adtunk, annyit kimosztak. Az orvos nemcsak mindennap reggel minden beteget megnézett, de hosszasabban is kérdezősködött a betegség állapota felől, sőt szolgálaton kívül is gyakrabban megtekinté a nehéz betegeket, látszott benne a részvét és jó akarat, miszerint segíteni óhajt; a beteg kívánságát teljesíteni igyekezett. — Egy szobában egy fő és négy közönséges betegápoló készséggel szolgált a betegeket. Az ételek pontosan a kiszabott időben, s jól elkészítve hozattak. A lábadozóknak délelőtt borleves, s délre jó bor adatott. Reggel minden beteg kapott zsemlyét és levest, a kinek féladag étel járt, kapott délre: egy zsemlyét, levest, húst szószsal, könnyű főzeléket, különösen spenátot, podlupkát vagy savanyú burgonyát, tésztaételt a legfinomabb lisztből, és izletes borjúszeletet, a mihez a sebésülteknek még saláta is adatott. Valjon kívánhatni-e ennél egy katona-kórházban — háború idején — jobb gondozást?

Tettek ugyan a kanfutterek némi visszaélést, a mint később magam is rajtakaptam őket, a mint t. i. a konyhából az ételt egy táblán külön csészékben hozták, a folyosón megállapodtak, s kivált a tészta-ételből el-elcsíptek minden csészéből egy keveset, mindaddig, míg csészéjük megtelt. Meg is híztak ezek a kanfutterek, mert még ezenfelül ennyi beteg közt sokszor történik, hogy egyik vagy másik roszabbul lesz, s a már előtte való nap részére megrendelt ételt nem kívánja, ez tehát a kanfuttereknek marad, a mit ők vagy megettek, vagy eladtak. De tekintve ezen emberek kellemetlen szolgálatát, tán megbocsátható, ha legalább a hasukról gondoskodtak.

A vizsgálat bevégezte után megtámadtam egypár panaszkodót, kikkel a kórházban megismerkedtem, s kik többnyire az alföldről, paraszt-osztályból valók voltak. „Ugyan hogy tudhattak panaszkodni az étel ellen, holott az elegendő, és igen jó.“

„Miért ne panaszkodnánk — válaszolák — hiszen egyszer annyit is megennénk, aztán minek adnak nekünk krumplit, meg holmi füveket, a mit nálunk csak a sertések esznek.“

„Hát még ezen jó krumpli-étel ellen is van panaszuk, hiszen ezt akármily nagyúr is megeheti?“

„Egye a ki akarja, de azt mi sohasem ettük.“ És a szabolcsi cigány szomszédom is megszólal: „Higyje el az úr, nem eszik azt nálunk az emberek, csak a sertéseket étetik azzal.“

Már erre nem tehettem ellenvetést, be kellett ismernem, hogy sokféle az ízlés és ehetőképesség. — A kórházi igazgatóság a legjobb szándékból jól készí-

tett, betegnek való gyenge s finom ételeket adott, de épen ezáltal a paraszt gyomort maga ellen haragította. — Suum cuique.

Midőn már feljártam, volt elég tér a tágas udvaron sétálhatni, vagy az őrház folyosójára mentem, az ez előtt vezető országúton néztem a járókelőket. Szép időben sok lábadozó beteg lepte el az udvart. A már feljaro sérültek sebei a legtisztább fehér ruhával valának bekötözve. Közfigyelmet és részvétet gerjesztett egy tűzmester, ez a Budavár első sikertelen megtámadásánál rakéta-ütegnél volt, ekkor közelében a puska-por fellobbant, s a takaratlan testét t. i. kezét és arczát, fejét összeégette, különösen a szemöldök, bajusz és szakál helye, hol a láng a szörbe kapott, volt legjobban megsebesítve. Ezen betegnek a feje kendővel volt többszörösen turbánalakulag körülkötözve, a szemöldök, a bajusz helye és az ajak fehér vászonra kent tapaszszal beragasztva. Kezei felkötve s szintén finom fehér kendővel rendesen bekötözve, a kifogástalan hófehérségű kötelékek mellett ellentétet képezett az égéstől lángvörös arcz, és fájós szem, alig birt lépdelni, egy ápoló kísérette. Ezen képzelhetőleg igen sokat szenvedő beteg iránti rokonszenvünknek jól esett látni azon a gondos ápolás nyomait, — még a bekötött kezek közt is egy szép virágbokréta volt oda szúrva, ezzel is iparkodtak enyhíteni fájdalmait, s nekie némi örömet szerezni. Egy huszár-örmesternek három hatalmas kardvágás torzítá el arczát, de ez még nem mind volt, a mellén is mutatott egypár erős vágást, s a mint mondá karjai is meg vannak vagdálva. E vágásokat a moori csatában kapta, egymaga

több ellen harczolt; s minthogy minden vágás a test elején volt, ez bizonyítja, hogy elleneivel szemben állott, s reterálni nem akart.

Ázon szobában, a melyben én voltam, behozatott a budai osztrák várórségből egy lovassági őrmester, ez olasz származású művelt ember volt, — gyomrába kapott szuronyszúrást; sokat szenvedett, étvágya nem volt, aludni nem tudott, a fekvés is nehezen esett neki; az orvos nagy figyelmet fordított reá, de míg a kórházban voltam, a javulásnak semmi jelét sem mutatta. Ez beszélt nekem, hogy az őrség a vár megvédhetésében addig bizott, míg a miéink bombázni nem kezdtek, de ezután erélyük egészen elhagyta.

VII.

Szegedre menetel, ottani életem, visszavonulás Világosig.

Junius vége felé, habár még erőm teljesen helyre nem állott, a kórházból kirendeltettem, és a töltényeket készítő századhoz az új-épületbe beosztattam. Idegen fiúk közé kerültem, csak épen egy tűzmester volt ott, kivel együtt valék ujoncz-tüzér.

A várost aggodalomteljes hangulatban találtam, mindenki a muszka betörésről beszélt, a minek valószínűségét azonban a nép nem akarta elhinni; azt beszélték, hogy csak az osztrák kormány öltöztette fel katonáit muszka egyenruhába, hogy ezzel elrémítse a magyarokat, e mellett az utczagyerkőczök nagy iven, nagy betűkkel irt ezen rövid plakátot hordozták: „Franciaország Ausztriának hadat üzent“. Nyughatatlanság, aggodalom látszott az arcokon, csak épen a kávéházak előtt üldögéltek finom ruhába öltözött vidám s hetyke honvédtisztecskék, körültekintettek, valjon bámulják-e őket. Ezeknek fehér arcbőrük s ragyogó ruhájuk nem mutatá, hogy a tábori életet valaha próbálták volna, egynehány még vörös sapkában merészelt parádéozni. Hej! pedig nem így néztek ki azok, kik a vörös sapkának dicsőségét hirt vívtak ki, nem is ácsorogtak ezek a kávéházak előtt.

Rövid idő múlva tudtunkra adatott, hogy Szegedre vonulunk. A század gyalog indult el. Tűzmester pajtásomra bízott a szintén Szegedre szállítandó hadszertári anyagok egy részének elkísérésénél a felügyelet; ez engem magához rendelt. Budán vagy 30 szekerre rakatott különféle anyag, különösen réztáblák, és még el nem készített ágyúk. A megrakodott szekerekkel délután indultunk ki Pestről; Soroksáron háltunk; másnap délután Kún-Szent-Miklóstra értünk, ott a szekeresek étettek, de még aznap tovább folytatták útjokat. E városban a piaczon egy bolt előtt véletlenül egy patvarista korombeli jó ismerősömmre akadtam, ki is most itt a város jegyzője volt. Éjjelre erővel tartóztatott magánál, s végre azon ígérete után, hogy másnap korán reggel szekeren elküldtársaim után, tűzmesterem engedelmével ott éjszakáztam. Másnap utólértem szállítmányunkat, s ezzel elindultam a nagy pusztaságnak, melyből csak 3-ad napra Majsán bukkantunk ki.

Első nap délután egy csárdánál étettünk, a csárdásnéétől ételt kérve, ez ürühúsból pörköltet készített. Mig ez készült, szóba ereszkedtem a csárda előtt ivogáló pásztorféle emberrel, ez igen röviden válaszolt, s a vidék körülményeiről tudakozván őtet, kijelenté: Hogy nem e vidékről való; észrevettem, hogy szegény legénnyel beszélek, kérdéseimmel nem faggatám tovább, ő is rövid idő múlva eltávozott. Ekkor érkezett meg a távol lévő faluból a csaplárosné lánya, bemegy a kamrába tiszta ünnepi ruháját levetni, mikor kilép, kérdi anyját: „Anyámasszony honnét vette azt az ürüt, hiszen midőn a faluba mentem, nem volt?”

„Akár honnét, mi közöd hozzá“, volt a rövid, haragos válasz. Ebből megérthettem, hogy ezen ürüt biztosan az imént borozgató betyár hozta.

Éjjelre egy kút mellett csináltak fuvarosaink tanyát, a lovakat szabadon bocsáták legelni, az öregebbek inték, az ostorozókat, jól vigyázzanak a lovakra nehogy ellopják azokat. Én a szekérben széna közé feküdtem, alig aludtam el: „Talpra fiúk, verjétek össze a lovakat“ kiáltások ébresztettek fel, közelben nyargalva felénk tartó több ló dobogását hallottam „Vigyázz! állj meg, a ki szented van“ kiálták fuvarosaink, a közelünkbe érkező lovasok megálltak, s egyike kiált: „Nézzétek meg, megvannak-e lovaitok.“ A fuvarosok hirtelen körülnéztek. „Nincs baj“ választ adák. „No hát az angyalát, ne tartóztassátok fel az embert“ szolt az egyik idegen lovas, s tova nyargaltak. — „Jó hogy vigyáztunk“ jegyzé meg egyik fuvaros, s ismét csendes lett minden.

A kora hajnal útban talált, helységnek nyoma sem volt a láthatáron, csak egyes tanyák távoli köralakban tünedeztek fel ákáczfa-csoportok közt; ez nap ismét csak délután jutottunk egy csárdához, ott étettünk, egy hintó is érkezett ide, mely szintén Szegednek tartott. A mint a fuvarostól értettem, országgyűlési képviselőt hozott. A képviselővel, egy erdélyi éltes úrral beszédbe eredtem, a haza sorsa szóba kerülvén, azon véleményt nyilvánítám, hogy ha bár az oroszok is jönnek ellenünk, azokat is legyőzzük, ha egyetértés van köztünk.

„De épen ez nincs.“

„Hát egyenetlenség van?“

„Fájdalom az, és pedig nagy mérvben!“

„Ugy tehát elvesztünk“ jegyzém meg. Igen keserű benyomást tett reám ezen, az ügy állását ismerhető egyén nyilatkozata. Én, valamint társaim, honvéd korunkban a politikával nem törődtünk, hirlapokat olvasni nem volt alkalmunk, és nem is érintkeztünk politikával foglalkozó egyénekkel, de nem is valánk arra kíváncsiak, mi csak a háborúnak éltünk, az ország ügyét Kossuthra és kormányára bíztuk.

Ez nap egy csárdánál háltunk, én társaimmal a szobában feküdtem le; ezen éjjel azért emlékezetes előttem, hogy a tömérdek szunyogtól nem birtam aludni. Másnap délelőtt Majsára értünk, s mivel a fuvarosok idevalók voltak, az egész napot itt töltötük, s csak másnap reggel érkeztünk Szegedre.

A hozott holmi a várban lerakatott, minket szállásra adtak a „Palánk“ külvárosba.

Századunk több nappal később érkezvén meg, minden foglalkozás nélkül valék, s lehetett volna alkalmam gyenge egészségemet helyreállíthatni, egy módosabb hajónál lévén szállva, hol nyugalmasan élhettem. De étvágyam kerekedett sertés-hússra, s ettől hideglelést kaptam, ez házi orvosságtól elhagyott; de újlag fél disznó-fejet hozattam és azt 2 itcze lencsével megfőzetvén, ezen éltem egy pár nap; ismét rosszúl lettem, azonban gyomorromlástól eredt betegeskedésemet lábon hordtam.

Századom megérkezése után is kevés szolgálatot tehettem, egy párszor kimentem gyakorlatra, és napos tizedességet végeztem. Századom legénysége többnyire apró gyenge fiúkból állott, hogy köztük minő

gyermek akadtak, mutatja az, hogy midőn egyszer gyakorlatra gyülekeztünk, 2 tüzerfiú a tűzmesterhez megy panasza. „Kérem alásan tűzmester úr, ez engemet arczon ütött.“ — „Ő pedig a sapkát ütötte le fejemről“ válaszolt a másik. A tűzmester előbb az egyiket, aztán a másikat nyakon fogta a térdére lefektette s vesszejével egypárt ütven reájuk, elkergette őket magától.

E századnak teendője volt töltéseket készíteni, csináltak is, de én egyszer sem voltam velük, mert többnyire gyengélkedtem. — Élelmünkre a húst és kenyeret, és a pénzilletőséget rendesen kikaptuk, csak hogy a nagy bankók felváltásával gyült meg a bajunk. 10 frtos bankókkal fizettek; 4 tizedes 5 napra kapott 9 frt 20 krárt p. p., és így még egy al-ágyúsnak is ebből telt ki a lénungja, tehát hatan kaptunk egy bankót. Sok boltot kellett összejárni míg végre felválthattuk, de legalább is 2 pfrtért kellett vásárolnunk, és csak 1 forintosokat kaptunk, ezek felváltása ismét nagy bajjal járt. Az al- és fölágyúsoknak még bajosabb volt szétosztozkodniok.

Szeged előtt a sánczok építésével sok munkás volt elfoglalva, csudálkozott ezen a vérmes reményben élő testestül-lelkestül magyar érzelmű szegedi népség, — nem szerették hinni, hogy idáig jöhessen az ellenség, s szájról szájra — járt a nép közt egy öreg huszár biztató nyilatkozata: „Azért, hogy sánczokat készítenek, nem következés az ellenség megjelenése, hanem kész ételért soha sem verik meg a gazdasszonyt.“

A város a fővárosból menekülőkkal gyorsan szaporodott, lejött ide a kormány is, és a képviselőház

még szét nem oszlott töredéke. Az idegenek nagy részét azonban az igen sok honvéd-tiszt tette, ezek közt láthatók voltak gyógyuló félben levő sérültek, részint csonka kézzel, részint mankón járván.

Szabad időmet vagy a Tisza partján töltöttem a hajósok foglalkozását nézve; innét szomorú kilátás volt a bánátba, hol csak a leégett faluk csonka tornyai jelölék a helyet, hol eddig gazdag helységek léteztek, vagy a vár tövében lévő sétatérre mentem. Itt volt az úrrend összejövetele. Nem vala itt azon derült vígság, azon lázas lelkesült mozgalom, mely Pestet 48-ban jellemzé. Az arcokon komoly hidegség vagy levertség uralkodott.

Egy pár ismerős képviselőtől kérdém: „Miként áll ügyünk?“ — „Nagyon rossz!“ feleletet kaptam. Összejöttem a többi közt egy közeli rokonommal, ki szépeszü fiatal ügyvéd volt, de e mellett, tág lelkiismeretű, nagy kártyás és korhely:

„Jó napot Gyuri! Hát te még csak tizedes vagy?“ szólta meg.

„Nem baj az Jancsi, jó dolgom van nekem így is, csak szegény hazánk sorsa jobbra fordulna“, válaszolám.

„Már ennek vége!“

„Hogy-hogy, hiszen még a fegyver kezünkben van, még megfordulhat a szerencse.“

„Nem ér az semmit, a muszka 300,000 katonával jön ellenünk, e mellett az osztrák sereg is Olaszhonból új csapatokkal szaporodott, ezek ellen nem győzhettek.“

„Miért nem? Hiszen álltunk már mi máskor is

nálunknál számosabb ellenséggel szemben, mégis győztünk.“

„Nem érted a dolgot Gyuri, ha bár győznének is a most ellenünk álló seregek ellen, a mi hihetetlen, még sem lenne annak sikere. Itt európai conjuncturáról van szó, Európának érdekében van Ausztria csonkítatlan megmaradása, nem engedik Magyarországot tőle elszakadni. Ha a mostani erejük kevés lenne, hozna a muszka többet, ha ezt is legyőznének, ellenünk jönne a porosz, sőt még az angol is.“

„Hát a francia nem segítene minket.“

„Hagyj békét, Napoleon örül, hogy élhet. Ő egy közönséges eszű ember, őtet csak első Napoleon iránti kegyeletből választák meg köztársasági elnöknek, nincs benne a nagybátyja esze és erélye. Nem mer ő az európai uralkodók ellen fellépni, sőt inkább ezeknek hizelkedik, s kegyük után jár, ezt bizonyítja az, hogy ő is iparkodik a szabadság elfojtására közreműködni, hiszen sereget küldött az olaszok ellen a pápa védelmére.“

„Már az baj, így tehát egészen magunkra vagyunk hagyatva?“

„Még magunkra se, — hiszen köztünk is egyenetlenség van; Kossuth és Görgey egymás ellen küzdenek, Szemere is rosiban töri a fejét. De a tábornokaink sincsenek egyetértésben, féltékenyek egymásra. E mellett a sorkatonaságtól a honvédséghez jött tisztek nagy része a függetlenségi nyilatkozat után vagy leköszönt, vagy erélyét veszti, kivált mióta a muszka is betört. Az egész seregnél a fegyelem meglazult, a tisztek a kényelmet és élvezetet keresik, alig van tiszte,

kit fiatal neje vagy szeretője ne kísérne. Látnád csak a magyar tábort, majdnem annyi nő van azzal, mint honvéd. — Az előbbre látó és okosabb tisztek szabadságra mennek, ez az előnye a tiszteknek; azért volna jó, ha már te is tiszt lennél, ezek, ha kapitányságig felviszik, gyűjtenek annyi pénzt, hogy az orvost lekenyerezhetik, s valamiféle betegség ürügye alatt szabadságot eszközölnek ki maguknak, és aztán a mint látod, itt parádéoznak. Nézd csak ott az ismerős két századost, Jóskát zöld üveggel szemén, melléte Andrist, felkötött kézzel, mily maródiknak látszanak, pedig tegnap este ferbliztem velök, Jóskának nem kellett pápaszem, Andris pedig a felkötött kezével igen jól tudta a kártyát elosztani.“

„Ez mégis alávaló gazság és hazaárulás“ — kiálték indulatosan.

„Okosság, okosság, hiszen ők nem voltak rosz honvédek, jól harcoltak, de midőn látták, hogy győzni lehetetlen, bolondok lennének tovább is kockáztatni életüket. Szép szerével a veszélyből kihúzták magukat, és a mint lehet s a meddig lehet, élvezik az életet. Ha te most százados lennél, te is így tehetnél.

„Ily csalásra csakugyan nem vetemedném.“

„Mert számár vagy, nem ismered a világot, és nem tudod a magad érdekét felfogni.“

„Legalább lelkiismeretem nyugodt.“

„És e mellett nyomorogsz, még egyszer mondom, nagy számár vagy. Az embernek a világhoz kell magát alkalmazni, az ember mindig csak a saját érdekét tekintse. Szinleg mutass lelkes önzetlen hazafiságot, de a hol alkalom nyílik, fordítsd azt a magad hasz-

nára. Látod, — akár hiszed, akár nem, — még 48-ban tudtam a magyarok bukását, hiszen ehhez csak elfogulatlan gondolkodás kellett. Nemzetünk legokosabb és leggyakorlatibb gondolkozásu embere: gróf Széchenyi a haza sorsa feletti kétségbeesésében megtébo-lyodott, hazánk bölcsei Deák és Eötvös visszavonul-
tak. Kevés józan ész kellett belátni azt, hogy a muszka, és ha ez nem elég, egész Európa fogja segí-
teni az osztrákot a magyarok ellen. De mindamellett, hogy ezt tudtam, azért én voltam a városban a legtü-
zesebb népszónok, ki buzdítottam a népet az osztrák kormány ellen fegyverfogsra.“

„Miért csaltad ily lelkiismeretlenül az embe-
reket?“

„Hát csupán a magam érdekében, fiatal ügyvéd
valék, hirre akartam vergődni, s az emberek figyelmét
magamra vonni.“

„Már hallod-e Jancsi, — válaszolám felhevült
indulattal, — ha te engem a haza szeretetétől talán
igen is elvakult érzelmemért számárnak tartasz, de te
hitvány, nemtelen ember vagy ily eljárásod miatt.“

Jancsi barátom a neki általam adott becstelen
czimeket, az ily jellemek szokása szerint, könnyedén
vette, és mosolyogva válaszolá: „Hát csak maradj
nézeted mellett és nyomorogj, látom nem akarsz
okos lenni. Hiába beszélek neked, de emlékezzél reá,
hogy rövid időn meg kell adni magunkat az ellen-
ségnek, s akkor is az okos ember fog tudni magán
·segíteni.“

Ismerősök jöttek hozzánk, a párbeszédnek vége
szakadt.

Optimismusom még ekkor sem veszté reményét a haza sorsának jobbra fordulása iránt. Jancsi beszéde azonban elmélkedésre anyagot szolgáltatott; sok, a gyakorlati életben helyesnek látszó mondat volt szavaiban, mindamellett nem akartam, nem tudtam azt elfogadni. Irányom követésére belsőmben volt valami buzdító és megnyugvást szerző, mely által végre is azon határozatra vergődtem: Tegyen mindenki a mint neki tetszik, de én így érzem magam legjobban. — Az önzetlen jó akaratú törekvésnél megvan az a kedélynyugodtság, mely a törekvés meghiusulása esetében is azzal vigasztalja magát: Jót akartam, megtettem érte a mit tehettem, ha nem sikerült most, majd sikerül később.

Valjon annak, a kinek csak saját érdeke van szemel előtt, lehet-e belső nyugalma, lehet-e valaha megelégedett? Nem tudhatom, mert ily útat soha sem követtem, de alig hiszem, hogy ily ember, — kedvezzen bár miként nékie a szerencse, — valaha nyugodt és megelégedett lehessen, mert az önzés telhetetlen, mindég többre vágyik. Bukás esetében pedig a kétségbeesés martalékkává lesz, nem talál előéletében oly vigasztaló támpontot, melyen lelkét megnyugtathatná, s a rossz öntudat miatt embertársai megvetésétől méltán félhet. Nem marad az életben soha, semmiféle bűn megtorlatlan. — A fent említett Jancsi rokonom 5 év múlva az emberektől megvetve nyomorban halt meg.

Julius végén — a napra nem emlékszem — reggel 8 óra tájban egy roppant nagy durranás, melyet hirtelen egymás után több kisebb, de szintén hatalmas

dördülés követett, riasztott ki szobámból. A pitvarajtó a Tisza felé lévén, szemembe tünt egy irtóztató sötét és nagy füstoszlop, mely sűrű gomolyagokban sebesen forogva emelkedett az ég felé, a napot elsötétítvén, árnyékba borítá a várost. A népség az utcára szalad, mindenki meg volt rémülve. — „Mi történt?“ kérdezték egymástól. Egy vén asszony elkiáltja magát:

„Jaj istenem, végünk van, az ellenség ágyúzik.“

„Jön az ellenség“ hangzott ezer ajakról, s öntudatlanul a nép keresztül kasul szaladgált. Hiába kiabáltunk többen, hogy nem ágyúzás ez, s ne féljenek az ellenségtől.

Okát a dördülésnek magam sem tudván, siettem a Tisza felé, itt hallottam, hogy a puskaapor-raktár, mely emeletes magtár-alaku épület volt, túl a Tiszán fellobbant. Haladtam a hely színe felé, a Tisza partján az ablakokat mind kitörve találtam. Közelebb menve a házfedeleket betöredezve, s az úton előbb kisebb, majd nagyobb, téglá- és fadarabokat találtam. Vízbe esett egészen átázott emberek szaladtak a városba, egy fedetlen fejü és hosszúhajú embernek a hátulja a fejétől le izsappal úgy be volt tapasztva, mintha csak egy ügyes cigány tapasztotta volna reá a sarat; ezen ember a robbanásakor valószínűleg az innenső oldalon háttal állt a Tiszának, és a Tisza kicsapódása vágta rá erősen az iszapot.

A raktárt teljesen romhalomban találtam, a szomszéd épületek is igen megrongáltattak, a Tisza partján szekértöredékek s sok megdöglött ló hevert, egypár hajó féloldalt dülve feküdt az iszapban, emberi hullát

keveset láttam, valószínűleg már elhordták azokat. Épen az nap hetivásár lévén Szegeden, sok szekér vonult a raktár előtti országuton a városba, ezek közt történt nagy rombolás. Századom e raktárba járt töltenyeket készíteni, ezen nap szerencsére nem érkeztek még meg a raktárhoz, s egyedül hadnagyom kapott tetemes sérülést. Sok ember veszett oda, és a nagy mennyiségű puszkapor és a kész töltenyek megsemmisülése csak sietteté nemzetünk bukását. A belső városban — a mint később hallám, — oly rémület volt, hogy a piacon a kofák ott hagyván holmijukat és pénzüket, mind szétszaladtak, s midőn visszatértek, egynek sem hibázott semmije sem, — senki sem gondolt lopásra.

Hogy mi okozta e nagy szerencsétlenséget? Ki tudná megmondani? Némelyek szántsándékkal eszközölnek állítják; ellenben a mi laza ovatosságunk mellett gondatlanságból is történhetett az.

Harmadnapra ezen szerencsétlenség után századommal gyalog indultam ki Szegedről, első nap Hód-Mező-Vásárhelyre, másnap Orosházára, 3-dik nap Békés-Csabára és 4-dik nap Gyulára értünk; úgy volt az intézkedés, hogy itt fogunk töltenyeket készíteni, de egy napi itt mulatásunk után ismét tovább Nagy-Várad felé indultunk. Már ekkor szekereken mentünk a különbféle készületlen ágyúkkal, és réz-táblákkal.

Szalontára érve, találkoztunk Nagy-Várad felől jövő s a miénkkel hasonló szállítmánynyal, ezek a muszka elől nyomultak lefelé. Az úti tervünk megváltoztatott, Arad felé fordultunk. Ez már nekem nem

tetszett, igen rossz jelnek tartottam az ide amoda fordulást, — az agarász is biztos hogy elfogják az agarak a nyúlat, ha ez megszűnik zsinórba szaladni, s ide amoda szökdécsel.

Arad felé való útunkban mindinkább több podgyászos szekér lepte el az utat, apróbb csapatokban ujoncz honvédek, — egy nagy falka vágó marha, mind Arad felé húzódott, délelőtt értünk Aradhoz, s a külváros végén letelepedtünk. Itt kaptunk először kisebb bankókban fizetést, t. i. a legújabbban kibocsátott fekete 2 forintosokban. Esett az eső, egy kocsma-ba vonultunk; ez tömve volt néppel, s a kocsma előpitvarában kellett egy — ülésnek használt — szálán ez éjszaka aludnom.

Korán reggel Aradról Radnára mentünk, itt egy napig időzvéen, ezután a Maroson át Lippán telepedtünk meg. Igen rosszul esett ezen folytonos és bizonytalan célú hátrálás, még az itteni gyönyörű regényes vidék sem tett kedélyemre jobb hatást.

Lippán 2 nap időztünk, dolgunk semmi sem volt; kóborlással töltöttük el az időt, itt és Radnán a tábóri podgyász-szekerek és fegyver nélküli ujonczhonvédek nagy számmal gyülekeztek. — Én két társammal egy szegény oláh házánál valék szállva, második nap este egy oláh legény jött a házhoz, örömtelt arczezal beszélt, az egész család figyelemmel hallgatta; öröm sugárzott szemeikből s mosoly szájukon, a beszélő oláh legény felénk megvetőleg tekintett, és általunk nem értett oláh nyelven oly formát beszélhetett, hogy már lejárt a mi uraságunk.

Másnap — aug. 12-én — egyes gyalog honvédek

szállingóztak Temesvár felől, ezektől hallottuk a temesvári ütközetnek részünkre szerencsétlen kimenetelét, s seregünk teljes szétveretését. Mi ismét átvonultunk a Maroson Radnára, az mondatott, hogy Facséra megyünk, a Maroson a közlekedés hidason történt, átköltözködésünk lassan haladt. A radnai oldalra érve a folyó partján lévő térségen megállapodtunk, míg a hátramaradt szekereink is átérkeznek, a kocsisok kifogták lovaikat és etettek, — a tér tele volt szekerekkel. — A pihenő időt használva a házak felé indultam élelmet szerezni, mert ekkoráig kikaptuk ugyan mind pénzben mind élelemben rendes járandóságunkat, de egész honvéd-életemben mindig gondom volt tartalék-élelem beszerzésére, minek többször jó hasznát vettem.

A tér előtt lévő és a Marosra néző házsorhoz érve, a szó szoros értelmében azt néztem, hol füstöl a kémény. Csak egyetlen csinos külsejű úri háznál láttam füstöt, oda irányzám lépteimet, belépve az előszobába egy fiatal úri nő jött előmbe, én pénzért élelmet, s különösen kenyeret és szalonnát kértem, — az úri nő várakozni hagyott, s nemsokára $\frac{1}{4}$ résznyi kenyérral jött vissza, átadta ezt nekem, és kérdé: Mi nézetben vagyok hazám ügye felől? Én a helyzetet kellemetlennek mondtam ugyan, de azon reményemet fejeztem ki, hogy még ügyünk jóra fordulhat.

„Hát ön még most is remél, nem tudja, hogy Kossuth is lemondott a kormányzóságról, és ez elmúlt éjjel erre szökött Törökországba?”

„Eh mit Kossuth — válaszolám meggondolatlan önhittséggel — hiszen ő még egy pisztolyt sem sütött

el az ellenségre. Csak hadvezéreink legyenek és fegyver kezünkben, addig mindig reménylek, s ha vesznünk kell, egy utolsó elkéseredett csatában végső lehelle-tünkig fogunk küzdeni.“

A nő fejét rázta, erre kinyilt az udvarról az előszoba ajtaja, egy úri ember jött be, s reám és a nőre haragos tekintetet vetve, a belső szobába sietett. A nő megzavarodva utána indult, — kérdém: „Mivel tartozom a kenyérért?“ „Semmivel“ válaszolá szives résztvevő hangon, s ő a szobába, én az udvarra távoztam.

Az utczára érve rémületben találtam az embereket, s részint gyors készülődésben, részint már sebes szaladásban a szekereket. Beszélték hogy az ellenség Lippához közeleg, s már 2 ágyút ellenünk elsütött, én az ágyúdurránást nem hallottam, lehet, hogy az előszobabani beszélgetéskor elkerülé figyelmemet; vagy előttem valószínűbb, hogy tán nem is, vagy legalább is nem oly közel, s nem mi reánk történt a lövés.

A mi szekereink is hirtelen befogván, mink is szaladtunk a többiek után, és pedig nem Facsét, hanem Világos felé.

Itt láttam hogy a rémület mily oktalanná teszi az embereket; vágatva futottak a szekerek, egyik szekér igyekezett a másikat megelőzni, összeakadtak, vagy feldültek; tovább nem mehettek, rakásra tolultak a szekerek; az okos szóra, a rend megtartására senki sem hallgatott, mindenki első akart lenni, és épen ezért egy sem haladhatott. Sok szekér a töltésről a mezőre letért, de többnyire a sánczba kifordultak, s a kik lejutottak is a mezőre, egy mély árok előtt meg-

akadtak. Itt minden szekérnek egy szűk hídon kellett keresztül menni, számtalan szekér torlódott össze, sok időbe került míg a megrekedt szekerek kibontakozhatván, előbbre indulhattak; a hídon átmenve bátrabban haladhattunk.

Világos előtt a legközelebbi faluban találkoztunk a Görgey serege podgyász-szekereivel, ezek szemközt jöttek velünk Radna felé tartva. Előttünk tehát a muszka, mögöttünk a német, baloldalon a Maros, jobboldalon a nagy hegységek, már itt a szabadulhatás reménye engem is elhagyott. Egy szekéren Jancsi rokonom — kivel Szegeden beszéltem — jött velem szemközt.

„Megmondtam úgy-e?“ kiáltá.

„Vége“ felelém szomorúan.

Este felé Világos végén tanyát ütöttünk, már ekkor este szállingózott a hír, hogy Görgey kapitulált, de nem az osztráknak hanem a muszkának adta meg magát, és Constantin muszka herczeg lesz magyar király.

E szomorú körülmények közt némi vigasztalást nyújtott e hír, s hajlandókká tette az ügyis a hosszas és gyors hátravonulás és reménytelenség által kimerült honvédeket a reánk súlyosodó sorsbani megnyugvásra.

Ez nap este a Görgey serege is megérkezett Világosra és a város alatti síkságon szállt táborba.

VIII.

Világosi fegyverletétel, hazamenekülés.

Aug. 13-kán korán reggel a Görgey táborába siettem, ismerősöket keresni, és híreket hallani.

A táborban, őszintén mondva — hiszen valódi történetet és nem phrazisos regényt írok — elkeseredésnek és zúgolódásnak, vagy lelkesedés és harczvágynak jelét nem láttam, inkább nyugodt megadás mutatkozott az arcokon; — egészen más volt itt a szellem, mint legelső Jellasic elleni táborozásunkkor, a midőn a sereg, harczvággyal telt lelkesedéssel, biztosan, egyhangulag ellenszegült volna a fegyverletételnek. De most ezen sereg már tudta Bemnek erdélybéli kizoríttatását, a temesvári ütközet szerencsétlen eredményét, és Kossuth menekülését. Nem lehet csudálni, ha a hosszas szenvedések és sikertelen életkoczkáztatásból szabadulást zúgolódás nélkül elfogadta. — Hallatszott ugyan imitt amott dühös káromkodás, ellenben egyes kis csoportokban a tiszték közt még derült arcokra is akadtam.

Megtaláltam az 1-ső gyalogüteget, igen kevés régi bajtársam volt már abban, de az ütegpáncsnokban régi ismerőst találtam. Ez pestróli első kiindulásunkkor szekeresz-tizedes volt, s egyúttal mint szíjjártó a háموkat igazgatta; szívesen, de — rangja

tudatában — rátartólag fogadott; épen reggelijét hozta a csinos gazdasszonya, nyugodtan szörpölgette a kávét; s a fegyverletétel felől tudakozván őtet, teljes megnyugvással mondá: hogy Görgey csakugyan megadta magát a muszkának, Constantin lesz a királyunk, s folytatá: „És mi tisztek, a kik akarunk, azon rangban, a melyben most vagyunk, lépünk át a muszka seregbe, a legénység szabadon haza mehet.“ Most értettem, miért veszik oly meglepédedten némely tisztek hazánk bukását. E tisztt adatot nekem is ily szavakkal reggelit: „Hej gazdasszony! adjon ezen legénynek is pálinkát és harapni valót.“

A reggeli után visszaballagtam szekereinkhez, ha keservesen hatott is reám hazánk szomorú sorsa, de jól esett a hallott hír, hogy még sem lesz németé Magyarország. A szekereinkhez érve, ezek épen fogtak, s parancsolat adatott a holmit a szekerekről a városba egy kijelölt udvarba lerakni.

Itt egy osztrák tizedes várt reánk, különös ellentétül az imént hallottakkal. Haragos káromkodás közt szórtuk le a holmit, az osztrák tizedes semmit sem szólt, de látszott rajta, hogy nem igen jól érzi magát egynehányad magával, a haragos magyarok közt.

E szomorú foglalkozást elvégezve, körül járkáltam a városban; az utcákat ide-oda menő szekerek és honvédek lepték el, sok udvarban volt honvédcsoportosulás, ily helyeken a nagy ládákból a ruhakészletet szórták és szóratták ki az őrmesterek; nadrág, atilla, fehér ruha, bakkancs stb. repült széjjel a levegőben; szétkapkodták azt a honvédek, s az úton majd minden honvéd uj ruhát vitt vállán, uj bakkancsot kezében,

mások levetvén és az utcán hagyván rongyos vagy kopott ruháikat, egészen ujba öltöztek. Szerre széljel hevert az utcán az ócska honvéd-ruha, csákó, még medveszőrű nagy granátos-miczik is feküdtek a földön.

Beszélték, hogy a városházán útlevelet is osztogatnak a honvédeknek, de mindenki vigyen magával papiroost, mire az útlevelét fogják írni; láttam is sok közhonvéd kezében kisebb-nagyobb, némelyeknél egészen beírt papirosdarabot, a mint azzal a városháza felé siettek. Más udvarok közepén irományokat égettek.

Az ide rekedt képviselők, kormánybiztosok, és főbb tisztviselők teljes levertségben szivar vagy csibukjaikból bodor füstöket eresztgetve, elmélyedt gondolatokban mászkáltak. Egy ösmerős képviselővel szóba álltam, s oda nyilatkoztam, hogy ha már letettük is a fegyvert, legalább még sem leszünk a németek alatt.

„Ne higye — válaszolá szomorúan — feltétlenül — unbedingte Unterwerfung — történt a megadás.“

Ekkor ébredtem a szomorú valóra.

Tisztünk 5 napi lénungot bankóban nekünk kifizetvén, szabadon bocsátott, menjünk a merre tudunk. Egy erdélyi fiú tizedes-társam Erdélybe hitt, biztatván, hogy ő tudja a hegyek közt az utakat, és Oláhországba kimenekülhetünk. Tetszett az ajánlat, de meggondolva gyenge egészségemet, ez útra képtelennek éreztem magam, s csak haza felé vágytam.

Végig jártam a várost, szekerest keresve, most muszka lovas-osztályok vonultak végig az utcán, bé-

kében hagyva a szerencsétlen honvédeket. Számos muszka főtiszt lóháton fényes egyenruhában — kozákoktól kísérvé — nyargalt a Görgey szállása felé.

Midőn e fegyveres ellenséget láttam, s elgondoltam, hogy ezek hatalmába estünk, mély fájdalom fogta el szívemet, keserű könnyek peregtek szemeimből.

Járkálásom közt egy tiszt megszólít és tudtomra adja Pista testvérem ittlétét, s lakását is megmutatá; e tiszt még komárombani találkozásunkról ösmert reám. Haladéktalanul siettem a kijelölt házhoz.

Testvérem az intendaturánál lévén, épen a fuvarosok kifizetésével volt elfoglalva. A szoba közepén lévő nagy asztalon 2 nagy csomó ujdonnat új fényes ezüst pénz feküdt, az egyikben 6 krosok, a másokban húszasok valának. Szivélyes üdvözlés után felhívtam testvéremet, hogy menjünk együtt haza.

„Nem lehet — válaszolá — nekem Boros-Jenőre kell menni a muszka táborba.“ A fővezérség parancsa az volt, hogy a magyar sereg Boros-Jenőre vonuljon, ott leend a fegyverletétel.

„Micsoda? — talán te is muszka tisztségről álmodozol? Ne menj a kalitkába, hanem szökjünk a meddig lehet.“

„Nem gondolok én muszka tisztségre, tudom mint állunk, de nekem őrnagyomtól parancsolatom van ott megjelenni, és a pénzről is kell számolnom.“

„Számolj arról az Istennek és lelkiismeretednek, de ne a muszkanak, szabadulj addig, mig körül nem fognak.“

„Jobb szeretnék én szabadulni, de szavamát adtam, s nem egyedül vagyok.“

„Elég baj édes Pistám, ekként magamba megyek haza.“

„Van-e pénzed?“

„Van egy néhány forintom, Kossuth bankóban.“

„No ezzel ugyan nem messzire mégysz.“ És egy zacskót elővéve, abból 2 csomag ezüst 6 krost adott.

„Nesze itt van 20 forint ezüstpénz, ezzel talán csak haza érsz.“

A pénzt megköszönve zsebre tettem, és sovár tekintetet vetve az asztalon csillogó pénzre, kérdém:

„Hát ezek a nagy rakás ezüstpénzek az asztalon kié, és minék van ott?“

„Ezzel a fuvarosokat fizetem“ válaszoló testvérem.

„Van-e eszed? adjál nekik bankót.“ Ezen nemtelen tanácsot ösztönszerűleg a szép pénz látásától elragadtatva mondtam, de tanácsom teljesítésére vete-medni, képes nem lettem volna.

„Ilyen pénzt kaptam, ilyennel fizetek, megelégszem azon ezüst pénzzel, a melyet saját fizetésembe adtak.“

Egészen új csillogó ezüstpénzzel fizettettek a fuvarosok, ezek közül egy — Nagyvárad vidékéről való — készen ajánlkozott engem, és ha akad több társaimat is Nagyváradra elvinni, egy személytől 2 pfrot kívánván. Az alku hirtelen megvolt, én társaimhoz mentem, négyen szegődtek hozzám, s uzsonna tájban útnak indultunk.

Világosról mindenki menekülhetett, és pedig fegyverestől, némely csapatparancsnokok itten bocsátották széjjel a legénységet, s maguk is menekültek,

mások ellenben csapatjaikkal Boros-Jenőre mentek, de az ily csapatokból is sok egyes menekült Világosról.

Testvérem Boros-Jenőre ment. Itten a tisztek mindnyájan foglyokká tétettek, és Aradra kísértettek, a közlegénységtől a fegyver elszedetvén, szabadon bocsáttatott. Aradon a tisztek főbbjei, különösen kik előbb az osztrák seregben szolgáltak, fogságba tétettek, a többi honvédtisztek megvizsgáltatván, a kik katonának alkalmasnak találtattak, az osztrák seregbe közkatonának besoroztattak, az alkalmatlanok szabadon bocsáttattak, ezek közt volt testvérem is.

Szekerünkön Világoson végig menve, az utcákon a honvédek, különösen a huszárok, a muszka lovassággal, kivált a kozákokkal pajtáskodtak, pipát cseréltek, egymás kulacsából ittak, karöltve jártak együtt; a nyitott korcsmák ajtaján keresztül látni lehetett, mint iszik a kozák a huszárral barátságpoharat.

Az országútat 2 sorban végig ellepték a menekülőkkel telt szekerek, oldalt körülünk kozákok huszárokkal együtt vegyesen lovagoltak, nézegették egymás kardját és pisztolyát, főveget cseréltek, lovaikat futtatták.

Vagy két századnyi kozák kivont karddal nyargalt szemközt velünk Világos felé, nyomban követte őket egy század Hunyady-huszárszintén kivont karddal, ezek közt megösmertem Parti tizedest, kit Nagyszombatból mint sérültet ütegcocsimon hoztam ki. „Hová mentek?“ kérdém. „A németek ellen“ válaszolá. A közhonvédség nagyrésze tehát még mindig azon hiszenben vala, hogy a muszkákkal együtt fognak a németek ellen harcolni.

Éjjelre mezőségen telepedtünk le, számtalan szekér volt együtt. Reggel tovább indulva egy falu előtt a szekerek megálltak, lármát hallottunk a faluból és egy pár puskalövést is; egy honvédtiszt a faluból közeledvén „Huszárok előre“ kiabált. A huszárok, kik egyenkint mentek a szekerek körül, kihúzták kardjaikat s sarkantyuba vették lovaikat, több szekérről tisztek s közhonvédek puskákkal leugráltak, s szinténelőre siettek. „Mi a baj?“ volt az általános kérdés. „A falusi oláhság megtámadta a honvédeket“ felelték többen. A szekerek elindítottak, a mint a falu közepére értünk ott álltak a huszárok és fegyveres honvédek, s az országúttól keresztben a falu főutcáján, de meglehetősen távol tőlünk láttunk nagy csapat oláhságot, kaszával, vasvillával felfegyverkezve, zászló is volt e csapat közepén. Álltak, nem mertek közelebb jönni, mi a szekerekkel biztosságban mehettünk végig a falun.

Több falun haladtunk át, többé sehol sem háborítottunk, csak hogy a kutakról nem csak a veder, de a kútostor is mindenütt le vala szedve, minden ház tetején fehér zászló lobogott. Sehol, nemcsak hogy enni nem kaptunk, hanem vizet sem ihattunk, ha csak patakból nem. Egész nap mentünk, szekeresünk megbetegedett, a lovak se nem ettek se nem ittak, a többi szekerek annyira megelőztek, hogy este felé egyedül maradtunk, szerencsénkre a faluban a hová este értünk, már magyarok laktak, az oláhok bosszújától nem tartottunk.

A magyar korcsmárosnál semmit sem kaptunk, azt mondá: mindene elfogyott; alig birt a lovainknak kevés szalmát összeszedni. Hanem utasított minket a

plébánoshoz, ennek nőtestvére, a kisasszony, bővibe van mindennek. Ehettünk volna mindnyájan, a beteg fuvarosunkat is, ki a szekérből mozdulni sem tudott, akartam kevés borral felfrissíteni.

Elmentem tehát a parochiára, ottan sok úri vendég volt,— valószínűleg szintén Világosról menekültek, — a konyhában nagy sürgés-forgás és főzés, ide belépve, kértem a kisasszonyt, adna el részemre valami enni valót. „Nincs semmi, nincs semmi“, s kifelé utasítja.

„De kérem, én nem ingyen, hanem pénzért kérem.“

Ismét csak a „Nincs semmi“ hangzott, s kifelé tolt, én nem hagytam magam megzavartatni s zsebemből fényes ezüstpénzt vévén markomba, eléje mutattam, hogy ezzel fizetek.

„No hát csak várjon, mindjárt adok.“ Nemsokára nagy kulcsesal s gyertyával jön előmbe, s int, hogy kövessem, lementünk a pinczébe, s kérdé: „Mi tetszik?“ Már ekkor megbecsült, — hej! az a szép új ezüstpénz igen meglágyítja a sziveket. Először is a kulacsomat töltettem meg borral, aztán 2 kenyeret és 2 font szalonát kértem, s kaptam is, mind ennek árát — a mit jutányosnak mondhatok — ezüstpénzzel kifizettem, s siettem társaimhoz. Volt jó vacsoránk, reggelink is, a szegény fuvaros fél pohár bornál nem bírt többet meginni, igen beteg volt.

Korán reggel útra keltünk. Nagy-Váradtól már csak valami 2 mértföldnyire valánk, de lovaink alig bírtak menni, e miatt csak nyalábunkat és a beteg fuvarost hagyván a szekéren, a többiek gyalogoltunk, s felváltva hajtottuk a lovakat, mert ez nagy kín volt,

folyvást kellett ütlegetni a szegény párákat, hogy csak lépést is mehessenek.

Nagy-Váradhoz legközelebbi faluban „Térj ki!“ szó hangzott hátulról, mi megálltunk, de ha akartunk volna is, nem térhettünk ki gyorsan, hátra tekinténk 2 honvédtiszt jött sebesen egy szekéren, „a Görgey testvérei“ mondá egyik társam. Ezután muszka egyenruhás kocsis által hajtva, két jó lovon könnyű najdicánkáféle kocsiban jött egy előkelő muszka tiszt, ki jobbról ült, s balról barna sugár honvédtiszt őrnagyi atillában foglalt helyet, sapkája alól a nyakszirtjére fehér kendő csüggött le: „Ez Görgey tábornok“ jegyzé meg társam. — Ekkor láttam Görgeyt először és utóljára.

Nagy-Váradhoz már közel valánk, de lovaink csak igen lassan birtak előre hatolni; a város előtti mezőségen muszka tábort vettünk észre. Szerettük volna a várost kikerülni, de lovainkban nem bízhatván, isten neki, eltökéltük magunkat a városba menni.

Az országúton előrsök voltak felállítva, ezekhez érve kérdik: „Hol fegyverünk!“ mink a szekérré mutattunk, ott lévén kardjaink, s előbbre siettünk, hogy ne lássuk kardjaink elszedését, ez megtörténvén, szekerünk szabadon bocsáttatott, a tábor előtt haladva a muszka közkatonák gúnyos kárörömmel kiabáltak: „Áá Kossuth, Kossuth“ puskával czéloztak reánk, s „Cze Kossuth?“ kérdést intézték felénk. Igen el valánk keseredve, s a puskával irányzók eleibe állva, kezünket szívünkre tettük, s haragosan válaszoltuk: „Tu Kossuth! a ki angyalod van.“

Az országút baloldalán kezdődő házsor egyik épületéhez — hol egy úri nő nézett ki az ablakon, és egy muszka tiszt az ajtófához vala támaszkodva — közeledvén, vizet kértünk, a nő „mindjárt“ szóval elsietett; mi a muszka tiszttel szemközt álltunk, katonásan köszöntünk, ő viszonzá, s lenézőleg mosolyogva tekint reánk, különösen feltűnt neki egyik társam, alig 16 éves vékony, beteg arczu fiú. Kérdi a tiszt: „Mik voltunk?“ „Tüzérek.“ „Ez a gyerek is?“ kérdé ismét németül. „A bizony, el tudta ő sütni az ágyút“ felelém daczosan. „Itt a víz, tessék bejönni a pitvarhoz“ kiálta a nő, bementünk, a nő a pitvarba hí engem; „Az istenért, ne beszéljenek ily bátran a muszka tisztekkal, ezek vadak és gorombák.“

„Nem bánom én asszonyom — válaszolám — egyebet sem tehet minthogy megöl, ezt pedig egy cseppet sem bánom.“ — A fegyverletétel miatti keserűségemet eddig enyhítette az, hogy ekkoráig az ellenséggel érintkezésbe nem jöttem, de most méltatlan gúnyolódással sértegettelve, a halált szerencsémnek tartottam volna.

A városon végigmenve, több muszka tiszttel találkoztunk, ezek katonás köszöntésünket egész leereszkedéssel viszonozták. A piacon a templomhoz érve megállott a szekér, mi abból podgyászainkat kiszedve, s a szekeresnek a két-két forintot magyar bankóban kifizetve, a templommal átellenben lévő vendéglőbe betértünk, ottan a cigányok a Rákóczyt játszották, s sok muszka tiszt vígan mulatozott. Az étterembe bemenvén, egy gömbölyü üres asztal mellett mind az öten helyet foglaltunk, s ebédet kértünk, épen

ebéd ideje volt, — rögtön hozta a pinczér a levest, egy muszka pap asztalunkhoz ült, s felénk tekintgetve újjával fenyegetett; mi pedig kezünkkel szivünk táját veregettük, ez volt a válasz. Később egy muszka százados is jött ugyanezen asztalhoz, tágasabb helyet igyekeztünk neki készíteni, de ő nem engedett nekünk mozdulni, meglegedvén a szűk helylyel. Őt tál ételt ettünk, és egy-egy itcze bort megittunk, a pinczér 45 pkr = 78 o. é. krt kívánt külön mindegyiküinktől, mi magyar bankókat adtunk a kezébe: „Ez uraim már értéktelen, más pénzzel fizessenek.“ „Más pénzünk nincs.“ „Úgy! hát miért parancsoltak maguknak ebédet?“ „Hát biz azért, mert ehettünk volna, aztán eddig még nem tudtuk, hogy Magyarhonban a magyar bankó érvénytelen.“ Magyar bankóink közt 2 db 2 frtos oly bankó akadt, mely 48-ban legelőször jött ki, melyre ércbiztosíték volt Pesten letéve, ezen 4 frtot elvette a pinczér, de azon kijelentéssel, hogy a kijáruló pénzt nem adja ki, míg német bankót nem hozunk. „De hát hol vegyünk német bankót?“ „Tán a muszka főparancsnokságnál felváltják“ biztatott a pinczér. Mi örültünk, hogy ily szép szerével megszabadulhatunk, kisebb gondunk is nagyobb lévén a pinczérnek más pénzt hozni. Pedig a pinczér könnyőreletesen járt el velünk, mert míg mi 5 tál ételt ettünk és 1 itcze bort ittunk, és ezért csak 45 pkr követelt, addig a muszka tisztól 4 tál ételért és 1/2 itcze borért 1 1/2 pfrtot vett be.

Társaim elbucúztak, elszéledtünk, kiki igyekezett szabadulni ahogy és a merre tudott. Én podgyászomat a pinczér gondjára bízva, a városba mentem

szekerest vagy ha ez nem akadna, szállást keresni. Utamban a főparancsnokság szállása elé értem, itt a pinzér utasítása nyomán tudakozódtam a kapu előtt ácsorgó muszka tisztektől, valjon felváltják-e itt a magyar bankót? Míg én ezt kérdem, érzem, hogy sapkám a fejemről levétetik, hátra tekintek, hát egy — kopott polgári ruhába öltözött — sánta, korhely kinézésű ember tartja sapkámat kezébe, s megtámad: „Nem tud maga emberséget? ha ily nagy urakkal beszél, vegye le a sapkáját.“ A nyomorultat egy kezemmel mellbe lökni, más kezemmel a sapkámat kezéből kirántani s fejemre tenni egy másodperc műve volt, e mellett dühösen szidtam a haszontalant. A muszka tiszték nevettek, én feléjük fordulok, és ismételve kérdem németül: „Lehet-e reménylenem magyar bankóim felváltását?“ Fejüket rázták s „Nein“ szóval utasítottak el; katonás köszöntés után tovább indultam.

Szerencsecsillagom egy képviselő M—r J—f inásával, — kinek ura deákkorombóli jó ismerősöm s pártfogóm volt, — vezetett össze.

„Mit csinálsz itt Ferencz?“ kérdém.

„Urammal vagyok itt, most fuvarost keresek.“

„Hol van urad?“

„Tessék jönni, elvezetem.“ A szállásra érve: „Isten hozott Gyuri, no hát együtt megyünk haza“ szóval fogadott a pártfogóm.

„Magam is úgy szeretem“, válaszolám.

„No hát csak nézz szekeres után, már 2 napja kerestetek és nem találunk.“

„Majd szerzek én.“ És sapkámat véve a városba

siettem, néztem jobbra balra, több szekerezzel beszéltem, de ezek nem azon vidékről valók voltak, a merre nekünk kellett menni. Váratlanul egy honvéd ismerős századossal találkoztam, ki után egy üres szekér ballagott. Kérdezősködésemmre válaszolá, hogy ezen szekeres az övé, s ezzel hazafelé indul, szívesen elvisz minket is, csak az a baj, hogy szekeresének nem tud szállást találni. — „Jőjjön a lakásunkra, lesz ott helye.“

„Már úgy jól van“ s a kocsis felé fordulván, ki egy öreg, gyanús kinézésű magyar ember volt, parancsolólag mondja:

„Hallja kend, forduljon meg, és menjen ezen — reám mutatva — úr után.“

„De kérem alássan nincsen sem lovaimnak, sem magamnak ennyivalóm, már 2 napja nem kaptam semmit sem,“ szól alázatosan a kocsis.

„Hallgasson kend, ilyen amolyan teremtette, majd fog kend kapni, mindjárt megyek én is kendtek után.“

„Jól van, kérem alássan“ felelé hunyázkodva a kocsis, e közt a kocsihoz mentem, és mutattam neki egy marok ezüst hatost.

„Ne féljen kend — biztatám — lesz minden magának, s lovának is.“

Felvidítá ez az öreget, megfordult fáradt lovaival. Én a századosnak igen érhetően megmagyaráztam lakásunkat, s ő ígérkezett minket mielőbb felkeresni, elválásunkkor utánam kiált: „Csak keményen bánjál e szekerezzel.“

A szekeres Balkányból való volt Debreczen vidékéről, pártfogómnak egy jó barátja és képviselőtársa

S—y I—cz lakòt ott, igen kezünk ügyére esett tehát az odamenetel.

Fuvaros már volt, de még úti levélről kellett a magam részére gondoskodni, mert e nélkül — a mint értesültem — senkit sem bocsátanak ki a városból. — A vásártéren egy bódében osztogattak a muszkák a közhonvédeknek úti levelet, sőt ezen felül költségre 1 pfrtos német bankót is adtak. Odamentem tehát, azonban igen sok honvéd volt ott összecsoportosulva, s ugyan erős embernek kellett lenni, a ki a bódé ablakához vergődhetett. Én gyenge, beteges voltam, s haza mentem, remélve, hogy másnap már kevesebb honvéd lesz. Másnap augusztus 16-kán azonban ott még több honvédet találtam. Igértem 5 pfrtot ezüst pénzben a ki részemre úti levelet szerez, egy sem vállalkozott, mindenki örült, ha a maga részére kikapta, s igyekezett mielőbb elhagyni a várost.

Délig sikertelenül ácsorogtam, délután ismét a bódé felé tartottam, utamban a piacon látom, hogy muszka katonák sorakoztatják a honvédekét; kérdém egy közel állótól: „Mit akarnak csinálni a honvédekkel?“

„A táborba vezetik, s ott adnak nekik élelmet.“

„Hát úti levelet osztanak-e még?“

„Már nem.“ — Hirtelen visszafordultam, nem akartam, hogy egy muszka katona engem meglátva a már szuronyok közt lévő honvédekhez vezessen. Haza siettem, pártfogómtól polgári ruhát kértem, — egy felső zeke és egy széles karimájú kalap elég volt polgárrá tenni engem, vászonnadrágom zsinór nélkül lévén, nem árulta el honvéd léteimet.

Most polgári útlevél után néztem, elmentem az osztrák rendőrséghez, de már itt sem adtak útlevelet. — Augusztus 16-án délben érkezett Nagyváradra gróf Zichy osztrák kormánybiztos, ez tiltotta be az útlevelek kiadását vagy láttamozását. Egyéb módot nem találtam útlevélhez juthatni, mintha azt magam készítem, — találkoztam egy régi pajtásommal, ki 12 évig járt velem iskolába, szomszédba laktunk, és együtt czimboráskodtunk, — ez miniszterialis alsóbb rendű hivatalnok vala, ettől kértem igazolványát, azt utánozni akarván; de az önérdek és félelem oly elfogulttá tette, hogy nem merte azt csak mutatni is, mert ez által ő is bajba keveredhetnék; e gyávaságon és szivtelenségen megbosszankodva szomorúan ballagtam hazafelé, s ott elpanaszolván sikertelen fáradozásomat, ötlete jött pártfogómnak. „Megállj csak Gyuri, van nekem Hajnik Páltól, — a magyar rendőrigazgatótól — több albám, majd betöltök egyet.“ Ez hamar megtörtént, ebben én mint belügyi irnok s Nagyváradról hazafelé utazó lettem beírva. Ennek hátára a polgári rendőrség irását a pártfogóm útleveléről úgy a hogy leutánoztam, az egész ennyiből állott:

1727/849 Láttam, N.-Várad, augusztus 15/849.

Erdélyi József,
polg. rendőr.

Még a muszka térparancsnokság láttamozása is kellett, — ezek még most teljesíték azt. Aznap már későre járván az idő, e hivatal be vala zárva.

Másnap azon reményben, hogy a láttamozást biztosan megnyerem, korán reggel az útra elkészültünk, eltökélve lévén — ha másképp nem lehet, az

utolsó aláírást is utánozni; erre szükségem nem volt, eredetiben kinyertem azt.

A százados, kitől a fuvarost átvettem, nem keregett fel minket, úgy látszik örült, hogy szép szerével menekülhetett a fuvarostól, ez tudakozódott is mindig utána, panaszolván, hogy a százados úr neki még sokkal adós.

Útnak indultunk tehát a százados nélkül, az előőrségnél útlevelünk előmutatása után szabadon bocsáttattunk. Midőn már elhagytuk az utolsó muszkát, csak akkor lélekztem fel szabadabban. Lovaink daczára annak, hogy 2 éjjel és egy nap jól éltek, igen gyengék valának, s csak lépésben haladhattunk.

Egy domb tetejére felérve, előttünk meglehetősen távolban egy község feküdt, kérdeztük a kocsist: „Micsoda falu ez?”

„Nem falu az, hanem város, Bihar a neve.“

„Ott jó barátom a plébános V—y, hozzá fogunk szállni“ jegyzé meg pártfogóm. Be is hajtottunk a lelkész udvarába; cselédek fogadtak.

„Itthon van-e a plébános úr?“ — „Nincsen.“ — „Hol van?“ — „Nem tudjuk.“ — „Mikor jön haza?“ — „Nem tudjuk.“ — „Haza jön-e ma?“ — „Nem tudjuk“ ez volt mindig a cselédek válasza. Pártfogóm azonban nem jött zavarba, kifogatta a lovakat s ezek megéjtetése után tovább szándékozott utazni.

Szobát nem nyitottak, csak a folyosón járkáltunk, egy szolgáló biztatott, hogy káplán ur a templomban miséz, ha haza jön majd kinyitja a szobát. A káplán meglepetésünkre nekem iskola-társam, s pártfogómnak is jó ismerőse volt. Örömmel fogadott minket, beve-

zetett a szobába. Pártfogóm sajnálkozását fejezé ki, hogy a plébános nincs itthon.

„Mindjárt itt lesz — válaszolá a káplán — ő elbujt, mert a magyar és muszka tisztek, meg a sok más vendégek egészen kifogyaszták kamráját, hanem azért neked — t. i. pártfogómnak — örülni fog, s majd csak akad valami ellátástokra.“

Rövid idő múlva ott termett a plébános s kölcsönös meleg üdvözlés után „No innét ma el nem mentek“ szóval vigasztalt meg, s a cselédeknek megparancsolá, hogy a lovaknak szénát és zabot bőven adjanak. „Ha volna miből“ mormogá az ajtó felé menő cseléd, ezt csak én hallottam, a ki hátrább húzódva álltam.

Másnap estére Vámos-Pércsre értünk, útunkban nem volt semmi akadály, csak épen az öreg kocsis nem állhatta meg, ha tengeri vagy dinnyeföldek mellett mentünk, hogy le ne ugorják, és ne lopjon. Hasztalan figyelmeztettük, hagyjon annak békét, inkább pénzért veszünk neki. Vámos-Pércsen az állásba akarunk megszállani, de ez tele volt muszka lovassággal, az állás előtt álltunk tehát egy kis ideig; ez idő alatt egy muszka tiszt küldé hozzánk szolgáját azon üzenettel, hogy kész velünk megosztani szállását, ugyanakkor egy pár gazda is felszólított, fogadnánk el szegény házukat lakásul. Megköszönve a muszka tiszt szivességét, a legelőbb ajánlatot tevő gazda házához tértünk be. A háziak magyaros szivességgel fogadtak, duzzadó dunnákból vetvén nekünk ágynak.

Fuvarosunk biztatott, hogy másnap délre Acsádra s estére Balkányba érünk. Reggel elindulván, cser-

jés homok-buczkák közé jutottunk, sokfelé voltak abban keréknyomok; szekeresünk se volt képes a láthatárt elzáró buczkák közt eligazodni, kételkedett, — vagy ki tudja mi volt a szándéka, mert a mint Balkányban hallottuk, ezen ember egész életében betyárkodott, többször ült már ő kigyelme a kállói egyesben s életének nagyobb részét a tömlöczben töltötte, — elég ahhoz, leszállt a szekérről és elment — a mint mondá — a vidéket kiismerni. Már vagy egy óráig vártuk, még sem jött vissza, a mellettünk elmenőktől kérdeztük, ezen út vezet-e Acsádra, mind „igen“-nel felelt, — elunván a várakozást, az utasoktól kijelölt úton tovább indultunk; a kikkel találkoztunk, mindenkinék mondtuk, hogy ha egy öreg embert találnak, mondják meg neki, hogy Acsádon a korcsmában fogunk reá várakozni. Mindig tekintgettünk hátrafelé, de az öreget nem láttuk, pedig csak lépésben haladtunk, — egy ronda kis falun mentünk keresztül, ott is kértük az embereket, hogy az öreget Acsádra utassák.

Délelőtt értünk Acsádra, az állásba megszálltunk, vásár- vagy ünnepnap volt, a templomból kijövő oroszhitű lakossággal megtelt a korcsma, ezek gyanús szemmel néztek reánk és sugdostak. Mi a vendégszobába vonultunk, többször kitekintgettem az állásba, vajjon nem jött-e elő az öreg kocsis, végre egy órai ittmulatásunk után megérkezett; igen haragos volt és zúgolódott, hiába mondtam neki, hogy nem győztük várni, és itt okvetetlen bevártuk volna.

Ebédelni kezdénk a mint egynehány helybeli lakos feltett kalappal belép hozzánk, és kérdi: mi

járásban vagyunk. Őszintén elmondtuk utazásunk okát és célját, erre a szóvivő ezt felelé:

„Az urak rossz emberek, rablók, ezen szegény embertől is el akarták a lovakat rabolni, — nem eleget raboltak eddig a magyar urak, még most is folytatni akarják? az urakat lánczra verjük és a megye házára kisérijük.“ Ebből látszott, hogy az öreg kocsis ellenünk panaszkodott előttük. — Én bátran és haragosan feleltem, s a többi közt a muszka czár útlevelére hivatkoztam, melylyel el vagyunk látva. Pártfogóm nyugalomra intett, s nyugodtan, szép szóval kezdett az emberekkel beszélni; míg az emberek ő reá figyeltek, addig én a szobából kiszöktem az állásba, s bevezetésül a kocsisnak 10 darab ezüst hatost adván, ekkor kérdém, miként mer ellenünk panaszkodni? Az öreget a pénz megjamborította: „Oh az Isten áldja meg az urakat, hogy szólhatnék én az urak ellen, hiszen éhen veszem volna el, ha az ur Nagyváradon magához nem vesz.“

„No hát így beszéljen kend a falusi emberek előtt.“

„Az Isten is megverne, ha máskép beszélnék.“

Ezzel visszamentem a szobába, az emberek nem akartak tágitani, végre megszólaltam: „Hijják elő kocsisunkat, mondja meg ő maga, el akartuk-e lovait lopni.“

„Be kell hát hívni“ felelt a szószóló.

Bejött az öreg, kérdik tőle: „Miféle urak ezek?“

„A legjobbak, a kiket eddig ismertem, az Isten áldja meg őket.“

„De azért mégis el akarták lovait rabolni?“

„Ej, dehogy akarták, nem olyan urak ezek, még azt sem engedték nekem, hogy az útban egy cső tengerit letörjek, — aztán a midőn magukba ide indultak, az útban több emberrel üzentek nekem, hogy itt fognak bevárni.“

„No ha így van, nem esukjuk el őket, de őrt adunk a szekérre, hogy Balkányig meg ne szökjenek a lovakkal.“

„Nem kell nekem semmi őr, — válaszolá az öreg — kész vagyok én ezen urakkal elmenni a világ szélére is, nem félnék, hogy bántásom lenne, az Isten áldja meg a jó urakat.“ — A falusiak elsompolyogtak, és mi uzsonna tájban Balkányba érkeztünk.

S—y I—cz nem volt otthon, ő is bujdokolt; testvére — fiatal ügyvéd — szívesen fogadott. Itt szekeresről kellett gondoskodni. Tokajig — egy napi járó föld — 100 pfrtot kongó ezüst pénzben kivántak, okúl adván, hogy életük, szekerük, lovuk veszélyben forog, a muszkák elhajthatják. Olcsóbb fuvaros nem akadt, de másnap egy közhuszár érkezett meg a táborból, 5 lovat s kis szekeret hozott magával, ez hajlandónak nyilatkozott 2 jó katona-lovat szekerestől szerszámostól 100 pfrt ezüst pénzért és 500 pfrt magyar bankóért eladni. „Nem félek én — ugymond — a magyar bankótól, fogok én tudni azon túladni.“ Az alku megkötöttet, az 500 pfrt magyar bankó mellett 8 darab aranyat kapott.

Inasunk a kocsis szerepét átvévén, Kárász-Litke felé Leányvárnál a Tiszán keresztül a Bodroglóközbe értünk, útunkban délre éjjelre pártfogóm barátjainál, mindig előkelő úri házaknál, urasan lettünk ellátva.

E vidéken ekkor még mindenütt csendesség volt, az osztrák kormány bosszúálló karját itt még nem működte.

A Bodrogközön Géresben S—y J—fnél szálltunk meg, uzsonnatájban értünk oda, de a szobákban teljes sötétség létezett, az ablakok redőnyökkel valának behúzva, két szobán sötétben tapogatódtunk, míg végre a harmadikban, melyből egy ajtó a kertbe vezetett, találtuk a házi urat egypár — az ellenség előtt súlyosan kompromittált — úri egyénnel.

Pártfogóm kedélyesen köszönt. — „Ugyan hogy tudsz ily jókedvvel beszélni ezen veszedelmes időben!“ szólt a háziúr.

„Hát mi a baj?“

„Nem hallottad még a sok elfogatásokat?“ folytatá a háziúr, s több úri egyént előszámlált, kik osztrák katonaság által falusi lakásaikból Kassára tömlöczbe hurczoltattak. — „Minden perczen várhatjuk magunkra az elfogatást, ezért vonultunk ezen szobába, hogy innét katonaság érkeztekor a kerten át menekülhessünk.“

Az itt tartzkodó egyik kompromittált úri egyén neje este érkezett meg Kassáról, kétségbeesve sietett férje karjaiba, s sötét színekkel kezdé beszélni az elfogatásokat, és beszélt hogy kivégeztetésekről is hallott híreket. — A társaság szabadulási módról tanakodott, s elfogatásuk esetére pártfogókon törték fejüket. Pártfogóm nyugodt lelkületét teljesen megtartá: „Ej mit — mondá — ha elfognak is, csak nem végeznek ki mindnyájunkat“ s mosolyogva hozzátevé: „Legyünk optimisták mint S—y I—cz (a balkányi), ki még a fegy-

verletétel előtt azzal vigasztalt mindnyájunkat, hogy ha fogságba kerülünk is, majd triumfussal szabadítatunk ki abból.“ — Én egészen nyugodt valék, eszembe jutottak a komáromi csillagsánczban a főhadnagy barátom által mondott szavak, hogy t. i.: nagyobb úr vagyok mint ők. — Alacsonyról nem nagyot esik az ember.

Másnap éjszakára Ujhelybe értünk, következő reggel itt értékesíthettem utoljára a magyar bankót, reggelit vévén azért. Pártfogóm Ujhelyben maradt, engem a fogatjával Gálszécsbe küldött, honnét testvérével Kassára mentem.

Kassa tele volt muszka katonasággal, még az udvarokban is tanyáztak lovas cserkeszek. Ekkor épen egy főtábornokot vártak, ez eleibe teljes díszben vonult nagy csapat muszka huszárság, gyönyörű s mind egyforma színű lovakon; e huszárok mind válogatott meglett korú izmos férfiak valának. — A város népsége az utcákat ellepte, én is kimentem és pedig vörös zsinórral ellátott posztó nadrágban; jó ismerőseim a kiket megszólítottam, mind hidegen válaszoltak és menekültek tőlem, óvakodott mindenki vörös zsinórú emberrel beszélni, nagybátyám tanácsára siettem is a vörös zsinórt nadrágomról leszakítani.

Nem mulaszthatom el, a népnek a magyar ügyhözi ragaszkodásáról egy esetet előadni:

Kassán betérvén egy ismerős suszterhez, ennek neje beszélte, hogy midőn a muszkák Kassára érkeztek, és a magyar bankó érvénytelenségét kidoboltatták, ő egypár száz forintnyi ily bankókészletével rögtön sietett Rozsnyóra bőrt vásárolni. Nem a rendes úton,

hanem a hegyek közt gyalog ment, Meczenzéken — itt németek laknak — egy komájához tért be éjjelre. — A komája a család tagjaitól félrehívta őtet, s kérdé, mondja meg őszintén, miért jött ide gyalog, és oly rémült arczzal, tán valami családi baja van? A nő elmondá okát utazásának, mire a mánta — így gúnyolják a meczenzéfi németeket, — e szavakra fakad:

„Ha az isten maga jön le az égből, ennek sem hiszem a magyar bankó elvesztét!”

A kassai nő másnap kiment a piacra, ott épen heti vásár vala, s látja, hogy az izraelita vevők a vett gabonáért a parasztoknak német bankót kínálnak, de ezek ezt el nem fogadták, nekik csak igazi jó pénz — magyar bankó — kell. E nő azonban nem hagyta magát tévútra vezetetni, s Rozsnyón magyar bankóért rendes áron vehetett bőrt.

Kassáról a Hernád völgyén lakó, volt megyei főnökömhöz mentem, ott szándékozván magamat meghuzni; de alig 2 órai itt-tartózkodásom után körlevél jött, miszerint minden honvéd köteles magát Kassára feljelenteni, s a biráknak kötelessége az önként nem jelentkezőket elfogni. Innét tehát idejekorán tovább mentem, és legidősb testvéremhez, Borsodmegyébe a hegyek közt egy félreeső faluba, menekültem.

Itt a nép nem tudta honvédlétemet, s polgári útlevalem nyomán mint volt miniszteri irnok adtam ki magam. — Az új szolgabíró jó viszonyban lévén testvéremmel, békében hagyott, sőt polgári útlevéllel is ellátott. Máskülönben is ezen vidéken semmi feladás sem történt, s minden ember résztvevő készséggel

rejtegette és segítette az önnön hazájukban bujdosókat, s megbecsülésben részesíté ezeket.

Az országban az osztrák kormány közegei által szigoru szívóssággal kerestettek a volt honvédek; a kik elfogattak, vagy bár önként jelentették is magukat, orvosi vizsgálat alá kerültek, s a katonai szolgálatra alkalmasak, minden előbbi rang és egyéb körülmények tekintetbe vétele nélkül, az osztrák seregbe közatonának besoroztattak: fiatal vagyonos mágnások is részesültek e sorsban. Ezen besorozástól való félelemből sok honvéd bujdosó lett, némelyek guerilla-csapatokat alakítottak, ezek közt voltak, kik rablásokra is vete-medtek. Mások csak az által hittek menekülhetni, hogy az osztrák kormánytól polgári hivatalt vállaltak. Egyébiránt volt módja a menekülésnek, léteztek jó lelkü hivatalnokok, kik segítettek a honvédek megszabadulhatásán. Az orvosok sem valának mindenütt oly kemény szívűek, hogy egypár jóféle bankó vagy néha puszta rimánkodás által is ne lehetett volna őket meglágyítani, noha a már egyszer jelentkezők és a lajstromba iktatottak többszöri vizsgálatnak levének alávetve.

Az országban a számtalan elfogatások és kivégezések, különösen a 13 magyar tábornoknak Aradon megöletése, igen elrémíté a népet; legmegdöbbenőbb volt azonban a gróf Batthyány Lajos főbelövetésének egészen váratlanul érkezett híre. — A muszka seregek általi legyőzetésünk után az osztrák kormány a hóhér szerepét vállalta magára.

Én az üldöztetéstől menten maradtam, jövőmről, szolgálatról kezdtem gondoskodni. Egy szép birtokú

régi iskolatársamhoz folyamodtam, ez készséggel ajánkozott engem magához fogadni; e közben azonban a régi helyemről az igazgató által értesítettem, hogy a gróf hajlandó engem visszafogadni, s még egy más uradalomba is kaptam egy rokon tisztartó által meghívást. Az állomásokban válogathattam tehát, s én a régi helyemre kíváncsoztam, már csak azért is, mert a gróf az osztrák császárhoz hű maradt, az önvédelmi harcz alatt mindig Pozsonyban tartózkodott, s így biztam, hogy pártfogása mellett legjobban menekülhetek a befogatástól.

1850-ben újévtől elfoglaltam az ez előtti gazdasági irnoki állásomat; még ezen év első felében folytonosan kerestettek és üldöztettek a honvédek. Többször jött rendelet a birákhoz a volt honvédek befogatására; hirdettetett, hogy a magukat nem jelentők szökevények gyanánt fognak tekintetni, s vesszőfutásra ítélteni; sőt katonaaállításakor a besorozott ujonczoknak szabad hazabocsátást ígértek, ha maguk helyett egy volt honvédet tudnak előállítani; — környékünkön azonban nem tudok esetet, hogy ily, az önérdeket igen nagyon fölkelte igéret daczára is, földadás történt volna.

Én magamról mindig csak azt állítottam, hogy nem valék honvéd, hanem miniszterialis polgári hivatalnok, s Nagyváradon készített úti levelemre hivatkoztam. A község előljárói tudták ugyan a valót, de szívesen békét hagytak, maguk is biztatván engem, hogy ne valljam ki honvédlételemet. — Békében is maradtam mindvégig.

Igy végződött honvédszolgálatom, melyre oly lelkesülten ajánlám fel magamat. Hazám iránti szeretet s tartozó kötelesség érzete ösztönze ennek védelmére fellépni; nem volt egész honvédeletem alatt egy pillanat, a melyben tettemet megbántam volna. — A szenvedés csak kedvesebbé tette, a veszély csak szükségesebbnek mutatá előttem a hazámnak felajánlott szolgálatomat. És most kedves megnyugvást szerez nekem az, hogy akkorában hazám iránti kötelességemet teljesítém; ezzel azonban nem érzem tartozásomat leróva, — utolsó lehelletemig igyekszem csekély tehetséggemmel hazámnak szolgálni, hogy életem végperceiben elmondhassam :

— — csendben vészben

Szent hazám!

Megfizettem mind, mivel csak

Tartozám.

Egy 184⁸/₉-ki honvéd-köztűzér.

TARTALOM.

	Lap
I. Honvédnek beállítás, ujoncz-élet, táborozás kezdete, pákozdi ütközet, Parendorfíig felvonulás	1
II. Parendorfi táborozás, schwechati ütközet	32
III. Simunics tábornok visszaszorítása Morvába. — Nádasi előőrsi elszállásolás. Nagyszombati ütközet	64
IV. Komáromba vonulás, ottani élet, előőrsi szolgálat az ostrom kezdetéig	103
V. Komárom ostromlása	132
VI. Komárom melletti ütközet, Buda bombázására menetel, megbetegedés, kórházi élet	174
VII. Szegedre menetel, ottani életem, visszavonulás Világosig	200
VIII. Világosi fegyverletétel, hazamenekülés	216